

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้กิจกรรมการฝึกร้องเพลงเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 15 โดยศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมากำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์
2. คุณธรรมขั้นพื้นฐาน 8 ประการ
3. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับดนตรี
4. กิจกรรมทางดนตรี
5. การร้องเพลง
6. ดนตรีกับการปลูกฝังคุณธรรม
7. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 8.1 งานวิจัยภายในประเทศ
 - 8.2 งานวิจัยต่างประเทศ

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์

ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม

คุณพล สุนทรรัตน์ (2550) กล่าวว่า คุณธรรมจริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน บางคนก็ใช้ควบคู่กันไปจนหลาย ๆ คนเข้าใจว่าเป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน เช่น เข้าใจว่าคนที่มีคุณธรรมสูง ก็คือ คนที่มีจริยธรรมสูง แต่ความเป็นจริงแล้ว ไม่เป็นเช่นนั้น คนที่มีคุณธรรมสูง อาจจะมิมีจริยธรรมต่ำก็ได้ คำสองคำนี้จึงใช้แทนกันไม่ได้ จากคำกล่าวดังกล่าว ผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งนักปราชญ์ นักการศึกษา นักจิตวิทยา ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายไว้มากมาย ดังนี้

คำว่า “คุณธรรม” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 253) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดีที่บุคคลมี

คุณธรรม เป็นการสมาส คำว่า คุณ กับธรรม เข้าด้วยกัน ซึ่ง คุณ หมายถึง มีค่า มีความดี และ ธรรม หมายถึง ความประพฤติ คุณธรรม หมายถึง ความประพฤติในสิ่งที่ดีที่มีค่า ประพฤติแต่คุณงามความดี

กระทรวงศึกษาธิการ (2542) ให้ความหมาย คุณธรรม ไว้ว่า สิ่งที่มีคุณค่าส่วนใหญ่นิยมรับว่าดีงาม ซึ่งส่งผลให้เกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์และความดีงามที่แท้จริงต่อสังคม

สำนักเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ (2549) ให้นิยามหรือความหมายคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง ธรรมะที่ทำให้เกิดคุณความดีและสภาพที่เกื้อกูล โดยต้องเป็นกุศลธรรม คือ เป็นประโยชน์และเป็นคุณ ซึ่งสามารถวัดได้จากจรรยาบรรณของคนกลุ่มต่าง ๆ และมีผลศักดิ์สิทธิ์ อีกความหมายหนึ่งให้ไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง หลักธรรมหรือระบบคุณค่าที่มนุษย์ ชุมชน สังคม ตระหนักรู้ให้ความสำคัญและยึดถือเป็นมโนธรรมสำนึก เป็นจิตวิญญาณที่สะท้อนถึงความจริง ความดีงาม ความถูกต้องและความสุข ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีน้ำใจต่อกัน

ประเวศ วะสี (2551) กล่าวว่า คุณธรรม - จริยธรรม คือ คุณสมบัติของความเป็นมนุษย์ อันนำไปเพื่อความสุขของตนเองและการอยู่ร่วมกัน

ประภาศรี พรหมประกาย (2551) กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพความดีงามทั้งหลายที่ฝังลึกอยู่ในจิตสำนึกของบุคคล

सानนท์ ฉายเรืองโชติ (2544, หน้า 39) ได้กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพความดีทั้งหลาย ซึ่งฝังลึกในจิตใจของบุคคลและเป็นการประพฤติ ปฏิบัติชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคม อันจะก่อให้เกิดความสงบสุขในการร่วมกัน

ทศนา แคมมณี (2546, หน้า 11) ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ 2 ประการ ดังนี้

1. คุณธรรม หมายถึง ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำจนเคยชิน
2. คุณธรรม หมายถึง คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและศีลธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543, หน้า 115) กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่า ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีประโยชน์มากและมีโทษน้อย สิ่งที่เป็นคุณธรรม ในแต่ละสังคมอาจจะแตกต่างกัน เพราะการเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ศาสนา และการศึกษาของคนในสังคมนั้น

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล และ วราพรรณ น้อยสวน (2546, หน้า 67) กล่าวว่า ในทางพุทธศาสนา พระไตรปิฎก และพุทธธรรม กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง ความรัก ความรู้คิด

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976, p. 5) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า คุณธรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นกฎเกณฑ์และมาตรฐานของการประพฤติและปฏิบัติในสังคมและทำให้บุคคลมีการพัฒนา จนกระทั่งมีลักษณะพฤติกรรมเป็นของตนเอง มาตรฐานการตัดสินใจของสังคมจะเป็นเครื่องตัดสินว่าการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมเช่นนั้นเป็นเรื่องที่ผิดหรือถูก

กู๊ด (Good, 1973, p. 641) ได้ให้ความหมายว่า “คุณธรรม มีความหมาย 2 นัย คือ นัยแรก คือ ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำตามกันมาจนเป็นความเคยชิน ความหมายนัยที่ 2 คือ คุณภาพของบุคคลที่ได้กระทำตามความคิดและตามมาตรฐานของสังคม ซึ่งเกี่ยวกับความประพฤติและหลักศีลธรรม”

จากความหมายที่กล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่สังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม มีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นภาวะนามธรรมอยู่ในจิตใจของแต่ละคน

ส่วนคำว่า “จริยธรรม” นั้น มีนักการศึกษา นักจิตวิทยาหลายท่าน ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้มากมาย ซึ่งจะกล่าวถึงพอสังเขป ดังนี้

คำว่า “จริยธรรม” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 291) ให้ความหมายว่า จริยธรรม น. ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า “จริยธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม

สุกัญญา สดบรรทัด (2540) กล่าวว่า จริยธรรม โดยทั่วไปมีความหมายใกล้เคียงกับจริยศาสตร์ (Ethics) ในเรื่องของปรัชญา ซึ่งเป็นเรื่องที่ค้นหาความจริง เกี่ยวกับคุณค่าของ ความประพฤติในสังคมว่า อย่างไรถือว่าถูกหรือดีควรประพฤติ และ อย่างไรถือว่าผิดหรือชั่วไม่ควรประพฤติ แล้ววางหลักกำหนดเป็นมาตรฐาน

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล และ วราพรรณ น้อยสวนวรรณ (2546, หน้า 69) กล่าวถึง จริยธรรมว่าเป็นคำที่ใช้ควบคู่กับคุณธรรม เพราะมีความหมายสัมพันธ์ใกล้เคียงกัน

ธอร์นไดค์ และบาร์นฮาร์ด (Thorndike & Barnhart, 1957, p. 629) ให้ความหมายของจริยธรรมว่า หมายถึง คุณธรรมหรือการกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควรซึ่งถือว่าเป็นหลักและระเบียบความประพฤติที่ดีงาม

บราวน์ (Brown, 1965, p. 411) ให้ความหมายจริยธรรมว่า จริยธรรม หมายถึง ระบบกฎเกณฑ์สำหรับวิเคราะห์การกระทำผิดหรือถูกของบุคคล จริยธรรมเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการจากประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งบราวน์จำแนกองค์ประกอบของจริยธรรมออกเป็น 3 มิติ คือ

1. ความรู้ (Knowledge)
2. ความประพฤติ (Conduct)
3. ความรู้สึก (Feeling)

กู๊ด (Good, 1973, p. 641) ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นเกณฑ์มาตรฐานของความประพฤติในสังคมซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นจนกระทั่งมีพฤติกรรมเป็นของตนเอง ผลของการกระทำพฤติกรรมนั้นจะเป็นเครื่องตัดสินว่าการกระทำนั้นผิดหรือถูก โดยแต่ละระดับของพัฒนาการทางจริยธรรมจะมีเกณฑ์การตัดสินใจของสังคมนั้น ๆ

โคลบอร์ก (Kohlberg, 1964, p. 5) กล่าวว่า จริยธรรมเป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานของความประพฤติปฏิบัติในสังคม บุคคลจะพัฒนาขึ้น มีพฤติกรรมเป็นของตนเอง โดยสังคมเป็นตัวตัดสินการกระทำนั้นว่า เป็นการกระทำที่ถูกต้องหรือผิด

แบนดูรา (Bandura, 1977, p. 1) กล่าวสรุปว่า จริยธรรม คือ กฎสำหรับการประเมินพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้

เพียเจท์ (Piaget, 1960, p. 1) อธิบายว่า จริยธรรมเป็นลักษณะประสบการณ์ของมนุษย์ และหน้าที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการให้ความร่วมมือเกี่ยวกับการจัดเตรียมสังคมในเรื่องความสนใจ อนามัยของแต่ละบุคคล ความสัมพันธ์ร่วมกันในรูปของสิ่งที่ควรกระทำ

จากความหมายของจริยธรรมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง แนวทางหรือหลักในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกประเมิน และยอมรับกันในแต่ละสังคมว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ในการที่จะเลือกกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง และเป็นสิ่งที่สังคมยึดถือว่าควรปฏิบัติตาม และคนส่วนมากเห็นว่าเป็นสิ่งดีที่เหมาะสมกับสภาพสังคม

สรุปได้ว่า คุณธรรมจริยธรรมมีความเกี่ยวข้องกัน คือ คุณธรรมจะเป็นลักษณะในทางที่ดี ที่ถูกต้องเหมาะสมของบุคคล ซึ่งเป็นลักษณะที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคล ส่วนจริยธรรมนั้นเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ และแนวทางของการประพฤติปฏิบัติตนที่เหมาะสม เพื่อนำไปสู่การมีคุณธรรมที่ดีของบุคคล ดังนั้น คุณธรรมจึงเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักจริยธรรม และจริยธรรมก็มีความเกี่ยวข้องกับศีลธรรมที่ดีของบุคคล คุณธรรมจึงเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักจริยธรรม จริยธรรมก็มีความเกี่ยวข้องกับศีลธรรมด้วย เพราะเป็นข้อห้ามมิให้กระทำในสิ่งที่ไม่ดี ไม่งาม ไม่ถูก ไม่ควร บุคคลที่มีคุณธรรมก็คือบุคคลที่ประพฤติอยู่ในหลักศีลธรรมนั่นเอง

ดังนั้นสรุปได้ว่า คุณธรรมจริยธรรมจึงหมายถึง การประพฤติปฏิบัติ การกระทำของบุคคลที่ดีอันสูงสุด ที่ปลูกฝังอยู่ในอุปนิสัยอันดีงามของคน ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดอันถูกต้องของบุคคลที่ควรกระทำในสิ่งนั้น ๆ เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเอง และบุคคลอื่น โดยทั่วไปในสังคม ซึ่งอยู่ในจิตสำนึกอยู่ในความรับผิดชอบชั่วหรือดีของบุคคลนั้น ๆ อันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งและควบคุมความประพฤติของบุคคลที่แสดงออกเพื่อสนองในสิ่งที่ปรารถนา เช่น ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความมีวินัย ความกตัญญู และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

องค์ประกอบของคุณธรรมจริยธรรม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2544, หน้า 15-16) ได้กำหนดองค์ประกอบของจริยธรรม (Moral Elements) ไว้ว่า จริยธรรมเป็นเครื่องมือกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อยประกอบด้วยองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่ง การหย่อนระเบียบวินัยเป็นการละเมิดสิทธิ และหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละคน
2. สังคม (Society) การรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผน ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีวัฒนธรรมอันเป็นความมีระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชน
3. อิสระเสรี (Autonomy) ความมีสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับก่อให้เกิดความอิสระ สามารถดำรงชีวิตจากสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษา และประสบการณ์ในชีวิต มีความสุขอยู่ในระเบียบวินัย และสังคมของตน เป็นค่านิยมสูงสุดที่คนได้รับการขัดเกลาแล้วสามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะตนได้อย่างอิสระ สามารถปกครองตนเอง และชักนำตนเองให้อยู่ในทำนองครองธรรม นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงจริยธรรมของบุคคลประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบด้านความรู้ (Moral Reasoning) คือ ความรู้ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องด้วยความคิด
2. องค์ประกอบด้านอารมณ์ ความรู้สึก (Moral Attitude and Belief) คือ ความพึงพอใจ ศรัทธา เลื่อมใส เกิดความนิยมยินดีที่จะได้รับ นำจริยธรรมมาเป็นแนวปฏิบัติ
3. องค์ประกอบด้านพฤติกรรมการแสดงออก (Moral Conduct) คือ พฤติกรรมการกระทำที่บุคคลตัดสินใจกระทำถูกหรือผิดในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ

ประกาศรี สี่ห้าไฟ (2543, หน้า 48) ได้กล่าวว่า จริยธรรมเป็นเครื่องกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิต เป็นแนวทางให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย ได้แบ่งองค์ประกอบของจริยธรรมเป็น 3 ประการ คือ

1. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง สังคมที่ขาดกฎเกณฑ์ ทุกคนสามารถทำทุกอย่างได้ตามอำเภอใจ ย่อมเดือดร้อนระส่ำระสาย ขาดผู้นำผู้ตาม ขาดระบบที่กระชับ ความเข้าใจเป็นแบบแผนให้ยึดถือปฏิบัติ การหย่อนระเบียบวินัยทำให้เกิดการละเมิดสิทธิและหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละบุคคล ขาดได้ไว้ระเบียบวินัย ย่อมยากที่จะพัฒนาไปได้ทัดเทียมชาติอื่น จึงควรประพฤติตามจารีตประเพณีของสังคม

2. สังคม (Society) การรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผนก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีวัฒนธรรมอันเป็นความมีระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชนเป็นกลุ่มชนที่ขยายวงกว้างเรียกว่า สังคม

3. อิสระเสรี (Autonomy) ความมีสำนึกในมโนธรรมที่พัฒนาเป็นลำดับ ก่อให้เกิดความอิสระ สามารถดำรงชีวิตตามสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาและประสบการณ์ในชีวิต มีความสุขอยู่ในระเบียบวินัยและสังคมของตน เป็นค่านิยมสูงสุดที่คนรับการขัดเกลาแล้วสามารถบำเพ็ญตนตามเสรีภาพเฉพาะตนได้อย่างอิสระ สามารถปกครองตนเองและชักนำตนเองให้อยู่ในทำนองครองธรรม สามารถปกครองตนเองได้

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบทางจิตของพฤติกรรมทางจริยธรรมไว้ว่า จิตลักษณะ หมายถึง ลักษณะทางจิตใจของคนเราที่จะทำให้เกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาขึ้น ตามทฤษฎีด้านจริยธรรมได้วิเคราะห์สาเหตุของพฤติกรรม คนดี คนเก่ง และการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพว่า มีองค์ประกอบทางจิตที่เกี่ยวข้องอยู่ 8 จิตลักษณะ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ลักษณะพื้นฐานทางจิตใจ 3 ด้าน และสาเหตุทางจิตใจของพฤติกรรม 8 ด้าน ที่มีความเชื่อมโยง เมื่อนำไปประกอบเป็นภาพต้นไม้ แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนผล ส่วนลำต้น และส่วนราก

ส่วนราก เปรียบเสมือนลักษณะทางจิตที่เป็นพื้นฐานทางจิตใจ 3 ประการที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมของคนดี คนเก่ง ลักษณะทางจิตใจ 3 ประการนั้น ได้แก่

1. สติปัญญา คือ ความเฉลียวฉลาดเหมาะสมกับอายุ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็มีความสามารถทางความคิดที่เป็นนามธรรมขั้นสูงได้
2. ประสบการณ์ทางสังคม คือการเข้าใจมนุษย์และสังคม เอาใจเขามาใส่ใจเรา
3. สุขภาพจิตดี คือ การมีความวิตกกังวลน้อยหรือในปริมาณที่เหมาะสมกับเหตุการณ์

ส่วนลำดับนี้ เปรียบเสมือนลักษณะทางจิตใจ 8 ประการ ที่ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนดี คนเก่ง ถ้ามีมากในบุคคลใด บุคคลนั้นจะมีพฤติกรรมของคนดี คนเก่งอย่างสม่ำเสมอ แต่ถ้าขาด ลักษณะหลายประการมากเท่าใด บุคคลนั้นจะเป็นผู้ที่ไม่สามารถเป็นคนดีคนเก่งได้ ได้แก่

1. ทศนคติ ค่านิยม คุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนดีที่สังคมปรารถนามองเห็นคุณประโยชน์ของพฤติกรรมหรือคุณธรรมนั้นเกิดความพอใจ และพร้อมที่จะกระทำหรือยึดคุณธรรมเป็นหลัก
2. เหตุผลเชิงจริยธรรมหรือการเห็นแก่ผู้อื่น ส่วนรวม และหลักสากลมากกว่าการเห็นแก่ตัว
3. ลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน สามารถคาดการณ์ไกล และสามารถควบคุมตนให้อดได้ รอได้อย่างเหมาะสม
4. ความเชื่ออำนาจในตน คือ เชื่อผลที่เกิดกับคนว่าเป็นเพราะการกระทำของคน มากกว่าความบังเอิญ โชคเคราะห์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำดีได้ดี ทำชั่วจะต้องได้รับโทษ
5. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ หรือความมุ่งมั่นบากบั่น ฝ่าฟันอุปสรรคจนประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้อย่างเหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตน

ส่วนดอก และผล หมายถึง พฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง พฤติกรรมการทำงาน พฤติกรรมพลเมืองดี พฤติกรรมพัฒนาสังคม พฤติกรรมสุขภาพ พฤติกรรมการขยันเรียน

จากทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม สามารถอธิบายได้ว่า การที่บุคคลจะเป็นคนดี คนเก่งได้นั้นจะต้องมีลักษณะทางจิต 8 ประการ คือ 1) ทศนคติ คุณธรรม ค่านิยม 2) เหตุผลเชิงจริยธรรม 3) ลักษณะมุ่งอนาคต 4) ความเชื่ออำนาจในตน 5) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ซึ่งเปรียบเสมือนส่วนลำต้นของต้นไม้ที่มีความแข็งแรงเป็นท่อน้ำเลี้ยงอาหารไปเลี้ยงส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ ส่งผลให้ส่วนดอกและผลไม้นั้นเติบโต มีความงอกงามสมบูรณ์ต่อไป

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ (2544, หน้า 18-20) กล่าวถึง องค์ประกอบของจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์แบ่งได้ ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับจริยธรรม หมายถึง ความรู้ต่างๆที่เกี่ยวกับจริยธรรมของสังคมนั้น เป็นความรู้ของมนุษย์ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนหรือเรียนรู้กันไว้ว่า การกระทำชนิดใดที่ควรกระทำ ทำแล้วรับการยกย่องสรรเสริญ ทำแล้วไม่เป็นอันตรายต่อตนเอง และผู้อื่น รวมไปถึงความรู้ความประพฤติดังใดไม่ควรกระทำ ไม่ควรประพฤติดีกด้วย
2. ทศนคติเกี่ยวกับจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกรู้สีกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะ หรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยเพียงใด

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวนี้ จะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล การศึกษาเชิงจริยธรรมจะทำให้ทราบว่าบุคคลมีจริยธรรมในระดับที่ต่างกัน

ในการศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมนั้น นักจิตวิทยาถือว่า เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่แสดงถึงระดับจริยธรรมของบุคคลจะมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลนั้น (Kohlberg, 1976)

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของคุณธรรมจริยธรรม เป็นเครื่องมือกำหนดแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และเป็นแบบแผนในการประพฤติที่พึงประสงค์ของบุคคลในสังคม

ความหมายของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 253, 793) ได้ระบุถึงความหมายของคำว่าคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ ดังนี้

คุณลักษณะ หมายถึง เครื่องหมายหรือสิ่งที่ชี้ให้เห็นความดีหรือลักษณะประจำ

พึงประสงค์ หมายถึง ต้องประสงค์ ต้องการ

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ หมายถึง ลักษณะประจำตัวที่ชี้ให้เห็นถึงความดีที่เป็นที่ต้องการหรือเป็นที่ต้องประสงค์

ประเวศ วะสี (2543 อ้างถึงใน พรหมพร วรรณลักษณ์, 2548) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของมนุษย์ ดังนี้

1. คิดเป็น หมายถึง คิดอย่างมีเหตุผล เป็นคนมีเหตุผล คิดเชื่อมโยงเกิดปัญญา มีโลกทัศน์และวิธีคิดที่สมบูรณ์ เข้าถึงความเป็นทั้งหมด สามารถสร้างความรู้ใหม่ได้คิดถึงสิ่งสูงสุดมีพัฒนาการทางจิตวิญญาณ

2. ทำเป็น หมายถึง ทำงานเป็น สร้างเป็น มีงานทำ บ้านที่กิน และชอบบ้านที่กิน มีทักษะในการสื่อสาร มีทักษะในการเผชิญสถานการณ์ มีทักษะในการจัดการ

3. อยู่ร่วมกันเป็น หมายถึง เคารพศักดิ์ศรีความเป็นคนของเพื่อนมนุษย์รักและอนุรักษ์ธรรมชาติ รักความยุติธรรม เห็นแก่ส่วนรวม สามารถร่วมคิด ร่วมทำ สร้างความเป็นชุมชน

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน หมายถึง ลักษณะที่แสดงออก อันเป็นลักษณะเฉพาะประจำตัวซึ่งเป็นที่ยอมรับ และบุคคลทั่วไปมีความพึงพอใจ

ความสำคัญ และองค์ประกอบของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2549) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2546, หน้า 50 – 51) ได้กำหนดแนวนโยบายเพื่อดำเนินการ ปลุกฝัง และเสริมสร้าง ศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในระบบวิถีชีวิตที่ดีงาม โดยมียุทธศาสตร์การดำเนินงานกำหนดลำดับความสำคัญของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่จะต้องเร่งสร้างเสริมให้เกิดขึ้นกับคนไทยทุกคนในช่วงแรกและช่วงเวลาต่อ ๆ ไป ดังนี้คือ มีความเพียร รู้จักเก็บออม มีคุณธรรม มีวินัย ซื่อสัตย์ ชื่นชมคนดีมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม รักชาติ รักแผ่นดินหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เป็นหลักสูตรแกนกลางของประเทศเป็นกรอบทิศทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาดังแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ เป็นการสร้างกลยุทธ์ใหม่ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้สามารถตอบสนองความต้องการของบุคคล สังคมไทย ผู้เรียนมีศักยภาพในการแข่งขันและร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ในสังคมโลกเป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของชาติ ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศ เพื่อมุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 , หน้า 1–4)

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตามหลักธรรม ของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า
3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะ และศักยภาพในการจัดการการสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิด วิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์
4. มีทักษะ และกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญญา และทักษะในการดำรงชีวิต
5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีความสุข และบุคลิกภาพดี
6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าผู้บริโภค

7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดียึดมั่นใน ชีวิต และการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

9. รักประเทศชาติ และท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้ในคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, หน้า 18 – 24) ได้กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน ในระดับมัธยมศึกษาไว้ดังนี้

1. สามารถแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ สามารถคิดอย่างเป็นระบบ มีวิจารณ์ญาณ มีสมาธิในการเรียนและการทำงาน
 2. มีศักยภาพในการตัดสินใจ
 3. มีศักยภาพในเชิงพหุปัญญา ความถนัด สามารถพัฒนางาน และอาชีพของตนเอง
 4. สามารถเรียนรู้ ทำงาน ด้วยการพึ่งตนเองใช้วิถีประชาธิปไตยในการทำงานของกลุ่ม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความสุข
 5. มีนิสัยการทำงานอย่างมีระบบ รักการอ่าน ค้นคว้า เรียนรู้จากการปฏิบัติของตน สร้างสรรค์ผลงานมีทักษะการจัดการ สามารถนำเสนอและถ่ายทอดสื่อความได้อย่างมีประสิทธิภาพ
 6. มีวินัยในตนเอง มีบุคลิกภาพมั่นคงสามารถแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ และเหมาะสม มีเหตุผล มีกิริยามารยาท และความเป็นไทย เห็นคุณค่าของตนเองและยอมรับผู้อื่น ประเมินตนเอง และปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ
 7. มีสุขนิสัย และทักษะทางสุขภาพ มีทักษะในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม
 8. มีประสบการณ์ตรงกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- คณะอนุกรรมการพัฒนาคุณภาพกลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน (2546, หน้า 351) ได้กำหนด คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 ในกิจกรรมยุวกาชาด ลูกเสือ และ เนตรนารี ไว้ดังนี้

1. รัก และเห็นคุณค่าในตนเอง
2. มีวินัย
3. ประหยัด
4. ซื่อสัตย์ สุจริต
5. พึ่งตนเอง อุตสาหะ รักการทำงาน

6. อดทน อดกลั้น
7. กตัญญู กตเวที
8. กระตือรือร้น ใฝ่รู้ มีความคิดริเริ่ม
9. เสียสละเห็นประโยชน์ส่วนรวม
10. มีความเป็นประชาธิปไตย
11. รักสามัคคี รักษาดี ศาสน์ กษัตริย์
12. รักษา และส่งเสริมอนามัยของตนเองและผู้อื่น
13. เป็นมิตรกับคนทั่วไป

นอกจากนี้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, หน้า 6) ยังได้กำหนดการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ซึ่งสถานศึกษาจะต้องดำเนินการอย่างมีเป้าหมายมีรูปแบบและมีวิธีการที่เหมาะสม ใน 2 ลักษณะคือ 1) กิจกรรมแนะแนว เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของผู้เรียนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล สามารถค้นพบศักยภาพของตน เสริมสร้างทักษะชีวิต วุฒิภาวะทางอารมณ์ สร้างสัมพันธที่ดี ซึ่งผู้สอนทุกคนต้องทำหน้าที่แนะแนวให้คำปรึกษาด้านชีวิต การพัฒนาตนเองและการศึกษาต่อ 2) กิจกรรมนักเรียนเป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเอง อย่างครบวงจรตั้งแต่วิเคราะห์วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมิน และปรับปรุงการทำงาน โดยเน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

คณะอนุกรรมการพัฒนาคุณภาพวิชาการ กลุ่มกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2546, หน้า 54 – 55) ได้กำหนดพฤติกรรมบ่งชี้ของคุณธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์แต่ละด้านซึ่งเป็นแนวทางให้สถานศึกษามีแนวปฏิบัติและสามารถกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพิ่มเติมและปรับปรุงใช้ได้ตามความเหมาะสม ดังนี้

1. ด้านการพัฒนาตนเอง ได้แก่ ความเชื่อมั่นในตนเอง มีพฤติกรรมบ่งชี้ คือกล้าแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลกล้าแสดงออกในสิ่งที่ถูกต้อง
2. ด้านการพัฒนาการทำงานและการดำเนินชีวิตได้แก่
 - 2.1 ความมีวินัย มีพฤติกรรมบ่งชี้ คือ ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับและข้อตกลงต่าง ๆ ของสถานศึกษา ได้แก่ การแต่งกายถูกต้องตามระเบียบ และข้อบังคับ ตรงเวลา รักษาสาธารณสมบัติ สิ่งแวดล้อม และเข้าร่วมกิจกรรมที่ครูอาจารย์ผู้สอนกำหนด
 - 2.2 ความรับผิดชอบ พฤติกรรมบ่งชี้ ได้แก่ มีการเตรียมพร้อมในการเรียน

และการปฏิบัติงานตามขั้นตอนที่วางไว้ ปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจ ปฏิบัติงานด้วยความละเอียดรอบคอบปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายเสร็จตามกำหนด มีความเพียรพยายามในการเรียนปฏิบัติตามหน้าที่ของตน ยอมรับผลการกระทำของตนเอง

2.3 ความซื่อสัตย์สุจริต พฤติกรรมบ่งชี้ ได้แก่ พูดแต่ความจริง ไม่นำผลงานของผู้อื่นมาแอบอ้างเป็นของตน ไม่ทุจริตในการสอบ ไม่ลักขโมย ไม่โกง และหลอกลวงผู้อื่น

2.4 ความประหยัด พฤติกรรมบ่งชี้ ได้แก่ การใช้วัสดุถูกต้อง และเหมาะสมกับงาน ปิดน้ำ ปิดไฟ ทุกครั้งเมื่อเลิกใช้ ใช้จ่ายเงินของส่วนรวมให้เกิดประโยชน์สูงสุด

2.5 ความอดสาเหะ พฤติกรรมบ่งชี้ได้แก่ การปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจ ขยันขันแข็ง ปฏิบัติงานด้วยความเพียรพยายามไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

3. ด้านการพัฒนาการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ได้แก่

3.1 ความมีมนุษยสัมพันธ์ พฤติกรรมบ่งชี้ ได้แก่ การแสดงกิริยาท่าทางสุภาพต่อผู้อื่น พุดจาสุภาพช่วยเหลือผู้อื่น รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นให้ความร่วมมือ ชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ กล่าวคำขอบคุณ หรือขอโทษได้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์

3.2 ความกตัญญูกตเวที พฤติกรรมบ่งชี้ ได้แก่ ตระหนักในพระคุณครู อาจารย์ มีสัมมาคารวะต่อครู อาจารย์อย่างสม่ำเสมอทั้งต่อหน้า และลับหลังอาสาช่วยเหลืองานครู-อาจารย์

3.3 ความอดกลั้น พฤติกรรมบ่งชี้ ได้แก่ มีสติ และสามารถควบคุมอารมณ์ได้ดี ควบคุมกิริยามารยาทในสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ได้

สรุปได้ว่า ความสำคัญของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เป็นลักษณะเฉพาะที่ควรส่งเสริมปลูกฝังให้มีสืบเด็ก และเยาวชนไทย อีกทั้งเป็นสิ่งที่เป็แนวทางให้สถานศึกษามีแนวปฏิบัติเพื่่อมุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา และมีความสุข

แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาคูณธรรมจริยธรรม

แนวคิด

แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับพัฒนาการทางจริยธรรม ทองคุณ หงส์พันธ์ (2542 อ้างถึงใน บรรเทา กิตติศักดิ์, ม.ป.ป., หน้า 43) ได้ให้แนวคิดเป็น 2 แนวคิด คือ

1. พัฒนาการสติปัญญา (Cognitive Development) บุคคลที่มีแนวคิดทางด้านนี้ ได้แก่ เพียเจท์(Piaget) และโคลเบิร์ก (Kohlberg) หลักสำคัญของแนวคิดนี้ คือ การพัฒนาเจตคติเชิงจริยธรรมตามลำดับขั้นอย่างต่อเนื่องตามลำดับอายุ โดยมีความเชื่อว่า

1.1 การพัฒนาจริยธรรม มีพื้นฐานจากองค์ประกอบโครงสร้างทางปัญญา และเหตุผลเชิงจริยธรรม

1.2 การจูงใจเบื้องต้นในการพัฒนาจริยธรรม ได้แก่ การจูงใจเกี่ยวกับการยอมรับความสามารถ ความนับถือตนเอง หรือความสำนึกในตนเองมากกว่าความต้องการทางชีววิทยา หรือความปลดปล่อยความวิตกกังวล หรือความหวาดกลัว

1.3 การพัฒนาทางจริยธรรมเป็นวัฒนธรรมสากล เพราะการไปมีบทบาทและความขัดแย้งทางสังคม จะเป็นการกำหนดจริยธรรมโดยส่วนรวมขึ้น

1.4 หลักการของการพัฒนาจริยธรรม ได้แก่ โครงสร้างที่เกิดขึ้น โดยผ่านประสบการณ์จากปฏิสัมพันธ์ในสังคม ระหว่างตนเองกับบุคคลอื่น

1.5 อิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรม ได้แก่ คุณภาพ และขอบเขตของความรู้ และสิ่งเร้าจากสังคม มีผลต่อการพัฒนาจริยธรรมของเด็กตลอดเวลา

2. การเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) แนวคิดนี้ก็คือ กระบวนการทางสังคม ประพฤติ (Socialization) หรือการขัดเกลาทางสังคมนั่นเอง ทฤษฎีนี้ถือว่า อิทธิพลทางสังคมทำให้บุคคลเกิดการยอมรับลักษณะ และกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นลักษณะ และจริยธรรมของตน แนวคิดการพัฒนาจริยธรรม แนวคิดการพัฒนาจริยธรรม แนวคิดนี้มีนักจิตวิทยาสังคมหลายท่าน เช่น บรอนเฟนเบรนเนอร์ (Bronfenbrenner) แบนดูรา (Bandura) สกินเนอร์ (Skinner) โดยมีแนวคิด ดังนี้คือ

2.1 การพัฒนาจริยธรรม เป็นความเจริญเชิงพฤติกรรมและอารมณ์ที่เป็นไปตามกฎของจริยธรรมมากกว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางปัญญา

2.2 การจูงใจเบื้องต้นในการพัฒนาจริยธรรมมีรากฐานจากความต้องการทางจิตวิทยา คือ การแสวงหารางวัลในสังคม และการหลีกเลี่ยงการลงโทษจากสังคมพัฒนาการทางจริยธรรม มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของสังคม

2.3 หลักการของการพัฒนาจริยธรรม ได้แก่ การตอบสนองของบุคคลต่อกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ภายนอก

2.4 อิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรม ได้แก่ ปริมาณของการให้รางวัล การลงโทษ ข้อห้ามต่าง ๆ แบบอย่างของพฤติกรรมที่ได้จากบิดามารดา และแหล่งของการให้การอบรมหล่อหลอมเกลาจิตใจ

จากแนวคิดในการพัฒนาจริยธรรมจะเห็นได้ว่า ระดับสติปัญญา การอบรมหล่อหลอมเกลาทางสังคม ศาสนา และปรัชญาทางจริยศาสตร์ ทำให้เกิดหลักการทางจริยธรรม (Moral Principle) และการยึดมั่นในค่านิยมต่าง ๆ ของสังคม

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

ทฤษฎีเกี่ยวกับต้นกำเนิด และพัฒนาการทางจริยธรรมบุคคลนั้น ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543) แยกไว้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาการทางจริยธรรม นักสังคมวิทยาเชื่อว่า สังคมมีส่วนในการทำให้มนุษย์มีลักษณะต่าง ๆ กัน ตามแต่ว่ามนุษย์นั้นจะอยู่ในกลุ่มใดในสังคม และนักทฤษฎีจิตวิเคราะห์ก็สังเกตเห็นความสำคัญของสังคม ในการก่อตั้งลักษณะทางจริยธรรมให้แก่สมาชิกในสังคมนั้น โดยที่ทฤษฎีนี้ระบุว่า เด็กเล็ก ๆ จะเรียนรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่วจากผู้ที่อยู่ใกล้ชิด ซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมด้วยกระบวนการเทียบเคียง (Identification) เด็กจะใช้วิธีการเลียนแบบจากผู้ที่มีความน่าเชื่อถือและผู้ที่ตนรัก จนในที่สุดเด็กจะยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมมาเป็นหลักปฏิบัติของตน โดยอัตโนมัติ นักทฤษฎีส่วนมากยอมรับว่า จริยธรรมจะถูกปลูกฝังตั้งแต่บุคคลยังอยู่ในวัยทารก และวัยเด็กเล็กเป็นวัยแห่งการเตรียมตัวเพื่อเข้าเป็นสมาชิกในสังคมใหญ่ ในช่วงแรกของชีวิตนี้ เด็กจะได้รับการปลูกฝังทางจริยธรรมมากกว่าในช่วงอื่น ๆ ของชีวิต กลุ่มบุคคลที่รับผิดชอบในการปลูกฝังจริยธรรมให้เด็กมากที่สุดคือ สมาชิกในครอบครัวของเด็กเอง รองลงมาคือ โรงเรียนอนุบาล และประถมศึกษา นอกจากนี้ในปัจจุบันก็ยังมีสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และวารสารต่าง ๆ

2. ทฤษฎีพัฒนาการลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรม นักทฤษฎีที่เชื่อว่า การพัฒนาทางสติปัญญา และอารมณ์ เป็นรากฐานของการพัฒนาทางจริยธรรม คือ เพียเจต์ (Piaget) และ โคลเบอร์ก (Kohlberg) นักทฤษฎีทั้งสองท่านเชื่อว่าจริยธรรมของเด็กจะเจริญขึ้นตามความเจริญของความสามารถทางการเรียนรู้ (Cognitive Ability) สติปัญญา และอารมณ์ของเด็กในบุคคลปกติที่สติปัญญาไม่เจริญถึงขีดสุด จะมีจริยธรรมในขั้นสูงสุดไม่ได้เช่นกัน โคลเบอร์ก (Kohlberg) ได้พบความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับลักษณะอื่น ๆ ของมนุษย์ ในการศึกษาผลงานของนักวิจัยต่าง ๆ ที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับระดับสติปัญญาทั่วไป และความสัมพันธ์ของจริยธรรมกับความสามารถที่จะบรรลุได้ที่ดีกว่าในอนาคต นอกจากนั้น ผู้ที่มีจริยธรรมสูงยังเป็นผู้ที่มีสมาธิ มีความสามารถควบคุมอารมณ์ของตน และมีความภาคภูมิใจในตนเอง และสภาพแวดล้อมสูงกว่าผู้ที่มีจริยธรรมต่ำ โคลเบอร์ก จึงสรุปว่า ความเป็นผู้ที่มีจริยธรรมสูงเกิดจากความสามารถในการควบคุมตนเองในด้านต่าง ๆ โดยทั่วไปด้วย

3. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม คือ ทฤษฎีที่อธิบายวิธีการ และขบวนการที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคม ที่ทำให้เกิดการยอมรับลักษณะทางกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นลักษณะของตน

ทฤษฎีประเภทนี้ได้นำเอาหลักการเสริมแรง (Principle of Reinforcement) และหลักการเชื่อมโยง (Principle of Association) มาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ในการอธิบายต้นกำเนิด และการเปลี่ยนแปลงจริยธรรม ทฤษฎีการเรียนรู้ได้เน้นการเรียนรู้ด้วยบังเอิญ และการเลียนแบบเป็นสำคัญ ซึ่งทำให้นุคคลมีพฤติกรรมที่แปลกใหม่ หรือแตกต่างไปจากเดิมได้โดยง่าย โดยทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญแก่ลักษณะของสถานการณ์ ซึ่งจะเป็เครื่องกระตุ้นใ้บุคคลกระทำพฤติกรรมซ้ำ ๆ จนกลายเป็นลักษณะนิสัยของบุคคลนั้นไปในที่สุด สิ่งทีกระตุ้นใ้บุคคลกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ได้คือ การหวังความพอใจ และการหลบหลีกความทุกข์ การเลียนแบบลักษณะ และการกระทำของบุคคลอื่น เป็นบ่อเกิดของการยอมรับลักษณะทั้งที่ดี และไม่ดี จากบุคคลได้อย่างง่ายดาย และเกิดได้กว้างขวางในสถานการณ์ทั่วไป ตั้งแต่เด็กเลียนแบบบิดา มารดา เพื่อน วัยรุ่นเลียนแบบดารา เด็กเลียนแบบพ่อแม่ ผู้เลี้ยงดูที่ตนเองรักใคร่ จะทำให้เด็กเกิดความพอใจเหมือนว่าตนได้อยู่ใกล้ชิดผู้เลี้ยงดูในขณะนั้น เด็กและวัยรุ่นเลียนแบบเพื่อนในวัยเดียวกัน เพื่อขจัดความขัดแย้งในใจที่ตนเองมีลักษณะแตกต่างไปจากกลุ่ม การเลียนแบบคนแปลกหน้าเกิดขึ้นน้อยมาก แต่อาจเกิดขึ้นได้ ถ้าสังเกตเห็นว่า ตัวแบบมีพฤติกรรมใดก็ตามแล้วได้รับผลตอบแทนที่น่าพอใจ ผู้สังเกตเห็นก็อยากได้รับความพอใจนั้นด้วย ก็จะยอมเลียนแบบตัวแบบนั้นบ้าง

ทฤษฎีแหล่งกำเนิดของจริยธรรมทั้งสามดังกล่าว มีลักษณะที่ไม่ขัดแย้งกันมากนัก แต่เป็นทฤษฎีที่ช่วยสร้างภาพการวิเคราะห์จริยธรรมให้ชัดเจน และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวคือ ทฤษฎีอิทธิพลสังคมต่อการพัฒนาการทางจริยธรรมนั้น กล่าวถึง บทบาทของสภาพแวดล้อมทางสังคมของบุคคลที่มีต่อการปรุงแต่งลักษณะจริยธรรมของบุคคล หรือขีดขวางพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลแต่ทฤษฎีทั้งสองก็ยังเน้นความสำคัญของสภาพแวดล้อมของบุคคลเช่นกัน สำหรับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ช่วยอธิบายขบวนการยอมรับกฎเกณฑ์ทางสังคม เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะบุคคล

ประภาศรี สีหอำไพ (2540 อ้างถึงใน จวน พงษ์จุมพล, 2550) ได้กล่าวถึงการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมที่ผ่านมา ได้มุ่งเน้นพื้นฐานการสร้างทัศนคติที่ดีให้เกิดขึ้นด้วยเหตุผล เพื่อเสริมสร้างให้เกิดคุณลักษณะทางจิตใจ แล้วนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทางพฤติกรรมเป็นหลัก สอดคล้องกับทฤษฎี และแนวคิดที่สำคัญ ๆ แบ่งได้เป็น 3 แนวทางใหญ่ ๆ คือ

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของบุคคล (Psychoanalytic Theory) กล่าวถึงจริยธรรมกับมโนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์อยู่ในสังคมกลุ่มใดก็จะเรียนรู้ผิดชอบชั่วดีจากสิ่งแวดล้อมนั้น จะมีลักษณะที่พิเศษของแต่ละสังคมที่เรียกว่าเอกลักษณ์เป็นกฎเกณฑ์ให้ประพฤติปฏิบัติตามข้อกำหนดโดยอัตโนมัติ คนที่ทำชั่วแล้วรู้สำนึกเกิด หิริ โอตตัปปะ ละอายใจตนเองหรือกลัวต่อ

การได้รับโทษด้วยตนเอง เมื่อสำนึกแล้วพึงละเว้นไม่ปฏิบัติอีกโดยไม่ต้องมีสิ่งควบคุมจากภายนอก เป็นการสร้างมโนธรรมขึ้นมา โดยไม่จำเป็นต้องสนใจองค์ประกอบของลำดับขั้นพัฒนาทางจริยธรรม

2. ทฤษฎีเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) อธิบายการเกิดของจริยธรรมว่าเป็นกระบวนการทางสังคมประกิต (Socialization) โดยการซึมซับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จากสังคมที่เติบโตมารับเอาหลักการเรียนเชื่อมโยงกัน หลักการเสริมแรง และการทดแทนสิ่งเร้า รับแนวคิดของทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นรูปแบบโดยยึดถือว่า การเรียนรู้คือการสังเกตเลียนแบบจากผู้ใกล้ชิดเพื่อแรงจูงใจ คือ เป็นที่รักยอมรับในกลุ่มพวกเดียวกับกลุ่มต้นแบบเพื่อเป็นพวกเดียวกัน แบนดูรา (Bandura, 1977, p. 16) ได้อธิบายทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมว่าพฤติกรรมทุกอย่างนอกเหนือจากกิริยาสะท้อนเบื้องต้นเป็นผลมาจากการเรียนรู้ทั้งสิ้น โดยการที่มนุษย์เรียนรู้ผลที่เกิดตามมาเป็นการเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ คือเรียนรู้ว่าเมื่อมีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นเหตุการณ์ใดจะเกิดตามมา หรือเมื่อกระทำพฤติกรรมใดแล้วผลกรรมนี้จะเกิดตามมาเป็นผลเช่นไร การที่จะเรียนความสัมพันธ์เหล่านี้ได้ก็โดยประสบการณ์ตรง (Direct Experience) และเรียนรู้จากการสังเกต (Observation Learning) การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เช่น การประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง การได้รับผลที่เกิดจากการกระทำต่าง ๆ ด้วยตนเอง การเรียนรู้จากสังคมที่แบนดูราเน้น คือ การเรียนรู้จากแบบอย่าง (Learning Through Modeling) โดยกระบวนการสังเกตพฤติกรรมและผลกรรมที่ตามมาจากการกระทำของผู้อื่น การได้ยินได้ฟังคำบอกเล่า การได้อ่านข่าวสารบันทึกของผู้อื่น ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทางอ้อม และจะเป็นข้อมูลที่บุคคลนำมาพิจารณาสำหรับการกระทำพฤติกรรมใหม่มีโอกาต่อไป การเรียนรู้จากการสังเกตแบบอย่างมีกระบวนการที่เกี่ยวข้อง 4 กระบวนการ คือ

2.1 กระบวนการใส่ใจ (Attention Process) การเรียนรู้จากตัวอย่างอาจจะไม่เกิดขึ้นถ้าผู้สังเกตไม่ใส่ใจรับรู้พฤติกรรมที่ตัวแบบแสดง การเรียนรู้เกิดขึ้นมากเพียงใด ยังขึ้นอยู่กับความยากง่ายของพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดง และความสามารถเรียนรู้ของผู้สังเกตด้วย

2.2 กระบวนการจดจำ (Retention Process) การจดจำเป็นกระบวนการสำคัญที่มนุษย์จะสามารถเก็บสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ใช้ในการจดจำนี้อาจทำในรูปมโนภาพ (Imagine) หรือภาษา (Verbal)

2.3 กระบวนการกระทำทางกาย (Motor Reproduction Process) เมื่อมนุษย์มีข้อมูลที่ที่เป็นสัญลักษณ์อยู่ในความจำแล้ว มนุษย์จะแปลสัญลักษณ์ให้เป็นพฤติกรรมที่เหมาะสม

2.4 กระบวนการจูงใจ (Motivation Process) มนุษย์จะไม่แสดงพฤติกรรม การเลียนแบบไปทุกอย่าง แม้ว่าเขาจะได้อะไรแล้วก็ตาม มนุษย์จะเลียนแบบเฉพาะพฤติกรรม ที่เขาสนใจหรือเห็นคุณค่ามากกว่าพฤติกรรมของตัวเองที่ไม่ได้รับผลบวกหรือถูกลงโทษ ดังนั้น การให้รางวัลหรือเสริมแรงบวก เพื่อจะกระตุ้นให้ผู้สังเกตแสดงพฤติกรรมแบบเลียนแบบ

3. ทฤษฎีการพัฒนาทางสติปัญญา (Cognitive Theory) จริยธรรมเกิดจากแรงจูงใจ ในการปฏิสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงต้องมีการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมตาม ระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคล ซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ ทฤษฎีพัฒนาทางจริยธรรม มีทฤษฎีต่าง ๆ ปรากฏขึ้นเพื่อการจัดค่าของการพัฒนาทางคุณธรรม และจริยธรรม การพัฒนาจริยธรรมของมนุษย์มี 3 ขั้นตอน ดังทฤษฎีต่อไปนี้

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์

เพียเจท์ (Piaget, 1952, pp. 236-246) เป็นผู้ริเริ่มศึกษาพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็ก และมีความคิดว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นั้น ขึ้นอยู่กับความฉลาดในการที่จะรับรู้ กฎเกณฑ์ และลักษณะต่าง ๆ ทางสังคม ดังนั้น พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจึงขึ้นอยู่กับ พัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้น และได้แบ่งขั้นของพัฒนาการจริยธรรมของมนุษย์ออกเป็น 3 ขั้น คือ

1. ขั้นก่อนจริยธรรม พัฒนาการขั้นนี้เริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ขวบ เด็กวัยนี้ยังไม่มี ความสามารถในการรับรู้สิ่งแวดล้อมอย่างละเอียด แต่มีความต้องการทางกาย ซึ่งต้องการที่จะ ได้รับการตอบสนองโดยไม่คำนึงถึงกาลเทศะใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อเด็กเริ่มมีความสามารถก็จะเริ่มเรียนรู้ สภาพแวดล้อม และบทบาทของตนเองต่อบุคคลอื่น
2. ขั้นยึดคำสั่ง พัฒนาการขั้นนี้อยู่ในช่วงอายุ 2 - 8 ปี เด็กจะมีความเกรงกลัว ผู้ใหญ่คือ ประกาศิตที่ตนต้องกระทำตาม
3. ขั้นยึดหลักแห่งตน พัฒนาการขั้นนี้อยู่ในช่วง 8 - 10 ปี เพียเจท์เชื่อว่า เกิดขึ้นจาก พัฒนาการทางสติปัญญา และจากประสบการณ์ในการมีบทบาทในกลุ่มเพื่อนด้วยกัน ความเกรงกลัวอำนาจภายนอก จะเป็นหลักภายในจิตใจของเด็ก เกี่ยวกับความยุติธรรม ซึ่งหมายถึง การแลกเปลี่ยนกัน และความเท่าเทียมกันของบุคคลบางคนทีพัฒนาการอาจหยุดชะงัก อยู่ในขั้นที่สอง เนื่องจากการบีบบังคับอย่างผิดปกติของผู้เลี้ยงดู หรือสังคม หรือเกิดจากการขาด ประสบการณ์ในกลุ่มเพื่อนก็ได้

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1969 อ้างถึงใน ดวงเดือน พันธมนาวิน, 2543) ได้ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรม โดยอาศัยทฤษฎีของเพียเจต์เป็นพื้นฐาน กลุ่มตัวอย่างเป็นทั้งเด็กวัยรุ่นและผู้ใหญ่ การศึกษาใช้ทั้งวิธีการสัมภาษณ์และการเขียนตอบ โคลเบอร์ก ได้จัดลำดับเหตุผลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างเป็น 6 พวก แล้วทำการตรวจสอบหลายครั้ง จึงสรุปว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของคนมี 6 ขั้น ขั้นของจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับอายุ และพัฒนาการทางสติปัญญา โคลเบอร์ก กำหนดขั้นของจริยธรรมโดยถือจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ว่าอยู่ในระดับอายุนี้นี้ ให้เหตุผลมีลักษณะเป็นแบบนี้ แต่ละขั้นจะแทนระบบความคิด ซึ่งได้จากส่วนใหญ่ว่ามีกระบวนการความคิดทางจริยธรรมอย่างไร แต่ละขั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของขั้นที่สูงขึ้นไป ขั้นที่สูงกว่าจะแสดงถึงความเข้าใจที่เหนือกว่า มีการรับรู้ที่กว้างขวางลึกซึ้ง และเป็นนามธรรมมากกว่าการแก้ปัญหาที่มีหลักเกณฑ์มีเหตุผลมากกว่า พัฒนาการทั้ง 6 ขั้น จัดเป็น 3 ระดับ แต่ละระดับมี 2 ขั้น ดังนี้

1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์หรือระดับเริ่มมีจริยธรรม (Pre-Conventional Level) เป็นระดับที่มีในเด็กส่วนมากที่อายุต่ำกว่า 10 ขวบ การตัดสินใจเลือกการกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเท่านั้น จะไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้อื่น ในระดับนี้รางวัลและการลงโทษเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญ

ขั้นที่ 1 ขั้นหลบหลีกการลงโทษ (The Punishment and Obedience Orientation)

เด็กเล็กอายุต่ำกว่า 7 ขวบ ชอบใช้หลักการหลีกเลี่ยงมิให้ได้รับโทษเป็นเหตุผลในการกระทำ หรือเขาจะเลือกกระทำในทางเกิดประโยชน์แก่ตัวเองมากกว่า แต่เนื่องจากเด็กเล็กนี้ยังเป็นบุคคลที่ต้องพึ่งพา และอยู่ในอำนาจของผู้ใหญ่ จึงมีความจำเป็นต้องให้เด็กในระยะนี้เข้าใจความดี ไปในความหมายว่า คือสิ่งที่กระทำแล้วไม่ถูกลงโทษ เช่น เด็กยอมแบ่งปันหลังอาหารเพราะกลัวแม่ดุ ฉะนั้น การกระทำที่ถูกต้องจึงหมายถึง การเชื่อฟังผู้มีอำนาจเหนือกว่า เหตุผลในการกระทำหรือไม่กระทำขึ้นอยู่กับ การไม่ถูกลงโทษเป็นเรื่องสำคัญ

ขั้นที่ 2 ขั้นการแสวงหารางวัล (The Instrumental Relativist Orientation) เด็กเล็ก ๆ นั้น

จะถูกผู้ใหญ่ดูว่าหรือเขินดี เพื่อที่จะทำให้เขาทำให้อีกหรือกระทำตนให้เป็นคนดี เมื่อเด็กอายุมากขึ้น ระหว่าง 7 ขวบถึง 10 ขวบ จะมีความรู้สึกว่าเป็นของธรรมดาสำหรับการกระทำของผู้ใหญ่ เด็กจะค่อย ๆ เห็นความสำคัญของการได้รับรางวัลหรือคำชมเชย การสัญญาว่าจะให้รางวัล จึงเป็นแรงจูงใจให้เขาทำความดีได้มากกว่าการดูคำหรือขู่ว่าจะลงโทษ เช่น เด็กผู้หญิงจะช่วยพ่อแม่ทำความสะอาดบ้าน เพื่อจะได้เงินรางวัลมากขึ้น และเด็กชายจะช่วยรดน้ำต้นไม้ก็เพื่อ

จะได้รับคำชมเชย และเด็กในระยะนี้เริ่มรู้จักแลกเปลี่ยนกันแบบเด็ก ๆ เช่น เมื่อเขาให้ฉันมา ฉันก็ต้องตอบแทนเขาไป เริ่มมีความเข้าใจในความคิดของคนอื่น

2. ระดับตามกฎหมายหรือระดับทำตามสังคม และประเพณี (Conventional Level)

อายุ 10 - 16 ปี เป็นระดับที่มีในวัยรุ่น และวัยรุ่นใหญ่มากในหลายๆ สังคม การดำเนินและการยกย่องชมเชยจากสังคม เป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติ

ขั้นที่ 3 ขั้นทำตามผู้อื่นเห็นชอบ (The Interpersonal Concordance or “Good Boy – Nice Girl” Orientation) เด็กที่เข้าสู่วัยรุ่นจะให้ความสำคัญแก่กลุ่มเพื่อนมาก เด็กวัยนี้ส่วนมากจะทำในสิ่งที่คิดว่าคนอื่นจะเห็นด้วย เพื่อให้เป็นที่ชอบพอของเพื่อนฝูง และเป็นที่ยอมรับของกลุ่มเพื่อน หลักการขั้นนี้จะใช้มากในเด็กอายุประมาณ 13 ปี

ขั้นที่ 4 ขั้นทำตามสังคม (The “Law and Order” Orientation) ในขั้นนี้ถือว่าสังคมจะอยู่ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยต้องมีกฎเกณฑ์ กฎหมาย และข้อบังคับ คนดีหรือคนที่ประพฤติถูกต้อง คือ คนที่ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมาย

3. ระดับเหนือกฎหมายหรือระดับทำตามจริยธรรมของตนเอง (Post-Conventional Level) พัฒนาการทางจริยธรรมระดับนี้ ผู้ทำหรือผู้แสดงพฤติกรรมได้พยายามที่จะตีความหมายของหลักการ และมาตรฐานทางจริยธรรมด้วยวิจารณญาณของตนเองก่อนที่จะยึดถือเป็นหลักของความประพฤติที่จะปฏิบัติตาม การตัดสินใจ “ถูก” “ผิด” “ไม่ควร” มาจากวิจารณญาณของตนเอง ปราศจากอิทธิพลของผู้มีอำนาจหรือกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก วัยผู้ใหญ่เพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีจริยธรรมในขั้นนี้ และมักจะเป็นอายุ 16 ปีขึ้นไป

ขั้นที่ 5 ขั้นทำตามคำมั่นสัญญา (The Social Contract Legalistic Orientation)

บุคคลใช้หลักการในขั้นนี้ จะมีการกระทำที่หลบหลีกมิให้ถูกตราหน้าว่าเป็นคนขาดเหตุผล เป็นคนไม่แน่นอน ใจโลเลไม่มีหลักยึด ไม่มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน คำว่า “หน้าที่” ของบุคคลในขั้นนี้หมายถึง การทำที่ตกลงหรือสัญญาไว้กับผู้อื่น โดยคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มีความเคารพตนเอง และต้องการให้คนอื่นเคารพตนเองด้วย จริยธรรมขั้นนี้พบมากในวัยรุ่นหรือวัยรุ่นตอนปลายบางคน

ขั้นที่ 6 ขั้นยึดอุดมคติสากล (The Universal Ethical Principle Orientation) พัฒนาการทางจริยธรรมขั้นนี้จะพบในผู้ใหญ่ที่มีความเจริญทางสติปัญญาในขั้นสูง มีประสบการณ์และมีความรู้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับสังคม และวัฒนธรรมของตนเอง และของสังคมอื่น ๆ ในโลก บุคคลที่ใช้หลักการในขั้นนี้จะเป็นผู้ที่ได้รับเอาความคิดเห็นที่เป็นสากลของผู้เจริญแล้ว มีสายตา

หรือความคิดเห็นที่กว้างไกลว่ากลุ่มหรือสังคมของคนที่เป็นสมาชิกอยู่ บุคคลประเภทนี้จะมีอุดมคติหรือคุณธรรมประจำใจ

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของฟรอยด์

ซิกมันด์ ฟรอยด์ นักจิตวิทยาชาวตะวันตกกลุ่มแรกที่มีชื่อเสียงในการนำเสนอทฤษฎีพัฒนาการทางด้านจริยธรรม ได้อธิบายการเกิดพฤติกรรมต่าง ๆ เนื่องมาจากปัจจัยหลักต้นจากจิตใต้สำนึก ซึ่งประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ

อีโด (Id) พลังงานจิตตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด หมายรวมถึงสัญชาตญาณด้วยแรงขับภายใน ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้มีการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ตามความต้องการ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องควรหรือไม่ควรแต่อย่างไร ที่เรียกกันว่าพลังแสวงหาความสุข เมื่อต้องการอย่างไร ก็จะพยายามหาทางตอบสนองความต้องการทางกายของตนเองอย่างนั้น ๆ จนได้ อาจจะเรียกว่า “สันดานดิบของมนุษย์” ก็ได้

อีโก้ (Ego) เป็นพลังแห่งการรู้และเข้าใจ การรับรู้ข้อเท็จจริง การใช้เหตุผล การดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมาย เป็นส่วนหนึ่งของการแสวงหาวิธีการเพื่อตอบสนองพลังอีโด เช่น หิว พลังอีโก้ ก็จะใช้เหตุผลตรรกะตรวจสอบว่าจะนำบทความหิวนั้นด้วยวิธีการใดตามสภาพแวดล้อม เช่น หาอาหารจากตู้กับข้าวในครัวไปรับประทานอาหารนอกบ้าน หรือตีชิงวิ่งราวเขามากิน พลังอีโก้เป็นพลังของจิตที่คอยยับยั้งการแสดงพฤติกรรมตามความต้องการของอีโด โดยทำการควบคุมจิตใต้อำนาจให้แสดงพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของสังคม

ซูเปอร์อีโก้ (Super Ego) เป็นส่วนหนึ่งของจิตที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ทางด้านคุณธรรม และคอยกระตุ้นให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมตามปทัสถานของสังคม โดยซูเปอร์อีโก้กระตุ้นให้อึดละทิ้งความไม่ถูกไม่ควร และสนับสนุนอีโก้ให้เปลี่ยนทิศทางพฤติกรรมไปในทางที่ถูกที่ควร มีลักษณะเป็นค่านิยมต่าง ๆ เช่น ความดี ความซื่อ ความถูกต้อง มโนธรรม คุณธรรม ความยุติธรรม ซูเปอร์อีโก้เป็นพลังที่หักห้ามความรุนแรงของพลังอีโด โดยเฉพาะพลังจากสัญชาตญาณทางเพศ และความก้าวร้าวรุนแรงทั้งหลาย

การทำงานร่วมกันของพลังทั้ง 3 ลักษณะ บุคลิกภาพของมนุษย์เกิดจากการทำงานร่วมกันของพลังทั้ง 3 นี้ พลังใดอิทธิพลเหนือพลังอื่น ย่อมเป็นตัวชี้ลักษณะบุคลิกภาพของบุคคลนั้น เช่น ถ้าพลังอีโดมีอำนาจสูง ก็มีบุคลิกเป็นเด็กไม่รู้จักรัดเอาแต่ใจตนเอง ถ้าพลังอีโก้มีอำนาจสูง ก็จะเป็นคนมีเหตุผล เป็นนักปฏิบัติที่ดี ถ้าพลังซูเปอร์อีโก้มีอำนาจสูง ก็เป็นนักอุดมการณ์ นักทฤษฎี นักพัฒนาสังคม ฯลฯ

จากแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์นั้น เชื่อว่า จริยธรรมของเด็กจะได้รับการปลูกฝังจากพ่อแม่ และผู้ใกล้ชิดเป็นสำคัญ โดยอาศัยกระบวนการให้รางวัลและการลงโทษเป็นเครื่องมือในการอบรมจริยธรรม โดยจะได้รับการพัฒนาขึ้นในระบบซูเปอร์อีโก้ เด็กจะมุ่งกระทำตามกระบวนการถอดแบบ (Identification) จากการอบรมเลี้ยงดูมาแต่เยาว์วัย ทำให้เด็กถอดแบบบุคลิกภาพ ค่านิยม และมาตรฐานจริยธรรมในสังคม จนในที่สุดเด็กจะยอมรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคมมาเป็นหลักปฏิบัติของตนเอง และเด็กยังยอมรับต่อการให้รางวัลและการลงโทษตัวเองอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อจริยธรรมได้รับการปลูกฝังในระบบซูเปอร์อีโก้ของเด็กแล้ว ทุกครั้งที่เขากระทำผิด เขาก็จะลงโทษตนเองด้วยการแสดงความรู้สึกผิด และเมื่อปฏิบัติได้ตามมาตรฐานจริยธรรม ก็จะมีการให้รางวัลแก่ตนเอง ซึ่งแสดงออกด้วยการชื่นชมนิยมนกย่องตนเอง เป็นต้น

สรุปได้ว่า คุณธรรมจริยธรรมจะถูกปลูกฝังตั้งแต่บุคคลยังเป็นเด็กเสียส่วนมาก แม้ว่าทุกคนจะประสบกับเหตุการณ์ทางสังคมที่ผันแปรเปลี่ยนไปจากเดิม อาจจะทำให้ทุกคนเปลี่ยนแปลงจริยธรรมในวัยผู้ใหญ่ได้ แต่นักทฤษฎีทั้งหมดยอมรับว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยเด็กมีผลกระทบต่อบุคคลได้รุนแรง และมีผลคงทนถาวรกว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยผู้ใหญ่

แนวทางการสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษาของนักเรียน การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาด้วยกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ เพื่อลดปัญหาทางคุณธรรม จริยธรรม เป็นส่วนที่อยู่ในความรับผิดชอบของผู้บริหาร ครู อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในปัจจุบันเทคโนโลยีสูง การสอนด้วยอุปกรณ์เครื่องมือทางเทคโนโลยีด้วยความเท่าเทียมคนเดียวสอนได้คนได้ทีละจำนวนมาก ๆ แต่เครื่องมือเหล่านั้นไม่สามารถอบรมบ่มนิสัยคนได้ สิ่งสำคัญ การปลูกฝังด้วยการอบรมบ่มนิสัยต้องมีวิธีการที่ดีในการอบรมสั่งสอน

การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องให้ความสำคัญ โดยตัวผู้บริหารเองจะต้องพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ให้เกิดแก่นักเรียนในโรงเรียน และขณะเดียวกันก็ต้องส่งเสริมครูในโรงเรียนให้สามารถจัดกิจกรรมที่จะช่วยอบรมบ่มนิสัยนักเรียนทุกคนให้เป็นคนที่มีคุณธรรมด้วย

จากการศึกษาทฤษฎีและแนวคิด ที่ใช้ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ทำให้เห็นว่า การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการให้เยาวชนหรือบุคคลมีคุณธรรม จริยธรรม โดยเน้นการพัฒนาตนเอง ด้วยการเริ่มจากภายในจิตใจ (Inner-directed) โดยพัฒนากระบวนการทางปัญญาประกอบกับประสบการณ์ภายนอกอย่างเป็นกฎเกณฑ์ ด้วยอิสระ

ด้วยความรู้ และเป็นแบบอย่างต่าง ๆ ให้ใช้ชีวิตและทำงานอย่างมีแก่นสาร เพื่อประโยชน์ของตนเอง สังคม และเพื่อโลกอย่างแท้จริง มีบุคลิกภาพที่มั่นคงในการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ชุมชนอย่างอิสระด้วยกระบวนการทางปัญญา อันประกอบด้วยความคิด พิจารณา จนเกิดความตระหนักหรือเข้าสู่คุณธรรมด้วยตนเอง เน้นความรัก และความมีศักดิ์ศรีในตนเอง สร้างความภาคภูมิใจในตนเอง จากคุณค่าและความดีที่ตนมีอยู่ ดึงพลังและศักยภาพเชิงบวกมาใช้ ซึ่งเป็นพื้นฐานของจริยธรรม ที่นำไปสู่จริยธรรมที่นำไปสู่จริยธรรมสากลของมนุษย์ทุกคน (อมรา เล็กเริงสินธุ์, 2542, หน้า 208)

เนื่องจากการสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนเป็นเรื่องของการกล่อมเกลาทางจิตใจให้เกิดเจตคติ เกิดความตระหนัก และซึมซับไปพร้อมกับการปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย จึงต้องทำอย่างต่อเนื่องภายใต้บรรยากาศ และแบบอย่างที่ดี แนวคิดแนวทางในการส่งเสริมพัฒนานักเรียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีดังนี้

1. การวิจัย และพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมผู้เรียน เป็นการบูรณาการระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา พ.ศ. 2554 – 2558 (มาตรฐานที่ 1 ด้านคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน) กับหลักทฤษฎีการกระจำงในค่านิยม และการปรับพฤติกรรม โดยใช้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนผ่านทางครูที่ปรึกษา และชั่วโมงโฮมรูมเป็นฐาน โดยมีเอกสารเป็นเครื่องมือดำเนินการเริ่มจาก

1.1 การกระตุ้น/เสริมแรงให้นักเรียนแต่ละคนตระหนักในพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของตนเอง

1.2 การส่งเสริมให้นักเรียนแต่ละคนวางแผนแก้ปัญหา/ พัฒนาพฤติกรรมที่ตนยืนยันว่ายังเป็นปัญหา (Self Control)

1.3 การติดตามการปฏิบัติตามแผนที่นักเรียนกำหนดเอง โดยใช้หลักการเสริมแรงเป็นระยะ ๆ จนนักเรียนมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น

2. การอบรมครูเพื่อสอนผู้เรียนให้เข้าถึงแก่นของหลักธรรมโดยหลักธรรมทั้ง 6 ประการนี้ มีผู้ยืนยันหลายท่านว่าเป็นแก่นแท้ที่ควรปลูกฝังแก่ผู้เรียน ได้แก่

- 2.1 อริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค)
- 2.2 ปฏิจจสมุปบาท (อิทัปปิจจยตา)
- 2.3 ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา)
- 2.4 ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)
- 2.5 โยนิโสมนสิการ (การคิดอย่างแบบคาย)

2.6 กาลามสูตร (ความมีวิจยญาณ)

วิธีการอบรมนั้นควรมีหลักสูตรอบรมที่เป็นระบบ มีวิทยากรอบรมที่มีเทคนิควิธีการสอนให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักที่แท้จริง โดยเริ่มอบรมที่ครูผู้สอนก่อน เพื่อนำไปอบรมนักเรียน โดยมีแผนการติดตามประเมินผลด้วย

3. การส่งเสริมให้โรงเรียนจัดกิจกรรมกล่อมเกลา (ซึมซับ) ด้านคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดแก่ผู้เรียน เช่น การนิมนต์พระมาที่โรงเรียนตอนเช้าให้ครูและนักเรียนได้สวดมนต์ทำบุญทุกวัน เพราะการได้เห็นบรรยากาศ และแบบอย่างเช่นนี้ จะช่วยซึมซับให้นักเรียนมีจิตใจละเอียดอ่อน รักการทำบุญ หรือจัดกิจกรรมให้นักเรียนสวดมนต์ไหว้พระตอนเช้า ตอนเย็น ก่อนทำกิจกรรมสำคัญในวันสิ้นสุดสัปดาห์ โดยการสวดมนต์ทุกครั้งควรสร้างให้มีบรรยากาศที่สงบเยือกเย็นด้วย หรือจัดกิจกรรมให้นักเรียนนั่งสมาธิในช่วงเวลาที่เหมาะสม โดยต้องสร้างบรรยากาศที่จะทำให้ นักเรียนเกิดอารมณ์สมาธิอย่างแท้จริงคือสภาวะจิตที่มีความบริสุทธิ์มั่นคง กายอยู่ที่ไหนใจอยู่ที่นั่น ให้มีสติเสมอ และพยายามเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้ด้วยหรือจัดกิจกรรมเวทีคนเก่ง ตอบปัญหา ด้านธรรมะ รวมทั้งส่งนักเรียนไปแข่งขันด้านคุณธรรมจริยธรรมในเวทีต่างๆ หรือการที่พานักเรียนไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาในโอกาสสำคัญต่างๆ เป็นต้น

4. การส่งเสริมให้ครูจัดการเรียนการสอนที่สร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้เรียน โดยยึดหลักสำคัญ ดังนี้

4.1 ส่งเสริมให้ครูเป็นต้นแบบ (Modeling) ที่ดีให้แก่เด็กเพื่อให้เด็กเกิดความศรัทธา และอยากทำตาม เพราะกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคม (Social Learning) เชื่อว่าต้นแบบเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

4.2 การใช้กระบวนการกลุ่มในการกล่อมเกลา (Group Process)

4.3 ครูทุกคนแม้จะสอนวิชาใดก็ตามควรตระหนักว่าต้องมีหน้าที่ในการสอนคุณธรรมจริยธรรมด้วย

4.4 ควรเลือกวิธีสอนให้เหมาะสมกับเรื่องที่สอน ไม่ควรใช้การบรรยายอย่างเดียว ควรใช้วิธีการเชิงเหตุผลให้คิดวิเคราะห์ ใช้ตรรกะ ใช้การสร้างจุดสะท้อนใจ ใช้การอนุมาน การอุปมาอุปไมย เป็นต้น

4.5 ควรมีนิทาน ขำว หรือเรื่องตัวอย่างประกอบ เพื่อชี้ให้เห็นสิ่งที่ต้องการสอนอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

4.6 ใช้สื่อการสอนอย่างเหมาะสม

4.7 การวัดประเมินผลด้านคุณลักษณะของผู้เรียนที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มากกว่าวัดด้านความรู้อย่างเดียว

5. การส่งเสริมให้ครู และนักเรียนเข้าเรียน และสอบตามหลักสูตรธรรมศึกษา (นักธรรมตรี-โท-เอก) โดยการสมัครเข้าเรียน และสอบตามหลักสูตรนักธรรมตรี-โท-เอก ซึ่งจะได้ทั้งความรู้ และกล่อมเกลาด้านจิตใจไปด้วย

6. การจัดกิจกรรมเข้าค่ายนักเรียนหรือบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนเป็นกิจกรรม กล่อมเกลอย่างหนึ่งที่น่าสนใจแต่ควรมีการวางแผน และดูแลให้บรรลุตามเป้าหมายด้วย

7. การใช้ดนตรี กีฬา ศิลปะ และวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือกล่อมเกลাজิตใจนักเรียน เพราะดนตรี กีฬา ศิลปะ ถือเป็นเครื่องมือสร้างความสุนทรีย์ในจิตใจและกล่อมเกลานักเรียนได้เป็นอย่างดี

8. การใช้สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอนธรรมะ เนื่องจากปัจจุบันสื่อคอมพิวเตอร์เป็นสื่อที่ทันสมัย ซึ่งครูสามารถสร้างเป็นบทเรียน (E – learning) ให้นักเรียนได้เรียนอย่างเหมาะสม รวมทั้ง อาจมีเกมธรรมะ สื่อธรรมะที่สนุก ๆ ให้นักเรียนเกิดความสนใจมากกว่าการเล่นเกมที่มอมเมา เป็นต้น

9. การจัดบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมเป็นครูที่พูดได้ เป็นการ จัดบรรยากาศภายในโรงเรียนให้เป็นสถานที่น่าอยู่น่าเรียน และช่วยกล่อมเกลাজิตใจนักเรียน เช่น สอนจริยธรรม นักเรียน ด้นไม้พูดได้ เป็นต้น

10. การจัดกิจกรรมประกวด แข่งขัน ขกย่องคนดี โดยกำหนดเกณฑ์ กติกา และมีวิธีดำเนินการที่มีความหมาย ทำให้คนทำความดีเกิดกำลังใจ และคนอื่นอยากทำความดีด้วย หากโรงเรียนหรือเขตพื้นที่การศึกษานำกิจกรรมทั้ง 10 นี้ ไปประยุกต์และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จะช่วยส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนได้อย่างยั่งยืน (ธนศ จำเกิด, 2550)

สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2550 ข) ได้เสนอรูปแบบ การเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมของสถาบันการศึกษา ได้ให้ความสำคัญในการจัดกลไก กระบวนการเรียนรู้ ดังนี้ คือ 1) การจัดสภาพแวดล้อม 2) การวิเคราะห์แยกแยะดี-ชั่ว 3) ให้มีสติ รู้เท่าทันความคิด คิดอย่างมีหลักการ และเหตุผลมากกว่าการใช้อารมณ์ 4) สอนให้รู้และปฏิบัติเป็น 5) ความรู้เน้นการพัฒนากาย พัฒนาจิตที่ไม่ลงลึกรายละเอียดของแต่ละศาสนาแต่เน้นการพัฒนากาย พัฒนาจิตที่ไม่ลงลึกรายละเอียดของแต่ละศาสนา แต่เน้นพฤติกรรมที่แสดงออกที่ผ่านกระบวนการ คิดวิเคราะห์ทางปัญญา จิตใจแล้วว่าดี และเหมาะสม ได้แก่ สุขภาพกาย สุขภาพจิต

และการแสดงออกที่เกิดจากจิตคิดดี คิดอย่างมีสติ มีเหตุผล 6) เน้นการฝึกพฤติกรรมจากต้นแบบที่ดี และสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ปลุกฝังทัศนคติ และค่านิยมที่เหมาะสมกับสังคมไทย 7) กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เช่น จากสิ่งแวดล้อม จากกรณีปัญหาในท้องถิ่น และการใช้กระบวนการเสริมแรงเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ 8) กระบวนการวัดผลควรยืดหยุ่นตามความเหมาะสมของบริบทไม่แข็งจนเกินไป 9) เน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับบทบาทของครอบครัว โรงเรียน วัด และชุมชน 10) กระบวนการเรียนรู้ได้ทั้งการเรียนรู้ในระบบ การเรียนรู้นอกระบบ และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย

โคลเบอร์ก และฟิลลิป (Kohlberg & Phillip, 1973, p. 205) กล่าวว่าไว้ว่า ถ้าครูต้องการปลูกฝังจริยธรรม หรือสำนึกในความยุติธรรมให้กับนักเรียน ครูจะต้องสร้างโรงเรียนให้เต็มไปด้วยความยุติธรรมขึ้นมา ในห้องเรียนต้องมีบรรยากาศแห่งความยุติธรรมอยู่ด้วย ทั้งนี้เพราะว่าสิ่งที่นักเรียนได้เรียนรู้ไปเป็นจำนวนมากนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ได้มาจากหนังสือเรียน หากแต่ได้มาจากสภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศแห่งจริยธรรมที่ครูสร้างขึ้นในระบบโรงเรียน หรือในห้องเรียน นั่นคือจัดจริยศึกษาในรูปของหลักสูตรแฝง

สรุปได้ว่า การส่งเสริมพัฒนานักเรียนสามารถดำเนินการได้โดยการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมผู้เรียน โดยการจัดกลไกกระบวนการเรียนรู้ ใช้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนผ่านทางครูที่ปรึกษาและชั่วโมงโฮมรูม การอบรมครูเพื่อสอนผู้เรียนให้เข้าถึงแก่นของหลักธรรม โดยหลักธรรมทั้ง 6 ประการ การส่งเสริมให้โรงเรียนจัดกิจกรรมกล่อมเกลาด้านคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดแก่ผู้เรียน การส่งเสริมให้ครูจัดการเรียนการสอนที่สร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้เรียน การส่งเสริมให้ครูและนักเรียนเข้าเรียน และสอบตามหลักสูตรธรรมศึกษา การจัดกิจกรรมเข้าค่ายนักเรียนหรือบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การใช้ดนตรี กีฬา ศิลปะ และวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือกล่อมเกลাজิตใจนักเรียน การใช้สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอนธรรมะ การจัดบรรยากาศภายในโรงเรียนให้เป็นสถานที่น่าอยู่ น่าเรียน และช่วยกล่อมเกลাজิตใจนักเรียน และการจัดกิจกรรมประกวด แข่งขัน ยกย่องคนดี อีกทั้งเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับบทบาทของครอบครัว โรงเรียน วัด และชุมชน ซึ่งควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จะช่วยส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนได้อย่างยั่งยืน

คุณธรรมจริยธรรมที่สมควรได้รับการพัฒนาส่งเสริมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา

คุณธรรมจริยธรรมที่สมควรได้รับการพัฒนาส่งเสริมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา นั้น ได้มีผู้วิเคราะห์เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมที่ควรส่งเสริม ซึ่งได้มาจากการศึกษาไว้

อย่างหลากหลาย ดังต่อไปนี้

สำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (2549, หน้า 11) ได้กำหนดมาตรฐานการศึกษา และตัวบ่งชี้เพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน รอบที่ 2 (พ.ศ. 2549-2553) โดยกำหนดมาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียนไว้ 8 มาตรฐาน และมาตรฐานที่ 1 กำหนดว่า ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ คือ

1. ผู้เรียนมีวินัย มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติตามหลักธรรมเบื้องต้นของศาสนา ที่ตนนับถือ

2. ผู้เรียนมีความซื่อสัตย์สุจริต

3. ผู้เรียนมีความกตัญญูกตเวที

4. ผู้เรียนมีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละเพื่อส่วนรวม

5. ผู้เรียนมีความประหยัด รู้จักใช้สิ่งของของตน และส่วนรวมอย่างคุ้มค่า

6. ผู้เรียนภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่าภูมิปัญญาไทย นิยมไทย และดำรงไว้ซึ่ง

ความเป็นไทย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545, หน้า 8-9) บันทึกไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการศึกษาต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนและคนไทยทุกคนให้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่น ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างดี มีความสุข โดยมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. กำหนดลำดับความสำคัญของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่จะต้องเร่งสร้างเสริม ให้เกิดขึ้นกับคนไทยทุกคนในช่วงแรก และช่วงเวลาต่อ ๆ ไป อาทิ มีความเพียร รู้จักเก็บออม มีคุณธรรมจริยธรรม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความกตัญญู ชื่นชมคนดีคนสุจริต มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม รักษาดี รักแผ่นดิน เป็นต้น และกำหนดให้เป็นนโยบายแห่งชาติที่จะต้องดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่องตลอดไป

2. ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรแกนกลางโดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ที่เกี่ยวข้องให้มีสาระของความรู้เกี่ยวกับความจริงของชีวิตและธรรมชาติ หลักธรรมของศาสนา คุณธรรมจริยธรรม อันดีงามของระบบวิถีชีวิต เอกลักษณ์ไทย และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่าง ๆ ตามลำดับความสำคัญที่กำหนดไว้โดยบูรณาการอย่างเหมาะสมตามวัยของผู้เรียนในแต่ละระดับ การศึกษา

3. ส่งเสริมให้สถานศึกษา สถาบันศาสนา และองค์กรต่างๆ ที่จัดการศึกษา และร่วมจัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ทางศาสนา และวิชาสามัญเข้าด้วยกันอย่างสมดุล มีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่ดั่งามแก่ผู้เรียนที่เหมาะสมกับวัยอย่างต่อเนื่องทุกระดับ รวมทั้งส่งเสริมให้ครู คณาจารย์ พระภิกษุ นักบวช และผู้นำทางศาสนาที่มีความรู้ความเข้าใจในศาสนา อย่างถ่องแท้เป็นผู้สอนวิชาศาสนา และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

4. ส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันศาสนาจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา และพัฒนาจิตใจที่สำคัญของเยาวชน ศาสนิกชน และประชาชนคนไทยทุกคน เพื่อให้คนไทยเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมไทยในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

5. กำหนดนโยบายแผนงาน และโครงการเพื่อสนับสนุน และพัฒนาให้ศาสนาบุคคล ได้แก่ พระภิกษุ นักบวช ผู้นำทางศาสนา และผู้ทรงความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย มีความรู้ความสามารถในการฝึกอบรม และถ่ายทอดความรู้ หลักศาสนธรรม ศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรม ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้เป็นผู้สอนหรือเป็นวิทยากรในสถานศึกษา

6. ดำเนินการให้มีแผนงาน และโครงการในการปลูกฝัง และเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ในวิถีชีวิตที่ดั่งาม โดยให้สถาบันสังคมในท้องถิ่นที่รับผิดชอบ ได้เข้ามามีส่วนร่วมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้คนไทยอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีความสุข และเป็นสังคมที่เอื้ออาทรต่อกัน

7. จัดกระบวนการเรียนการสอนด้านศาสนา และหลักธรรมศาสนาในทุกระดับ การศึกษาให้สอดคล้อง และเหมาะสมกับศาสนาที่ผู้เรียนนับถือทั้งด้านเนื้อหา การปฏิบัติ และการประยุกต์ใช้ รวมทั้งมีการบูรณาการการเรียนการสอนทางด้านศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ไว้ในทุกวิชาอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน

8. สถานศึกษาจัดให้มีการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านศาสนา และความรู้ทั่วไปเข้าด้วยกันอย่างสมดุล รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนจัดให้ครู พระภิกษุ นักบวช และผู้นำทางศาสนาที่มีความรู้ ความเข้าใจศาสนธรรมอย่างถ่องแท้ เป็นผู้สอนวิชาศาสนาและศีลธรรมในสถานศึกษา การมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความกตัญญูคู่กับคุณธรรมจริยธรรม

9. จัดให้มีการอบรม ประชุมกันอย่างสม่ำเสมอในหมู่ครู คณาจารย์ และผู้บริหาร

ในเรื่องความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมอย่างถูกต้อง เพื่อให้สามารถบูรณาการด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทยในกระบวนการเรียนรู้ได้มากขึ้น รวมทั้งสามารถอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียน และประพฤติปฏิบัติตนเป็นต้นแบบที่ดีของสังคม

10. จัดให้มีแผนงาน และโครงการที่สนับสนุนให้ศาสนบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถอย่างแท้จริงในศาสนาธรรม เป็นผู้สอนหรือเป็นวิทยากรวิชาศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรม ในโรงเรียนเพื่อปลูกฝัง และเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียน

คณะกรรมการการศึกษาจริยธรรมไทย โครงการศึกษาจริยธรรมไทย ได้เสนอจริยธรรมหลักที่สำคัญ (สำเริง บุญเรืองรัตน์, 2544, หน้า 60) ได้แก่

1. การใฝ่สัจธรรม คือ การแสวงหาความจริง ยึดถือแต่ความจริง เชื่อแต่ในสิ่งที่ มีเหตุมีผล
2. ความไม่ประมาท คือ การปฏิบัติตนด้วยการวางแผนอย่างรอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ และควบคุมได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ
3. การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา คือ ความสามารถในการแก้ปัญหามีระบบ ด้วยการรู้สภาพปัญหา สาเหตุ กำหนดเป้าหมายที่จะขจัดปัญหา และรู้วิธีการแก้ปัญหา
4. เมตตากรุณา คือ การเสียสละส่วนตน เพื่อเกื้อกูลบุคคลอื่น กระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม
5. สติสัมปชัญญะ คือ การระลึกรู้ตัวอยู่เสมอว่า ตนกำลังทำอะไร มีความห่วงใย ในการตัดสินใจ ปฏิบัติตนด้วยความรอบคอบ และระมัดระวังอยู่เสมอ
6. ความซื่อสัตย์สุจริต คือ การไม่ประพฤติดิฉิน ดำเนินชีวิตด้วยความจริงด้วยความถูกต้อง รักษาวาจาสัตย์ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบตามระเบียบ และกฎเกณฑ์ทางสังคม
7. ความขยันหมั่นเพียร คือ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยใจจดจ่อไม่ย่อท้อ ขยันอดทน เพื่อให้ งานบรรลุผลตามเป้าหมาย
8. หิริโอตตปละ คือ ความละอาย และเกรงกลัวต่อการทำผิดคิดไม่ซื่อ หลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544, หน้า 4-20) มีจุดหมายเพื่อ มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุขและมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

- 8.1 เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์
- 8.2 มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า
- 8.3 มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิดวิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์
- 8.4 มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญหา และทักษะในการดำเนินชีวิต
- 8.5 รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี
- 8.6 มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าเป็นผู้บริโภค
- 8.7 เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- 8.8 มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาสิ่งแวดล้อม
- 8.9 รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์ และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามหลักการ จุดหมาย และมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ให้สถานศึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้องมีแนวปฏิบัติในการจัดหลักสูตรสถานศึกษา จึงได้กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรขั้นพื้นฐานให้มีสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วย องค์ความรู้ทักษะหรือกระบวนการการเรียนรู้ และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนเป็น 8 กลุ่ม คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ
- หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ของกระทรวงศึกษาธิการ (2545) บัญญัติในส่วนของหลักสูตร ช่วงชั้นที่ 3 (ม.1 – ม.3) ว่า ให้ผู้เรียนสามารถจำแนกค่านิยมเชิงจริยธรรมที่ต้องการให้เกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 3 ของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้
1. สาระการเรียนรู้ภาษาไทย ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความอดทน ความเพียรพยายาม รักการเขียน รักการอ่าน ความสามัคคี

2. สาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ได้แก่ มีเหตุผล ทำงานอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ มีวินัย มีความรอบคอบ มีความรับผิดชอบ มีวิจารณญาณ มีความเชื่อมั่นในตนเอง ตระหนักถึงคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อคณิตศาสตร์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

3. สาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ได้แก่ ความสนใจใฝ่รู้ ความมุ่งมั่น อดทน รอบคอบ กระตือรือร้น ความซื่อสัตย์ ประหยัด การร่วมแสดงความคิดเห็น และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความมีเหตุผล การทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์ ใช้กระบวนการแก้ปัญหา มีความเมตตา กรุณา ดูแลรักษาโลกธรรมชาติ มีความพอใจ ซาบซึ้ง มีความสุขในการสืบเสาะหาความรู้ และรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต

4. สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้แก่ รู้จักตนเอง พึ่งตนเอง ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย มีความกตัญญู รักเกียรติภูมิแห่งตน เป็นผู้ผลิตที่ดี มีความพอดี ในการบริโภค เห็นคุณค่าของการทำงาน รู้จักคิดวิเคราะห์ ทำงานเป็นกลุ่ม เคารพสิทธิของผู้อื่น เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม รักท้องถิ่น รักประเทศชาติ เห็นคุณค่า และอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ศรัทธาในหลักธรรมของศาสนา ยึดถือวิถีประชาธิปไตย

5. สาระการเรียนรู้สุขศึกษา และพลศึกษา ได้แก่ มีวินัย เคารพสิทธิ กฎ กติกา มีน้ำใจนักกีฬา เห็นคุณค่าและมีทักษะในการสร้างเสริมสุขภาพ มีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น ให้ความร่วมมือกับผู้อื่น และทำงานเป็นกลุ่ม

6. สาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ได้แก่ มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน รักการงาน ประหยัด อดออม ตรงต่อเวลา เอื้อเฟื้อ เสียสละ มีวินัยในการทำงาน เห็นคุณค่าความสำคัญของงาน และอาชีพสุจริต

7. สาระการเรียนรู้ศิลปะ ได้แก่ รักความสวยงาม รักความเป็นระเบียบ เห็นคุณค่า ความสำคัญของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชาติ มีจินตนาการความคิดสร้างสรรค์ ความเชื่อมั่นในการพัฒนาตนเอง มีสมาธิ มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

8. สาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ได้แก่ รักการเขียน รักการอ่าน ซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย ขยัน ทำงานเป็นกลุ่ม ยึดวิถีประชาธิปไตย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ภาคภูมิใจ ในความเป็นไทย

สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2550) ได้กำหนดนโยบาย การปฏิรูปการเรียนรู้ในปี 2550 โดยมุ่งเน้นคุณธรรมนำความรู้ นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้กำหนดคุณธรรม 8 ด้าน ให้เกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์แก่นักเรียน ดังนี้ ความขยัน

ความประหยัด ความซื่อสัตย์ ความมีวินัย ความสะอาด ความสุภาพ ความสามัคคี และ
ความมีน้ำใจ

สรุปได้ว่า คุณธรรมจริยธรรมที่สมควรได้รับการพัฒนาส่งเสริมสำหรับนักเรียนนั้น
สามารถเลือกพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามความต้องการทางสังคม โดยมีแนวคิดที่เป็นหลัก
ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

คุณธรรมขั้นพื้นฐาน 8 ประการ

สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2550 ก) ได้ประกาศนโยบายเร่งรัด
การปฏิรูปการศึกษา โดยยึดคุณธรรมนำความรู้ สร้างความตระหนักสำนึกในคุณค่าของปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ สันติวิธี จริยประชาธิปไตย พัฒนาคนโดยใช้คุณธรรมเป็น
พื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบัน
ศาสนา และสถานการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีความรู้ และอยู่ดีมีสุข
ประกอบด้วย

1. ขยัน คือ ความตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ อดทน
ความขยันต้องปฏิบัติควบคู่กับการใช้สติปัญญาแก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จ
ผู้ที่มีความขยัน คือ ผู้ที่ตั้งใจทำอย่างจริงจังต่อเนื่องในเรื่องที่ถูกต้องควรเป็นคนดี
มีความพยายาม ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญอุปสรรค รั้งงานที่ทำ ตั้งใจทำหน้าที่อย่างจริงจัง
2. ประหยัด คือ การรู้จักเก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของแต่พอควรพอประมาณ
ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ
ผู้ที่มีความประหยัด คือ ผู้ที่ดำเนินชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย รู้จักฐานะการเงินของตน
คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของอย่างคุ้มค่า รู้จักทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย
ของตนเองอยู่เสมอ
3. ความซื่อสัตย์ คือ ประพฤติตรงไม่เอินเอียงไม่มีเล่ห์เหลี่ยมมีความจริงใจ ปลอดจาก
ความรู้สึกลำเอียงหรืออคติ
ผู้ที่มีความซื่อสัตย์ คือ ผู้ที่มีความประพฤติตรงทั้งต่อหน้าที่ ต่อวิชาชีพ ตรงต่อเวลา
ไม่ใช้เล่ห์กล คดโกงทั้งทางตรงและทางอ้อม รับรู้หน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติอย่างเต็มที่ถูกต้อง
4. มีวินัย คือ การยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ขอบบังคับและข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งวินัย
ในตนเองและวินัยต่อสังคม

ผู้ที่มีวินัย คือ ผู้ที่ปฏิบัติตนในขอบเขต กฎ ระเบียบของสถานศึกษา สถาบัน/องค์กร/สังคมและประเทศ โดยที่ตนเองยินดีปฏิบัติตามอย่างเต็มใจและตั้งใจ

5. สุภาพ คือ เรียบร้อย อ่อนโยน ละมุนละม่อม มีกิริยามารยาทที่ดีงาม มีสัมมาคารวะ ผู้ที่มีความสุภาพ คือ ผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพและกาลเทศะ ไม่ก้าวร้าว รุนแรง วางอำนาจข่มผู้อื่นทั้งโดยวาจาและท่าทาง แต่ในเวลาเดียวกันยังคงมีความมั่นใจในตนเอง เป็นผู้ที่มีมารยาท วางตนเหมาะสมตามวัฒนธรรมไทย

6. สะอาด คือ ปราศจากความมัวหมองทั้งกาย ใจ และสภาพแวดล้อม ความผ่องใส เป็นที่เจริญตาทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น

ผู้ที่มีความสะอาด คือ ผู้รักษาร่างกาย ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อมถูกต้องตามสุขลักษณะ ฝึกฝนจิตใจมิให้ขุ่นมัว จึงมีความแจ่มใสอยู่เสมอ

7. สามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจกันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ เกิดงานการอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน เป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่าง หลากหลายทางความคิด ความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติ ความกลมเกลียวกันในลักษณะเช่นนี้ เรียกอีกอย่างว่า ความสมานฉันท์

ผู้ที่มีความสามัคคี คือ ผู้ที่เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อตน ทั้งในฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นต่อการรวมพลัง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อให้การงาน สำเร็จลุล่วง แก้ปัญหาและจัดการความขัดแย้งได้ เป็นผู้ที่มีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลาย ทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ พร้อมที่จะปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติ

8. มีน้ำใจ คือ ความจริงใจที่ไม่เห็นแก่เพียงตัวเองหรือเรื่องของตัวเอง แต่เห็นอกเห็นใจเห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทร เอาใจใส่ ให้ความสนใจ ในความต้องการ ความจำเป็น ความทุกข์สุขของผู้อื่น และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และกัน

ผู้ที่มีน้ำใจ คือ ผู้ให้และผู้อาสาช่วยเหลือสังคม รู้จักแบ่งปัน เสียสละความสุขส่วนตน เพื่อทำประโยชน์แก่ผู้อื่นเข้าใจ เห็นใจผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสาช่วยเหลือสังคมด้วยแรงกาย สติปัญญา ลงมือปฏิบัติการเพื่อบรรเทาปัญหา หรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน จากนโยบายเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา 8 คุณธรรมพื้นฐานข้างต้น สถาบันการศึกษา จึงควรเร่งรัดนำไปปลูกฝังคุณธรรม พัฒนาให้กับเยาวชนของชาติ เพื่อให้เป็นคนดี มีความรู้ และ อยู่ดี มีสุข ก้าวสู่สังคมคุณธรรมนำความรู้ โดยขอความร่วมมือจากสถาบันครอบครัว ชุมชน

สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษาอื่น ๆ เพื่อให้การดำเนินการประสบความสำเร็จสามารถนำไปสู่การปฏิบัติ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จนั้น ทุกฝ่ายจะต้องมีความตั้งใจและลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ผู้ใหญ่ควรเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เยาวชน พ่อแม่ต้องดูแลเอาใจใส่ลูกอย่างใกล้ชิด ครูต้องมีจิตสำนึกและวิญญานของความเป็นครูเพิ่มขึ้น ภาครัฐและเอกชน องค์การศาสนา และสื่อมวลชนต้องตื่นตัว กระตือรือร้น และผนึกกำลังเพื่อการพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้าอย่างมั่นคง อย่างน้อยที่สุดทุกคนควรทำงานให้เต็มกำลัง เต็มความสามารถ และเต็มเวลาด้วย 8 คุณธรรมพื้นฐาน คือ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีน้ำใจ หากเกิดขึ้นกับครอบครัว ชุมชน หน่วยงาน สถาบัน ตลอดจนประเทศใดแล้ว โดยเฉพาะประเทศไทยนั้นก็จะฟันฝ่าวิกฤติทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม พัฒนาชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า เป็นสังคมคุณธรรมนำความรู้ ชีวิตของคนในชาติคงจะดีกว่าเดิมสังคมไทยจะสงบสุขกว่านี้ ประเทศไทยก็คงเป็นไทยอยู่ตลอดไป มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วกว่าประเทศใดในโลกนี้ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างแน่นอน (สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2550)

ในงานวิจัยนี้ หลังจากศึกษาความต้องการจำเป็นแล้ว มีคุณธรรมเพียง 7 ประการ ที่ใช้กิจกรรมการฝึกร้องเพลงพัฒนาได้ ผู้วิจัยจึงกำหนดศึกษาเพียง 7 ด้าน ได้แก่ ขยัน ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีน้ำใจ

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับดนตรี

ความหมายของดนตรี

“ดนตรี” มีผู้ให้คำจำกัดความหรือความหมายไว้มากมาย ซึ่งขึ้นอยู่กับแนวความคิดและทัศนคติของผู้รู้หรือนักปราชญ์จากแขนงวิชาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจากนักการศึกษา นักจิตวิทยา นักปรัชญา นักประพันธ์หรือนักวิทยาศาสตร์ ซึ่งได้เสนอแนวความคิด ไว้ดังนี้

พิชัย ปรัชญานุสรณ์ (2545) ที่เขียนถึงการให้ความหมายของดนตรี จากแนวคิดนักการศึกษาสำคัญ ๆ ได้แก่

ออร์ฟ (Orff อ้างถึงใน พิชัย ปรัชญานุสรณ์, 2545, หน้า 2) มีแนวความคิดว่า ดนตรีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศิลปะการแสดงออกทางด้านอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์นั้นคือรากฐานของการพัฒนาชีวิตจะต้องเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อเรียนรู้ในการแสดงออกทางอารมณ์ ความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการได้ด้วยการศึกษาจากธรรมชาติ จากสิ่งใกล้ตัว และภายใน

ตนเอง โดยวิธีการปฏิบัติจากสิ่งที่ทำได้ง่ายที่สุด นำไปสู่การทดลองค้นคว้า เรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์ และสรุปเป็นความคิดรวบยอดได้ในที่สุด

โคดัล (Kodaly อ้างถึงใน พิชัย ปรชัญญะ, 2545, หน้า 2 - 3) ได้ให้ความหมายของคนตรีไว้ว่า คนตรีสามารถแสดงถึงความเข้าใจและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติเยาวชนทุกคนควรได้รับโอกาสเล่าเรียนวิชาคนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสามารถในการร้องเพลงที่มีความจำเป็นสำหรับการพัฒนาการด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการใช้ภาษา การขับร้องเพลง และการเล่นเครื่องดนตรี

ดาลโครซ (Dalcroze อ้างถึงใน พิชัย ปรชัญญะ, 2545, หน้า 3) ได้เสนอแนวความคิดว่า เด็กจำเป็นต้องเรียนดนตรีตั้งแต่ปฐมวัย โดยใช้การเคลื่อนไหวร่างกายเพื่อเรียนรู้เรื่องจังหวะเสียงดนตรีที่เรียกว่า ยูริธึมมิกส์ (Eurhythmics) สุนทรีภาพของเสียงดนตรีที่อยู่รอบตัว การรับรู้ที่ไว วิชาการเรียนรู้ศิลปะการดนตรีประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ด้าน คือ การเคลื่อนไหวร่างกายกับจังหวะดนตรี การร้องเพลงโดยใช้ระบบซอลเฟจและการค้น (improvisation)

ซูซูกิ (Suzuki อ้างถึงใน พิชัย ปรชัญญะ, 2545, หน้า 3) ได้อธิบายความหมายของการศึกษาคคนตรีว่า การเรียนดนตรีจะต้องเริ่มตั้งแต่วัยแรกเกิด ซูซูกิให้ทัศนะว่า จุดมุ่งหมายของการสอนคนตรีคือการสร้างประชากรที่มีคุณภาพ เป็นบุคคลที่มีสุนทรีภาพในการเล่น และการฟังคนตรีสามารถเรียนรู้ความหมายของคนตรีได้ด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดวินัย ความอดทน ความว่องไวและจิตใจที่งดงาม

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของคำว่า “คนตรี” ที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกัน ดังเช่น เอกรัตน์ อ่อนน้อม (2550) กล่าวว่า คนตรีคืองานศิลปะอย่างหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาโดยอาศัยเสียงต่าง ๆ เป็นสื่อถ่ายทอดความรู้สึก เสียงดนตรีเป็นเสียงที่เลียนแบบมาจากธรรมชาติ แล้วนำมาดัดแปลงเรียบเรียงขึ้นอย่างมีระบบ เพื่อให้เกิดเสียงที่ไพเราะงดงามและให้อารมณ์ที่คล้อยตามตลอดจนสร้างจินตนาการให้แก่ผู้ฟังเพื่อให้เกิดความบันเทิงแก่ผู้ฟัง สอดคล้องกับ โกวิท วัชรศิริ (2550, หน้า 2) กล่าวว่า ศิลปะดนตรีเกิดขึ้นจากธรรมชาติที่ได้นำมาดัดแปลงแก้ไขให้เกิดความประณีตงดงาม และความไพเราะ ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด รวมทั้งความรู้สึกทางอารมณ์ต่าง ๆ เช่น รัก โกรธ เกลียด กลัว โศกเศร้า หรือดีใจ และสามารถถ่ายทอดความรู้สึกดังกล่าวให้ผู้อื่นรับรู้ได้ ในขณะที่ คุชฎี พนมยงค์ บุญทัศนกุล (2547, หน้า 172) กล่าวว่า คนตรี คือ ภาษาสากลของมนุษยชาติ เกิดขึ้นจากธรรมชาติ และมนุษย์ได้นำมาดัดแปลงแก้ไขให้ประณีตงดงามไพเราะ เมื่อฟังดนตรีแล้วทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ซึ่งไม่ต่างจาก เฮนรี วอดสเวิร์ธ

ลองเฟลโลว์ (1807-1882 อ้างถึงใน โกวิทช์ ชันธศิริ, 2550, หน้า 2) ได้กล่าวว่า คนตรี คือ ภาษาศาสนของมนุษย์

พาริออตท์ (Parriott, 1969) กล่าวว่า คนตรีเป็นลักษณะของเสียงที่ได้รับการจัดเรียบเรียงไว้อย่างเรียบร้อย โดยมีแบบแผนและโครงสร้างที่ชัดเจน คนตรีมีความแตกต่างไปตามชนิดหรือประเภทขององค์ประกอบของคนตรี สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อบันดาลอารมณ์ของบุคคลในลักษณะต่าง ๆ ได้ตามความปรารถนา

มันโร (Munro, 1993 อ้างถึงใน สมณา มีคุณ, 2546) กล่าวว่า คนตรี คือ ลักษณะของเสียงที่ประกอบไปด้วยความถี่ (Pitch) จังหวะ (Tempo) การประสานเสียง (Harmony) ทำนอง (Melody) และลีลา (Rhythm) ซึ่งแสดงออกถึงความนึกคิด ประสบการณ์ ความหวัง และความฝัน อันมีผลลัพธ์ต่อร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณและสังคมของมนุษย์ มนุษย์สามารถเข้าถึงเสียงทำนองของคนตรีได้ในระดับผิวเผิน ระดับอารมณ์ ระดับการทำงานของสมอง (Cerebrally) และในระดับลึก (Innermost Depth) และคนตรียังมีพลังที่มีผลต่อความสุขสบาย การเคลื่อนไหว การถูกรบกวน หรือการผ่อนคลาย

ลองแมน (Longman, 1998, p. 99) ได้กล่าวว่า คนตรีเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่แสดงถึงสุนทรียภาพ ซึ่งเป็นความงามที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา แต่เป็นความงามที่มองเห็นได้ด้วยจิตใจและพลังความนึกคิด โดยที่คิดว่ากวีต่าง ๆ ได้ประพันธ์อย่างวิจิตรงดงาม ผู้ฟังได้ยินเสียงแล้วเกิดความประทับใจ

วิลเลียม (William, 1970, p. 36) ให้ความหมายคนตรีหมายถึงระดับเสียงสูงต่ำ คนตรีเป็นสิ่งที่รับรู้ได้จากการฟังและศิลปะที่ผสมกลมกลืนกับช่วงเวลา

คุชฎี พนมยงค์ บุญทศนกุล (2547, หน้า 172) กล่าวว่า คนตรี คือ ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ คนตรี คือ กระแสเสียงที่สร้างสรรค์สรรพสิ่งต่าง ๆ ให้สวยงาม โน้มน้าวจิตใจมนุษย์ที่แข็งแกร่งให้อ่อนโยนลง ให้ละมุนละไมขึ้น เป็นการเสริมสุขภาพจิตของมนุษย์ให้ดีขึ้น สามารถพัฒนาสัญชาตญาณฝึคดีของมนุษย์ให้คิด และทำในสิ่งที่ดีงามซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกับ สมณา มีคุณ (2546) กล่าวว่า คนตรี คือ เสียงที่มีอิทธิพลต่ออารมณ์ความรู้สึกนึกคิด สามารถโน้มน้าวจิตใจให้ผู้ฟังเคลิบเคลิ้ม คล้อยตาม เกิดความสุนทรีย์ มองโลกในแง่ดี ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด ช่วยขจัดจิตใจให้เยือกเย็น ช่วยกล่อมเกลานุปนิสัยของมนุษย์ที่หยาบกระด้าง ก้าวร้าว โหดเหี้ยม ทารุณ ให้ผ่อนคลายลง ในทำนองเดียวกัน โกวิทช์ ชันธศิริ (2550, หน้า 2) ได้กล่าวว่า คนตรี คือ เสียงที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกของมนุษย์ และได้ให้ความหมายของคำว่า “คนตรี” ออกเป็น 2 หัวข้อ คือ

1. **ดนตรีทั่วไป (Commercial Music and Entertainment)** หมายถึง ดนตรีในหลายลักษณะด้วยกัน เช่น การร้องรำตามธรรมชาติ ได้แก่ การปรบมือ การเคาะหิน เคาะไม้ เป่าเขา ผีวปาก ดนตรีหรือบทเพลงต่างๆ ได้แก่ เพลงพื้นเมือง เพลงลูกกรุง เพลงโฆษณา เพลงปลุกใจ เพลงเห่กล่อม (Cradle Song) และเสียงธรรมชาติ ได้แก่ ลมพัด น้ำตก นกร้อง เสียงคลื่น หากทำให้ผู้ที่ได้ยินเสียงธรรมชาติเหล่านี้มีความสุข ก็สามารถรวมเข้าเป็นเสียงดนตรีประเภทหนึ่งเช่นกัน

2. **ดนตรีคลาสสิก (Classical Music)** สำหรับดนตรีคลาสสิก หรือนดนตรีอมตะนี้ ถือว่าเป็นศิลปศาสตร์ชั้นสูง ซึ่งมีวิวัฒนาการและการพัฒนาจากดนตรีประเภทแรก แต่ดนตรีประเภทนี้ต้องการความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง ทั้งในด้านการสร้างสรรค์และการทำความเข้าใจ รวมทั้งต้องใช้หลักวิชาการที่ต้องใช้เวลาในการศึกษาค้นคว้า และความประณีตบรรจงในการที่จะผลิตผลงานออกมาแต่ละชิ้น ดนตรีประเภทนี้มีใช่เป็นเพียงเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ หรือเสียงธรรมชาติหรือเพลงที่แต่งขึ้นมาตามใจชอบเช่นในลักษณะแรก หากแต่เป็นทั้งวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ชั้นสูงที่ต้องใช้อัจฉริยะในการรังสรรค์

จากความหมายของดนตรีดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า ดนตรีเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเสียงที่มนุษย์ได้เรียบเรียงขึ้นมาอย่างมีระบบ เป็นงานศิลปะอย่างหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยอาศัยเสียงเป็นสื่อถ่ายทอดความรู้สึกต่าง ๆ และดนตรีก็เป็นการแสดงออกถึงสุนทรียภาพ ความงามที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตา แต่สามารถทำให้ผู้ฟังเสียงนี้ภาพในจินตนาการได้ ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ก่อให้เกิดวินัย ความอดทน ความว่องไว และจิตใจที่งดงาม

ความสำคัญ คุณค่า และประโยชน์ของดนตรี

เป็นที่ทราบกันดีว่า ดนตรีมีคุณค่าอย่างมหาศาล มีอิทธิพลต่ออารมณ์และความรู้สึก ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชีวิตมนุษย์มานานแสนนาน ได้มีผู้คิดค้นและนำดนตรีมาใช้อย่างแพร่หลายและหลายรูปแบบเพื่อใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ ดังที่ พิชัย ปรัชญานูสรณ์ (2545) กล่าวถึงความสำคัญของดนตรีในทัศนะของนักปราชญ์แขนงอื่น ๆ ได้แก่

ยิบราน (Gibran) กรีกชาวอเมริกันเชื้อสายเลบานอน เขียนบทกวีเกี่ยวกับดนตรีว่า “ยินดีปรีดาและรับไว้ด้วยความเต็มใจเถิด เมื่อมีผู้มาขบกล่อมและร่ำรำไห่ซม เพราะถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งธรรมดาเหลือเกิน แต่ทิวพรสนี่ก็คืออารมณ์และอาหารจิตของเธอ”

โพลติอุส (Plotinus, 205-270 A.D. อ้างถึงใน ณรุทธิ์ สุทธจิตต์, 2534) ได้ย้ำถึงอำนาจที่ดนตรีมีต่อจิตใจและจรรยาธรรมของมนุษย์ มีอำนาจในการชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ พาใจให้พบความสวยงามและความดีงาม

พระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) สุนทรภู่เป็นกวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์และของโลกได้ยกย่องความสำคัญของดนตรีไว้ในคำกลอนนิทานเรื่องพระอภัยมณีอย่างที่ว่า “อันดนตรีมีคุณทุกอย่างไป ย่อมใช้ได้ดังจินดาค่าบุรินทร์”

เชกสเปียร์ (Shakespeare) เชกสเปียร์เป็นกวีเอกของโลกที่กล่าวถึงความสำคัญของดนตรีอยู่บ่อย ๆ เช่น จากบทละครเรื่องเวนิสวานิช ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 พระราชทานแปลความว่า คนใดที่ไม่มีดนตรีการ ในสันดานเป็นคนชอบกลั่นก็ใครฟังดนตรีไม่เห็นเพราะ เขานั้นเหมาะคิดขบถปลุกภัย หรืออุบายมั่งร้ายจมนัก มโนหนักมีคิ้วเหมือนราตรี และดวงใจย่อมคำสปรก รววนรกรกเช่นกล่าวมานี้ ไม่ควรใครไว้วางใจในโลกนี้ เจ้าจงฟังดนตรีเถิดชื่นใจ

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อความสำคัญและคุณค่าของดนตรีมีดังนี้

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภายหลังที่สถาบันดนตรีและศิลปะแห่งกรุงเวียนนาทูลเกล้าฯ ถวายประกาศนียบัตร เกียรติคุณชั้นสูงให้ทรงดำรงตำแหน่งสมาชิกกิตติมศักดิ์หมายเลข 23 เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2507 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสตอบเป็นภาษาเยอรมัน (ต่อมา หม่อมหลวง เดช สนิทวงศ์ ได้แปลและถ่ายทอดเป็นภาษาไทย) ทรงกล่าวถึงความสำคัญของดนตรีว่า

“...ดนตรีทุกชนิดเป็นศิลปะที่สำคัญอย่างหนึ่ง มนุษย์เกือบทั้งหมดชอบและรู้จักดนตรีตั้งแต่เยาว์วัยคนเริ่มรู้จักดนตรีบ้างแล้ว ความรอบรู้ทางดนตรีอย่างกว้างขวางย่อมเกิดขึ้นกับเขาความสามารถในการแสดงของแต่ละคน อาศัยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ในระหว่างศิลปะนานาชาติดนตรีเป็นศิลปะที่แพร่หลายกว่าศิลปะอื่น ๆ และมีความสำคัญในด้านการศึกษาของประชาชนทุกประเทศด้วย...”

พระราชดำรัสในโอกาสที่คณะกรรมการของสมาคมดนตรีแห่งประเทศไทย เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเงินสมทบทุนโครงการพัฒนาตามพระราชประสงค์ ณ ศาลาดุสิดาลัย เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พุทธศักราช 2524 ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงย้ำถึงความสำคัญของดนตรี เพราะเป็นศิลปะที่สามารถทำให้ศิลปินเกิดความภาคภูมิใจมากที่สุด ทรงยกตัวอย่างการพระราชนิพนธ์เพลงซึ่งไม่สิ้นเปลือง สามารถแผ่แผ่ความพอใจไปสู่สาธารณชนโดยไม่เสียหรือเสื่อมลงเหมือนศิลปะสาขาอื่นอันเป็นรูปธรรม และยังสามารถประยุกต์โดยเรียบเรียงใหม่ได้

“...การดนตรีนี้เป็นศิลปะที่สำคัญอย่างหนึ่ง หรือในหมู่ศิลปะทั้งหลายอาจจะพูดได้ว่าเป็นศิลปะที่สำคัญที่สุด อย่างน้อยสำหรับจิตใจของศิลปินนักดนตรีจะต้องเป็นเช่นนั้น เพราะว่า

การดนตรีนี้เป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ถือได้ว่าเป็นศิลปะที่ทำให้เกิดความปีติ ความภูมิใจ ความยินดี ความพอใจได้มากที่สุด...”

พระบรมราชโองการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเนื่องในวันสังคีตมงคล ครั้งที่ 2 ณ เวทีลีลาศ สวนอัมพร เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2512 มีพระราชดำริว่า ดนตรีมีความสำคัญต่อชีวิต เนื่องจากให้ความบันเทิง ช่วยให้ออกกำลังกาย นักเพลง นักดนตรีมีบทบาทสำคัญ เพราะนอกจากจะช่วยให้คนฟังได้รับความบันเทิงครึกครื้นแล้ว ยังสามารถสร้างความรู้สึกที่ดี เช่น ความอดทน ความขยันขันแข็ง และความสามัคคี จึงทรงปรารภให้นักดนตรี นักเพลง นักร้อง แสดงออกในทางสร้างสรรค์ ชักนำให้คนเป็นคนดี

“...ดนตรีนั้นเป็นสิ่งที่แสดงออกซึ่งความรู้สึกของชนหมู่หนึ่ง ในที่นี้ก็คือ ชนคนไทยทั้งหลายจะแสดงความรู้สึกออกมา หรือจะรับความรู้สึกที่แสดงออกมาด้วยดนตรี พวกเราที่เป็นนักดนตรีจึงมีความสำคัญยิ่ง ถ้าเราทำในสิ่งที่จะทำให้คนฟังแล้วมีความพอใจ มีความครึกครื้น มีความอดทน มีความขยัน แล้วก็มี ความบันเทิง ทุกสิ่งทุกอย่างในดนตรีมีจุดประสงค์ที่จะทำเขาก็มีความสำเร็จ ยิ่งเดี๋ยวนี้และยิ่งในเมืองไทยเราอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่น่าไว้วางใจ นักดนตรีทั้งหลาย นักเพลงทั้งหลายก็มีหน้าที่เหมือนที่จะช่วยอุ้มชูความรู้สึกที่พี่น้องชาวไทยทั้งหลายต้องมี คือ ความเข้มแข็ง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน..นักเพลง นักร้อง นักร้อง ใดๆ ก็ให้แสดงในสิ่งที่จะเป็นการสร้างสรรค์ ให้เป็นทางที่ชักนำให้คนเป็นคนดี และมีความเจริญ ความก้าวหน้า...”

พระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังทรงย้ำในเรื่องอุปนิสัยของดนตรี และความสำคัญของดนตรีที่มีต่อประเทศชาติและสังคม ดังที่ทรงพระราชทานแก่ คณะกรรมการของสมาคมดนตรีแห่งประเทศไทยฯ เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พุทธศักราช 2524 มีความตอนหนึ่งว่า “...การดนตรีจึงมีความหมายสำคัญสำหรับประเทศชาติสำหรับสังคม ถ้าทำดี ๆ ก็ทำให้คนเขามีกำลังใจจะปฏิบัติงานการ ก็เป็นหน้าที่ส่วนหนึ่งที่ให้ความบันเทิง ทำให้คนที่กำลังท้อใจ มีกำลังใจขึ้นมาได้ คือเร้าใจได้ คนกำลังไปทางหนึ่งทางที่ไม่ถูกต้อง ก็อาจจะดึงกลับมาในทางที่ถูกต้องได้ ฉะนั้น ดนตรียิ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง

“การดนตรีเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่สามารถก่อให้เกิดความปีติ ความสุข ความยินดี ความพอใจได้มากที่สุด หน้าที่ของนักดนตรีนั้นคือ ทำให้ผู้ฟังเกิดความพอใจ ความครึกครื้น ความอดทน ความขยัน มีความเข้มแข็ง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือนอกจากจะสร้างความบันเทิงแล้ว ควรแสดงในสิ่งที่จะเป็นทางสร้างสรรค์ เช่น ชักนำให้คนเป็นคนดีด้วย”

พระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะกรรมการการประกวดเพลงแผ่นเสียงทองคำ ศิลปิน นักแสดง นักวิชาการประกวดภาพยนตร์ และคณะกรรมการจัดงานประกวดภาพยนตร์ ณ ศาลาดุสิดาลัย พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พุทธศักราช 2518 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า คนตรีสามารถแสดงออกซึ่งความรู้สึกที่มีอยู่ในจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นความคิด หรือลัทธิการเมือง ความรู้สึกในชาติบ้านเมือง หรือความรู้สึกในเรื่องของมวลมนุษย์ ศิลปินเพลงหรือดนตรีจึงมีโอกาที่จะช่วยประเทศชาติเป็นปึกแผ่น โดยการถ่ายทอดความรู้สึกสามัคคีที่มีอยู่ในชาติ ถ่ายทอดความเป็นไทยที่มีอยู่ในจิตใจออกมาเป็นศิลปะ ไม่เป็นโทษของลัทธิหรือความคิดอื่นที่จะเป็นอันตรายต่อชาติบ้านเมือง

“...ศิลปะการดนตรี การเพลง การแสดงนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับบุคคลทุกคนในประเทศไทยหรือต่างประเทศที่ใดก็ตาม ก็ถือว่าการดนตรีคือการแสดง ถือว่าเพลงเป็นส่วนสำคัญ เพราะเป็นการแสดงออกมาซึ่งจิตใจที่มีอยู่ในตัว จิตใจนั้นจะมีอย่างไร เพลงหรือการแสดงดนตรี หรือการแสดงภาพยนตร์ แสดงละคร ก็ได้แสดงออกมาซึ่งความคิด หมายถึงความคิดที่มีอยู่ในตัวได้ทั้งนั้น (กรมศิลปากรและสำนักงานอุทยานการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ องค์กรมหาชน, ออนไลน์, 2553).

เบโทเฟน (Beethoven, 1770-1827 อ้างถึงใน จันทิมา ดอกไม้, 2547) คีตกวีเอกของโลกในยุคคลาสสิก ให้ความสำคัญของคนตรีว่า “ดนตรีคือพลังงานสำหรับจิตใจ ความคิดสร้างสรรค์ และการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ”

ดนตรีมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อมนุษย์ อำนาจของคนตรีเปรียบเสมือนเครื่องบำบัดรักษา มีอำนาจต่อการควบคุมอารมณ์และความรู้สึกในการสื่อความหมายและมีอำนาจต่อการรู้สึกตัวของมนุษย์ได้อย่างมหาศาล (Parriott, 1969, p. 1723 อ้างใน วิมลรัตน์ คำวียง, 2544) จึงทำให้มีการนำดนตรีมาใช้ประโยชน์ในการบำบัดบรรเทาสภาพจิตใจอย่างมากมายในหลายรูปแบบ

บทบาทของคนตรีบทบาทหนึ่ง คือ บทบาทของคนตรีในการปรับพฤติกรรม จากการที่ดนตรีมีผลต่อความรู้สึกและจิตใจของเด็กเป็นอย่างมาก ดนตรีช่วยให้เด็กได้เรียนรู้ในการควบคุมอารมณ์ ระบายอารมณ์ ทำให้เด็กมีสุขภาพจิตที่ดี ตามคุณลักษณะของภาษาดนตรีที่สามารถทำได้อย่างอิสระ พฤติกรรมใดๆ ก็ตามที่เด็กแสดงออกมา ย่อมมีสาเหตุทั้งสิ้น พฤติกรรมที่จัดว่าเป็นปัญหา ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมที่ทำให้เด็กมีการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมได้ลำบาก เป็นพฤติกรรม

ที่ทำให้เด็กขาดความสุขหรือเป็นพฤติกรรมที่ทำให้เด็กมีสภาพเลวลง เป็นพฤติกรรมที่เป็นที่
 ห่วงใจเพราะไม่เป็นไปตามสังคมและสภาพแวดล้อม การใช้ดนตรีนับเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถ
 ช่วยลดพฤติกรรมที่เป็นปัญหาได้ (วิมลรัตน์ คำว้าง, 2544)

ดนตรีนับเป็นสิ่งแวดลอมอย่างหนึ่งของเด็ก มีส่วนช่วยพัฒนาความรู้ ทักษะ และกระตุ้น
 ประสาทสัมผัส การนำสื่อทางดนตรีไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เด็กมีชีวิตที่
 สงบสุข เพราะดนตรีเป็นศิลปศาสตร์อย่างหนึ่งที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง เด็กจะต้องใช้สมอง
 ใช้สมาธิและความอดทนในการรับรู้ (จันทิมา ดอกไม้, 2547) นักจิตวิทยาสังคมต่างให้การยอมรับ
 และได้กล่าวถึงคุณค่าของดนตรีไว้ว่า

1. ดนตรีก่อให้เกิดความสว่างแก่จิตใจ (Enlightenment)
2. ดนตรีก่อให้เกิดความสุข (Well-being)
3. ดนตรีก่อให้เกิดความผูกพันรักใคร่ (Affection)

ดนตรีเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่มีคุณค่าในการเสริมสร้างคุณธรรมในใจ แม้จะไม่ได้มีเจตนา
 ใช้ในการสั่งสอนศีลธรรมโดยตรง แต่ก็ยังมีผลต่อจิตใจไม่น้อย ดังที่ จันทิมา ดอกไม้ (2547)
 ได้กล่าวถึงคุณค่าของศิลปะไว้ว่า

“ศิลปะมุ่งให้เกิดความพึงพอใจมิใช่สอน แต่ศิลปะที่แท้จริงย่อมมีผลทางศีลธรรมอยู่ใน
 ตัวเสมอ ศิลปินต้องไม่คิดตั้งตัวเป็นนักเทศน์ เราควรพึงพอใจเป็นเพียงผู้เผื่อแผ่ แรงจูงใจของ
 ศิลปินเป็นสิ่งสูงส่ง แม้การเป็นครูบาอาจารย์ก็หาทัดเทียมไม่ เพราะเหตุนี้ศิลปะจึงมีอิทธิพลต่อ
 ศีลธรรมเป็นอย่างมาก เพราะแสดงอุดมคติทางจิตใจออกมา และเพราะอาณาภาพของศิลปินในแง่
 ส่งเสริมความดีอันหาขอบเขตมิได้”

ดนตรีนับเป็นสิ่งหนึ่งที่มีคุณค่าและมีความสำคัญยิ่งในการช่วยกล่อมเกลารมณ์ของ
 ผู้เรียนหรือผู้เล่นดนตรีให้มีจิตใจอ่อนโยน เห็นอกเห็นใจผู้อื่น สร้างสรรค์ บรรเทาอารมณ์ที่ไม่ดี
 ให้คลายลงหรือสร้างความสุขให้กับจิตใจยามเคร่งเครียด ดังที่ โกวิท จันทร์ศิริ (2550, หน้า 2)
 ได้แสดงความเห็นว่า ถ้าดนตรีได้มีส่วนส่งเสริมพัฒนาการของเยาวชนทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ
 อารมณ์และสังคมอย่างจริงจัง เหตุการณ์อันร้ายแรงที่เกิดขึ้นแทบทุกวัน เช่น ยาเสพติด โรคจิต
 การฆ่ากันอย่างโหดร้ายทารุณ หรืออาชญากรรมทางเพศ ก็คงจะลดสถิติลงได้บ้าง การที่มีกรณี
 ร้ายแรงเกิดขึ้นเช่นนั้น ก็เป็นเพราะความเครียดทางอารมณ์ที่ไม่มีทางระบายออก หากได้ดนตรี
 ช่วยกล่อมเกลাজิตใจและอารมณ์ ก็คงจะช่วยผ่อนหนักให้เป็นเบาได้ สมกับคำพูดที่ว่า “ดนตรี
 อาจเป็นสิ่งที่ช่วยให้โลกอยู่รอด” ซึ่งสอดคล้องกับที่คุชกู พนมยงค์ บุญทัศนกุล (2547, หน้า 172)

ซึ่งกล่าวว่า คนตรีช่วยบรรเทาความพิการของสังคม ในขณะที่ พัทธกษ์ คชวงษ์ (2541) อ้างถึงใน จันทิมา ดอกไม้, 2547) ได้กล่าวว่า คนตรินั้นช่วยพัฒนาอารมณ์ของเด็กในการให้ความเพลิดเพลิน ช่วยถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกให้ผ่อนคลายความเครียด เพราะความไพเราะของเพลง ลีลา และท่วงทำนอง จะช่วยกล่อมเกล้ามารมณ์ของเด็กให้เพลิดเพลินเป็นปกติได้อย่างดีและยังพัฒนาอารมณ์ให้เกิดจินตนาการกว้างไกล มีความเยือกเย็น สุขุม รักสวยรักงาม เด็กจะเกิดความนุ่มนวลอ่อนโยนโดยอาศัยคุณสมบัติของเสียงดนตรี

นอกจากนี้ ฌรุทท์ สุทธิจิตต์ (2541) ได้กล่าวถึงคุณค่าของคนตรีที่มีผลต่อเด็ก ดังนี้

1. คนตรีช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก คนตรีจะเป็นตัวกระตุ้นให้เด็ก คิดค้น ทดลองและแสดงออก
2. คนตรีช่วยพัฒนาด้านการตอบสนองทางอารมณ์ของเด็ก เนื่องจากประสบการณ์ดนตรีจะทำให้เด็กแสดงออกทางอารมณ์
3. คนตรีช่วยพัฒนาด้านปัญญา โดยเหตุที่ดนตรีเป็นสื่อทำให้เด็กคิด และทำความเข้าใจกับเรื่องของเสียงและช่วยพัฒนาการรับรู้ ตลอดจนการเชื่อมโยงแนวความคิดต่าง ๆ
4. คนตรีช่วยพัฒนาการด้านภาษา เพราะเด็กใช้ภาษาเป็นสื่อในการอธิบายความรู้สึกต่อคนตรี
5. คนตรีช่วยพัฒนาการด้านร่างกาย เนื่องจากประสบการณ์ทางด้านดนตรีเกี่ยวข้องกับ การร้องเพลง การเล่นดนตรี การเข้าจังหวะ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางด้านกล้ามเนื้อต่าง ๆ ดีขึ้น
6. คนตรีช่วยพัฒนาความเป็นเอกลักษณ์ เนื่องจากประสบการณ์ดนตรีช่วยให้เด็กรู้จัก และเข้าถึงความรู้สึก ความสามารถ และยังช่วยให้เด็กเข้าใจเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมของตนด้วย
7. คนตรีช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางด้านสุนทรีย์ ซึ่งจะนำไปสู่ความซาบซึ้งในดนตรี รู้ซึ่งถึงความสวยงาม ความเต็มอิ่มในอารมณ์ และความงอกงามทางการรับรู้ การที่เด็กมีประสบการณ์ทางดนตรีช่วยเติมความรู้สึก ความต้องการของเด็กให้เต็ม ซึ่งจะทำให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ มีจิตใจเจริญงอกงามควบคู่ไปกับความคิดอ่านทางวิชาการด้านอื่น ๆ

สุกรี เจริญสุข (2551 อ้างถึงใน โอเคนเซน, 2551) กล่าวว่า คนตรีเป็นศิลปะที่เกิดขึ้นจากหัวใจ เนื่องจากดนตรีจะไพเราะหรือไม่ขึ้นอยู่กับจิตใจของผู้เล่นว่ามีความสะอาดบริสุทธิ์เพียงใด คนตรีจึงเปรียบเหมือนสิ่งที่จะสามารถทำความสะอาดจิตใจของเด็กให้สะอาดขึ้น อีกทั้งยังช่วยสร้างให้เกิดพลังภายในจิตใจ ทำให้เกิดประกายแห่งความหวัง ซึ่งถือเป็นการช่วยชีวิตคนคนหนึ่งให้มีความมุ่งมั่นที่จะเป็นคนดี มีจิตใจสะอาดต่อไปในอนาคต

พิชัย ปรัญญานุสรณ์ (2545) กล่าวว่า มนุษย์ได้รับประโยชน์จากดนตรีและวิชาการดนตรีมากมาย ดังนี้

1. ด้านความบันเทิง มนุษย์สามารถผ่อนคลายความตึงเครียดและความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานหรือการศึกษาเล่าเรียนด้วยวิธีการฟังดนตรี ฟังเพลงร้อง ร้องเพลง เล่นเครื่องดนตรี เดินรำ ระบายอารมณ์ การออกกำลังกายประกอบเพลงดนตรี

2. สร้างกำลังใจจากเสียงเพลงและดนตรี เสียงดนตรีที่มีความไพเราะ มีทำนองเพลง และเนื้อเรื่องที่สามารถสร้างความมุ่งมั่นและศรัทธาในจิตใจ ย่อมทำให้เกิดความมั่นใจและเข้มแข็ง ตัวอย่างจากบทพระราชนิพนธ์เพลงความฝันอันสูงสุด ทำให้พสกนิกรชาวไทยเกิดกำลังใจ ไม่ท้อถอยในการสร้างคุณงามความดี และตั้งใจทำคุณประโยชน์ให้ประเทศชาติได้เป็นอย่างดี

3. ดนตรีช่วยให้เกิดสมาธิในหลายกิจกรรม หากต้องการสร้างสมาธิเพื่อให้ได้ผลงานที่ดีมีคุณภาพ เราก็สามารถใช้ดนตรีช่วยให้เกิดผลสัมฤทธิ์ได้ เมื่อจัดดนตรีได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับกิจกรรมนั้น ๆ การฟังดนตรีที่นุ่มนวล สงบสุข ย่อมช่วยให้จิตใจสบาย คลายความวิตกกังวล หรือการร้องเพลงร่วมกันเป็นหมู่คณะ ขณะที่ทำงานเป็นกลุ่ม เช่น เก็บเกี่ยวข้าวด้วยกัน ก็จะเพิ่มพูนความสุขและความเพลิดเพลินในการทำงานไปในตัว

4. ช่วยสร้างจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ การฟังดนตรีที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะบทเพลงบรรเลงจากคีตกวีที่มีชื่อเสียง ก็ย่อมทำให้ผู้ฟังเกิดจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ได้ไม่มากนักน้อย ตัวอย่างเช่น บทเพลงซิมโฟนีหมายเลขหกที่มีฉายาว่า แพสทอรัล (Pastoral) ของเบโทเฟน ซึ่งเป็นนักประพันธ์เพลงเอกชาวเยอรมัน สามารถช่วยให้เกิดจินตนาการถึงป่าเขา ลำเนาไพร นก สัตว์ป่าต่าง ๆ ท้องฟ้า เมฆ ฝน เสียงพายุ ฟาร์ร้อง ฟาผ่าได้อย่างแจ่มชัดได้ เป็นต้น

5. สร้างงานอาชีพได้หลายหลาก ได้แก่

5.1 นักดนตรี (Performer) เมื่อบุคคลได้รับการเรียนรู้และฝึกฝนเครื่องดนตรีใด เครื่องดนตรีหนึ่งอย่างชำนาญแล้ว ก็สามารถประกอบอาชีพเป็นนักดนตรีทั้งประเภทอิสระและสังกัดหน่วยงานเอกชนหรือรัฐบาลได้ตามความต้องการ

5.2 นักร้อง (Singer) สำหรับผู้ที่มีความชอบและถนัดในการร้องเพลงก็อาจยึดถือการร้องเพลงเป็นอาชีพได้ เช่น นักร้องลูกทุ่งยอดนิคม เพลงป๊อป เพลงแจ๊ส หรือเพลงคลาสสิก

5.3 ครูสอนดนตรี (Teacher) ผู้ที่รักการถ่ายทอดวิชาหรือรักการสอนก็สามารถเลือกประกอบอาชีพเป็นครูสอนดนตรีได้ตามแขนงต่าง ๆ ที่ถนัด เช่น ครูสอนดนตรีในระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา หรืออุดมศึกษา และที่ต้องการความเชี่ยวชาญอย่างลึกซึ้งในสาขาวิชาอีกมาก เช่น วิชาทฤษฎีดนตรีสากล การประพันธ์เพลง ประวัติศาสตร์ดนตรี

การอำนวยเพลง การประคิษฐ์ และซ่อมเครื่องดนตรี การปฏิบัติเครื่องดนตรีเฉพาะ เช่น เปียโน ไวโอลิน ขลุ่ย ฟลุ๊ต แซกโซโฟน กีตาร์ กลอง เป็นต้น

5.4 นักประพันธ์เพลง (Composer) เป็นผู้สร้างสรรค์ผลงาน ไม่ว่าจะเป็นบทเพลงร้อง หรือเพลงบรรเลง ทั้งที่เป็นลักษณะบรรเลงเดี่ยว หรือเป็นวงดนตรีตั้งแต่ขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ หรือจะเป็นเพลงสำหรับการสื่อสารโฆษณาในเชิงธุรกิจการค้า เพลงประกอบบทละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ ฯลฯ ก็สามารถประกอบอาชีพได้ตามความถนัดและความสนใจ

5.5 นักผลิตรายการแสดงคอนเสิร์ต (Producer) เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่น่าสนใจและทำรายได้ไม่น้อยในยุคปัจจุบัน การผลิตรายการแสดงคอนเสิร์ต ต้องอาศัยความรู้ความสามารถ ทั้งในวิชาการด้านดนตรี และธุรกิจการจัดการ ประกอบกับการมีวินัยและมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เข้ากับบุคคลต่าง ๆ ได้ มีความคิดและจินตนาการที่ไม่ยิ่งหย่อนกว่านักประพันธ์เพลง

5.6 นักดนตรีบำบัด (Music Therapist) ดนตรีบำบัดเป็นงานที่ต้องการผู้มีความสามารถในการนำดนตรีเพื่อการบำบัดรักษา ฟันฟู และรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยทั้งร่างกาย และจิตใจได้ จึงเป็นอาชีพหนึ่งที่น่าสนใจ ผู้มีอาชีพนี้จึงต้องเตรียมตัวในความรู้เรื่องดนตรีทั่วไป ดนตรีศึกษา ศิลปะการจูงใจและผู้นำในการทำกลุ่มกิจกรรมดนตรี มีความรู้ในเรื่องจิตวิทยา การวัดผลและทดสอบ รวมทั้งเทคนิคเฉพาะด้าน เช่น การเล่นเครื่องดนตรี การขับร้อง และความรู้ทักษะในทางจิตเวชศาสตร์ด้วย เป็นต้น

5.7 ผู้อำนวยเพลงหรือวาทยกร (Conductor) เป็นอาชีพที่ทำหน้าที่ควบคุมดนตรี ประเภทต่าง ๆ เช่น วงดนตรีแจ๊ส วงดนตรีป๊อป วงดนตรีออร์เคสตรา ฯลฯ ผู้อำนวยเพลงจะกำกับดูแลเพื่อช่วยให้นักดนตรีสามารถบรรเลงเครื่องดนตรีได้อย่างพร้อมเพรียง มีระเบียบ งดงาม ไพเราะ เข้าถึงบทเพลงได้อย่างเหมาะสม ผู้อำนวยเพลงจึงต้องมีบุคลิกภาพที่เป็นผู้นำ ประกอบด้วยความรู้ทางดนตรีอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง สามารถกำกับและเป็นผู้นำได้อย่างดี

5.8 นักเขียนทางดนตรี (Music Writer) เป็นอาชีพที่สามารถเลือกทำงานได้หลายหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเขียนบทความ บทเรียนทางดนตรี ตำราประเภทต่าง ๆ ในเชิงความรู้ทางดนตรีทั่วไปหรือความรู้เฉพาะทางดนตรี ทั้งในเรื่องที่เป็นการปฏิบัติเครื่องดนตรีและทฤษฎีจัดเป็นอาชีพทางดนตรีที่น่าสนใจสำหรับผู้รักการประพันธ์ในทางอักษรศาสตร์และดนตรี

5.9 นักประคิษฐ์หรือนักสร้างเครื่องดนตรี (Musical Inventor or Maker) เป็นงานอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการคิดค้นประคิษฐ์เครื่องดนตรีหรืออุปกรณ์เครื่องดนตรีต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการเล่นดนตรีสำหรับผลงานดนตรีหรือบทประพันธ์เพลงใหม่ ๆ หรือเพื่อใช้ในการเล่น การเรียน

และการศึกษาสำหรับเยาวชนผู้สนใจ ผู้ประกอบอาชีพนี้จึงต้องมีความรู้และทักษะในเชิงประดิษฐ์ ชอบทดลองและค้นคว้าหาความรู้แปลกใหม่

อาชีพที่เกี่ยวข้องกับดนตรียังมีอีกมากมาย ได้แก่ นักจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์ นักเขียนโน้ตดนตรีที่ต้องมีความรู้ทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น วิชาคอมพิวเตอร์ หรืออาจทำอาชีพเป็นผู้ขายเครื่องดนตรี ตำราโน้ตดนตรี อุปกรณ์ดนตรี ช่างซ่อมเครื่องดนตรี นักจัดหางานอาชีพดนตรี ฯลฯ

มนตรี ตราโมท (2540 อ้างถึงใน จันทิมา ดอกไม้, 2547) กล่าวถึงประโยชน์ของคนตรีโดยทั่วไปว่า “เสียงดนตรีสามารถกล่อมจิตใจของคนให้อ่อนโยนเยือกเย็น ดับทุกข์ได้ชั่วขณะ ปลุกใจให้ร่าเริง กล้าหาญ สิ่งเหล่านี้ย่อมเกิดแก่บุคคลผู้ฟังทั่ว ๆ ไป”

โกวิท ประวาลพุกษ์ (2550, หน้า 82-83) กล่าวว่า คนตรีเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาด้านบุคลิกภาพ อารมณ์และจิตใจของผู้ที่ถ่ายทอด และผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. คนตรีช่วยกล่อมเกลာให้ผู้ถ่ายทอดและผู้ได้รับการถ่ายทอดตระหนักถึงคุณค่าของผลงานทางด้านดนตรี ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานศิลปะที่มีความละเอียดอ่อน มองเห็นและเข้าใจในตนเองและเข้าใจผู้อื่น ผู้ถ่ายทอดจะเป็นผู้สร้างสรรค์ให้เกิดความงามของคนตรี และให้ความสุขสนุกสนานแก่ผู้ได้รับการถ่ายทอด ส่วนผู้ได้รับการถ่ายทอดก็จะได้รับความสุข สืบสานความงดงามของผลงานให้คงอยู่ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมสู่ลูกหลานเพื่อช่วยสืบสานความงดงามของคนตรีต่อไป
2. คนตรีช่วยให้ผู้ถ่ายทอดเป็นผู้ที่มีระบบกล่อมเนื้อที่มีประสิทธิภาพและการเคลื่อนไหวที่กระฉับกระเฉง รวมทั้งระบบของการหายใจก็จะอยู่ในระดับที่เป็นปกติ การออกเสียงอักขระอย่างถูกต้อง สามารถออกเสียงตัวควบกล้ำได้อย่างชัดเจน
3. คนตรีช่วยให้เกิดความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากภายใน ถ่ายทอดออกมาโดยไม่เสแสร้ง ความรู้สึกจะเกิดขึ้นจากจิตใจ ถ่ายทอดผ่านการบรรเลงและขับร้องตามอารมณ์ต่าง ๆ ของผู้ถ่ายทอดอย่างชัดเจน
4. คนตรีช่วยให้ผู้ถ่ายทอดมีความอ่อนไหวในประสาทสัมผัสและความรู้สึก เกิดเป็นปฏิกิริยาได้ตอบที่มีประสิทธิภาพ มีความละเอียดอ่อนในการสัมผัส และสามารถนำไปใช้ในการกระทำกิจกรรมอื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม
5. คนตรีช่วยให้ผู้ถ่ายทอดเป็นผู้มีสมาธิ สามารถรวบรวมสติ ความคิด ความรู้สึกได้อย่างสงบ เมื่อต้องเผชิญกับสิ่งใด ๆ ก็ตาม ก็จะไม่เกิดความรู้สึกตื่นตระหนก

6. คนตรีช่วยให้ผู้ถ่ายทอดรู้จักเป็นคนช่างสังเกต มองสิ่งที่มีอยู่รอบตัวด้วยความตั้งใจ และทันต่อสถานการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผู้จดจำสิ่งต่าง ๆ รอบตัว เพื่อประยุกต์ใช้กับการบรรเลงดนตรี และการขับร้องดนตรี

7. คนตรีช่วยให้ผู้ถ่ายทอดมีระเบียบวินัย ตั้งใจ และขยันหมั่นเพียร ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะรวมถึงการฝึกฝนของผู้ถ่ายทอด หากผู้ถ่ายทอดมีความเคารพต่อตนเอง ฝึกฝนการบรรเลงดนตรี และการขับร้องอย่างมีระเบียบวินัย เช่น การตรงต่อเวลา มีความตั้งใจจริง และฝึกฝนด้วยความขยันหมั่นเพียร ก็จะทำให้ประสบผลสำเร็จในการบรรเลงดนตรีและการขับร้อง และสามารถสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีให้เป็นอาชีพของตนได้ในอนาคต

8. คนตรีช่วยให้ผู้ถ่ายทอดมีทักษะในการปฏิบัติการบรรเลงดนตรีและการขับร้อง โดยการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ของตนให้ทันกับยุคสมัยและความนิยม

9. คนตรีจะช่วยให้ผู้ถ่ายทอดมีรสนิยมที่ดี รู้จักเลือกสรรสิ่งที่จะนำมาปฏิบัติในการบรรเลงดนตรีและการขับร้องเพื่อเพิ่มความรู้ สามารถเป็นผู้ตัดสินใจ และแยกแยะสิ่งถูกสิ่งผิด ทั้งสิ่งดีและไม่ดีได้

จากความสำคัญคุณค่าและประโยชน์ของคนตรี้ดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า คนตรีเป็นงานศิลปศาสตร์อย่างหนึ่งที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง มีความสำคัญและมีคุณค่านานัปการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจโดยอาศัยคุณสมบัติของเสียงดนตรี

ดนตรีกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์

ดนตรี เป็นศิลปะที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์อย่างใกล้ชิด ชีวิตประจำวันของมนุษย์มักมีกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ดนตรี เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์

1. ดนตรีเกี่ยวข้องกับปรัชญาชีวิต คนตะวันตกเชื่อว่าวิญญาณกลับไปสู่พระเจ้า โดยอาศัยเสียงดนตรี ดนตรีในสังคมตะวันตกเป็นเรื่องของจิต เรื่องของวิญญาณที่เกี่ยวข้องกับความสะอาด ความสูงส่งของคนตรีทำให้คนตรีเจริญ

2. ดนตรีเกี่ยวข้องกับจิต เมื่อคนตรีเป็นสื่อ หรือพาหนะที่จะนำไปสู่ภาวะใดภาวะหนึ่ง ทำให้จิตดำ หรือทำให้จิตขาวก็ขึ้นอยู่กับพาหนะ เมื่อวิญญาณกลับไปสู่พระเจ้าด้วยคนตรี ดนตรีก็นับเป็นเรื่องบริสุทธิ์

3. ดนตรีเกี่ยวข้องกับศาสนาและพิธีกรรม เมื่อคนตรีสามารถเป็นสื่อชักนำไปสู่ความดำหรือความขาว นักการศาสนาจึงนำเอาคนตรีไปเป็นอุปกรณ์การสอน ประดับแต่งเพื่อช่วยให้คนเข้าใจศาสนาได้ง่ายขึ้น โดยใช้ในรูปของเพลงสวด ดนตรีประกอบพิธีกรรม สำหรับในพุทธศาสนาก็มี

เพลงสาธุการ เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนประเทศทางตะวันตก คนตรีที่ใช้ในอดีตมักเป็นดนตรีที่ใช้ในพิธีกรรมเกือบทั้งสิ้น

4. คนตรีเกี่ยวข้องกับการเมืองในรูปของเพลงปลุกใจ ปลุกสติปลุกจิตปลุกใจ ปลุกสติปลุกจิตปลุกใจ

ปลุกความสามัคคีของคนในสังคม เพลงประจำชาติ เพลงเกียรตินิยม ล้วนแล้วแต่เป็นดนตรีที่เกี่ยวข้องกับการเมืองทั้งสิ้น ขงจื้อ นักปราชญ์จีนเขียนไว้ว่า “ประสบการณ์ของมนุษยชาติหลายศตวรรษแล้วได้ชี้ให้เห็นว่า ไม่มีสิ่งใดจะเชื่อมความสัมพันธ์ของมนุษย์ให้กระชับได้ดีเท่าเสียงดนตรี และเสียงเพลง คนตรีนำความสามัคคีมาสู่ปวงชน คนตรีเป็นภาษาสากลที่ทุกคนรับรู้ได้ สัญลักษณ์เป็นสื่อภาษาทางปัญญา ในขณะที่ดนตรีเป็นสื่อแห่งหัวใจ

5. คนตรีเกี่ยวข้องกับธุรกิจ ในโลกปัจจุบัน ธุรกิจถือเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต เมื่อมีเสียงดนตรีก็ย่อมมีธุรกิจการดนตรีเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น เพลงประกอบโฆษณา สินค้าเทปเพลง แผ่นบันทึกเสียง (แผ่นเสียง, แผ่น C.D.) วิดีโอ เพลงรูปแบบต่าง ๆ รายการวิทยุ โทรทัศน์ทุกรายการต่างก็มีดนตรีเข้ามาเกี่ยวข้อง ธุรกิจการดนตรีมีส่วนกระตุ้นให้มนุษย์ได้เรียนรู้ดนตรีทั้งทางบวกและทางลบ ธุรกิจเป็นเครื่องมือที่ทำให้คุณภาพของดนตรีมีการเปลี่ยนแปลงไปตามคลื่นของความเปลี่ยนแปลง

6. คนตรีเกี่ยวข้องกับการศึกษา เมื่อคนตรีเกี่ยวข้องกับการศึกษา ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับจริยศาสตร์ในการที่จะขัดเกลาจิตใจคนในสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกัน คนตรีเป็นสื่อนำไปสู่การศึกษาชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ว่า “เรียนดนตรีเพื่อพัฒนาคุณภาพของคน แล้วคนนำออกไปพัฒนาคุณภาพชีวิต”

7. คนตรีเกี่ยวข้องกับการบำบัด คนตรีบำบัด (Music Therapy) หมายถึง การนำดนตรีและกิจกรรมดนตรีต่าง ๆ ไปใช้ในการรักษาผู้ป่วยทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้ป่วยสามารถฟื้นฟูสมรรถภาพในด้านต่าง ๆ ของตนเองได้ และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

ในการปรับพฤติกรรมหรือเสริมการเรียนรู้ของเด็กที่มีความต้องการพิเศษ คนตรีบำบัดเป็นการประยุกต์กิจกรรมทางด้านดนตรีที่เลือกสรรแล้วมาใช้กับเด็ก โดยมุ่งใช้กิจกรรมดนตรีช่วยเสริมสร้างพัฒนาการของเด็ก ช่วยแก้ไขความบกพร่องของเด็ก การบำบัดด้วยดนตรีเป็นการเริ่มต้นที่ตัวเด็กไม่ได้เริ่มจากดนตรี โดยการใช้เด็กเป็นศูนย์กลางของการบำบัด การบำบัดด้วยดนตรีมีจุดมุ่งหมายคล้ายคลึงกับการบำบัดด้วยวิธี และเครื่องมืออื่น ๆ คือ มุ่งที่จะกระตุ้นให้เด็กได้ประสบความสำเร็จในการปรับพฤติกรรมต่าง ๆ และส่งเสริมให้พฤติกรรมที่เกิดขึ้นคงอยู่ต่อไป

ประโยชน์ของคนรับบำบัด มีดังนี้

- 7.1 ปรับสภาพจิตใจให้อยู่ในสภาวะสมดุล มีมุมมองในเชิงบวก
- 7.2 ผ่อนคลายความตึงเครียด ลดความวิตกกังวล (Anxiety/ Stress Management)
- 7.3 เสริมสร้างและพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และความจำ (Cognitive Skill)
- 7.4 กระตุ้นประสาทสัมผัสการรับรู้ (Perception)
- 7.5 เสริมสร้างสมาธิ (Attention Span)
- 7.6 พัฒนาทักษะสังคม (Social Skill)
- 7.7 พัฒนาทักษะการสื่อสาร และการใช้ภาษา (Communication and Language Skill)
- 7.8 พัฒนาทักษะการเคลื่อนไหว (Motor Skill)
- 7.9 ลดความตึงตัวของกล้ามเนื้อ (Muscle Tension)
- 7.10 ลดอาการเจ็บปวดจากสาเหตุต่าง ๆ (Pain Management)
- 7.11 ปรับลดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม (Behavior Modification)

8. คนตรีเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม มนุษย์แต่ละกลุ่มชนต่างก็มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงหรือแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพที่อยู่อาศัย การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ ความเชื่อ ภาษา การสื่อสาร พิธีกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มชน คนตรีที่รับใช้มนุษย์ในแต่ละกลุ่มชนจึงมีความสัมพันธ์กับสภาพความเป็นอยู่ เช่น ผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณที่ราบสูง ทำนอมักจะ สูง ๆ ต่ำ ๆ ผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ราบลุ่มทำนอมักจะราบเรียบไม่ค่อยกระโดด เครื่องดนตรีที่บรรเลงก็มักถูกสร้างขึ้นด้วยวัสดุที่หาได้โดยทั่วไปในท้องถิ่น เช่น ชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคที่มีไม้ไผ่มาก เครื่องดนตรีส่วนใหญ่ก็มักจะถูกสร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่ เป็นต้น บทเพลงที่ถูกสร้างขึ้นของมนุษย์แต่ละกลุ่มชน จึงมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองตามรูปแบบของการดำรงชีวิต ความเชื่อตามขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน (สุกรี เจริญสุข, 2532 อ้างถึงใน ฟ้าชมทะเล, 2552)

จากความเกี่ยวข้องของคนตรีกับสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าว สรุปได้ว่า คนตรีมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องในการเป็นสื่อเชื่อมความสัมพันธ์ของมนุษย์ และเป็นสื่อในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในทุก ๆ เรื่อง

องค์ประกอบและคุณสมบัติของคนตรี

คุณสมบัติของคนตรี มีอิทธิพลต่อผู้ฟังแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับชนิดหรือประเภทขององค์ประกอบของคนตรินั้น ๆ พิชัย ปรัชญานุสรณ์ (2534 อ้างถึงใน บุญแดง บุญฤทธิ์, 2540) ดังนี้

1. จังหวะหรือลีลา (Rhythm) หมายถึง การเคลื่อนไหวของเสียงในช่วงเวลาหนึ่งหรือความสั้นยาวของเสียง เช่น เสียงเดินเป็นจังหวะของซิมฟอ การตีกลองเป็นจังหวะเร็ว เสียงเคาะระฆังเป็นจังหวะบอกเวลา เป็นต้น จังหวะเป็นสิ่งประกอบสำคัญและเป็นสิ่งแรกของดนตรี หากจังหวะไม่ดี ดนตรีก็จะเสียได้ โดยเนื้อแท้ของจังหวะเพียงอย่างเดียวทำให้เกิดความรู้สึกได้มากมาย อาจชักนำอารมณ์ไปทางใดก็ได้ ประโยชน์ของจังหวะดนตรี คือ ช่วยให้เกิดสมาธิ (Concentration) ช่วยให้อ่อนคลาย (Relaxation)

2. ระดับเสียง (Pitch) หมายถึง เสียงสูงต่ำที่มีความถี่เป็นรอบต่อหนึ่งวินาที มีหน่วยเป็นเฮิรตซ์ (Hertz) เสียงที่มีความถี่สูง ก็คือ เสียงสูง เสียงที่มีความถี่ต่ำ ก็คือ เสียงต่ำ มนุษย์สามารถได้ยินเสียงจากความถี่ประมาณ 20 ถึง 20,000 เฮิรตซ์ เสียงที่ต่ำมากจะทำให้รู้สึกน่ากลัว ไม่มั่นใจ เสียงที่ระดับกลางจะให้ความสุขสบาย เสียงที่สูงมากทำให้เกิดความตื่นเต้นเร้าใจและเหนื่อยได้

3. ความดัง - ค่อย (Volume Intensity) คือ ปริมาณความเข้มของเสียงที่วัดได้มีหน่วยเป็นเดซิเบล (Decibel) มนุษย์สามารถรับฟังเสียงได้ตั้งแต่ 0 - 120 เดซิเบล เสียงนุ่ม (Soft Sounds) จะมีผลทำให้เกิดความสงบสุข สบายใจ เสียงสูงจะมีผลทำให้เกิดการเกร็งกระตุกของกล้ามเนื้อได้ เสียงที่ดังคงที่นาน ๆ จะมีผลทำให้เกิดความรำคาญ ทำให้เมื่อยล้าได้ ประโยชน์ของ Volume Intensity คือ ใช้เป็นสื่อให้เกิดสมาธิ (Concentration) กระตุ้นหรือลดความรู้สึกของจิตใจให้สงบหรือไม่สงบได้ตามความต้องการ ช่วยในการสร้างระเบียบและการควบคุมตนเองให้เข้ากับระดับปกติได้

4. ทำนองเพลง (Melody) คือ ผลที่ได้จากการนำเสียงซึ่งมีความสูง - ต่ำ สั้น - ยาว ดัง - ค่อย และมีเสียงที่มีคุณภาพต่าง ๆ มาเรียบเรียงด้วยวิธีการและคุณลักษณะแตกต่างกันไป ทำนองมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความรู้สึกของมนุษย์ ทำนองเพลงที่มีลีลาเชื่องช้า เสียงไปทางบรรยากาศเศร้า ที่เรียกว่า Minor Mode ให้ความรู้สึกที่เศร้าได้ ตรงกันข้าม ทำนองที่ประกอบด้วยจังหวะรวดเร็ว และมีบรรยากาศทาง Major Mode จะทำให้ความรู้สึกสดชื่นรื่นเริงได้ ทำนองเพลงที่มีลักษณะซ้ำอยู่บ่อย ๆ โดยไม่มีการพัฒนาเลย แสดงถึงอาการย้ำคิด ทำนองผู้แต่ง ทำนองดนตรีเป็นสื่อกลางในการรักษาผู้ป่วยได้ ประโยชน์ของ Melody คือ ทำให้เกิดการสร้างสัมพันธ์ภาพขึ้นในระหว่างผู้ป่วยด้วยกัน หรือช่วยลดความวิตกกังวลในผู้ป่วยที่มีความวิตกกังวล ทำให้เกิดการระบายความรู้สึกส่วนลึกของจิตใจ ทำให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Initiation)

5. น้ำเสียง ความกังวานของเสียง (Tone Colour) เป็นส่วนประกอบที่บอกว่าเสียงมีความสมบูรณ์ ก้องกังวานในอวกาศน้อยเพียงใด เป็นประเด็นสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าผู้ประพันธ์เพลง

(composer) ได้ฝากความไพเราะไว้ในเพลง หรือฝากความรู้สึกเหมือนถูกกักขัง (Limbo) ไว้ในเพลงให้กับผู้ฟังโดยผ่านความกังวานของเสียงดนตรีนั้น ๆ

6. ทิศทางของเสียงดนตรี (Direction) ขึ้นอยู่กับการให้ทิศทางของแหล่งกำเนิดเสียงดนตรี ตัวกลางที่เสียงเดินทาง เช่น อุณหภูมิในห้อง ความชื้น ขนาด วัสดุที่ใช้ทำห้อง เป็นต้น เสียงดนตรีมีการหักเหการเดินทางได้เช่นเดียวกับแสง ทำให้เกิดความดัง – เบา แตกต่างกันไปในแต่ละจุด แต่ละพื้นที่ของห้อง

7. การประสานเสียง (Harmony) หมายถึง แนวทำนองตั้งแต่สองแนวขึ้นไป นำมาบรรเลง หรือร้องออกเสียงพร้อม ๆ กันในช่วงเวลาเดียวกัน ทำให้เกิดลักษณะเสียงผสมขึ้น ซึ่งอาจสร้างความไพเราะหรือระคายหูก็ได้ แล้วแต่การกระทบกันของเสียงประสานนั้น ๆ

8. ความรู้สึกทางดนตรี (Expression) หมายถึง การแสดงความรู้สึกทางอารมณ์ ความคิด ในขณะที่ปฏิบัติการเล่นดนตรี หรือขับร้อง ซึ่งแสดงออกได้มากมาย เช่น ความสงบสุข ความสบายใจ เศร้า ทุกข์ ร่าเริง สนุกสนาน รุกเร้าใจ เป็นต้น ความรู้สึกทางดนตรีเป็นหัวใจของเสียงดนตรีที่ทำให้ผู้ร้องและผู้ฟังเกิดความเข้าใจ และประทับใจถึงอารมณ์และบรรยากาศของเพลงนั้น ๆ

จากองค์ประกอบและคุณสมบัติของดนตรีดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า การนำดนตรีมาช่วยกล่อมเกลารมณ์และใช้ประโยชน์จากดนตรี จะต้องอาศัยองค์ประกอบและคุณสมบัติของดนตรี อีกทั้งจำเป็นจะต้องพิจารณาความเหมาะสมและเข้าใจในเรื่องคุณสมบัติของเสียงดนตรี เพราะเสียงดนตรีนั้นมีอิทธิพลทั้งต่อร่างกายและจิตใจมนุษย์ในลักษณะที่ต่างกัน

ผลของดนตรีที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของบุคคล

จากองค์ประกอบของดนตรีที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ดนตรีมีอิทธิพลต่อมนุษย์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และความรู้สึกนึกคิด โดยนักจิตสังคมได้กล่าวถึงคุณค่าของดนตรีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจไว้ดังนี้ (Parriott, 1969) ดนตรีก่อให้เกิดพลัง (Power) ดนตรีก่อให้เกิดความสว่างแก่จิตใจ (Enlighten) ดนตรีก่อให้เกิดความสุข (Wellbeing) ดนตรีก่อให้เกิดทักษะ (Skill) ดนตรีก่อให้เกิดความสมบูรณ์ (Wealth) ดนตรีก่อให้เกิดความผูกพันรักใคร่ (Affection) ดนตรีก่อให้เกิดความเคารพนับถือ (Respect) ดนตรีก่อให้เกิดคุณธรรม (Rectitude)

บัควอลเตอร์ (Buckwaltwer, 1985 อ้างถึงใน อุไรรัตน์ ศรีวิบูลย์, 2546) ได้สรุปผลของดนตรีที่มีต่อมนุษย์ไว้ทั้งในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ผลที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย 1) เพิ่มความตึงตัวและช่วยผ่อนคลายกล้ามเนื้อ 2) ทำให้กล้ามเนื้อหดตัวและแข็งแรงขึ้น 3) ทำให้เกิดความกล้า 4) เพิ่มหรือลดผลผลิตในการทำงาน 5) ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวตามจังหวะดนตรี 6) เพิ่มหรือลดสารขับหลั่งในร่างกาย 7) เพิ่มหรือลดการเผาผลาญสารอาหาร และการให้ออกซิเจนเป็นนати และ 8) เพิ่มหรือลดอัตราการหายใจ การเต้นของหัวใจ และความดันโลหิต

ผลของดนตรีที่มีต่ออารมณ์และจิตใจมนุษย์ 1) ก่อให้เกิดความสนใจและความกระตือรือร้น 2) กระตุ้นความทรงจำและความคิดฝัน 3) ช่วยควบคุมอารมณ์และกระตุ้นความรู้สึกนึกคิด 4) ลดความซึมเศร้าและผ่อนคลายความเครียด 5) ลดความวิตกกังวลตามสถานการณ์ 6) ทำให้จิตใจสงบและมีสมาธิ 7) ลดความรู้สึกโดดเดี่ยวและอ้างว้าง 8) ส่งเสริมในการสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น และทำให้ผู้ป่วยกลับเข้าสู่สภาพความเป็นจริงได้ และ 9) ป้องกันการเกิดโรคประสาท

จากข้อสรุปของ บัควอลเตอร์ (Buckwalter) จะเห็นได้ว่าผลของดนตรีที่มีต่อจิตใจส่วนมากแล้วจะส่งผลในด้านบวก แต่ในขณะเดียวกันผลที่เกิดกับร่างกายในบางกรณีอาจเกิดได้ทั้งในด้านบวกและด้านลบ (โดยมีทั้งเพิ่มและลด) ซึ่งขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้ชนิดของดนตรีว่าเป็นดนตรีที่กระตุ้นเร้าใจ มีจังหวะเร็ว หรือเป็นดนตรีที่สงบก่อให้เกิดสมาธิหรือรู้สึกผ่อนคลาย ดังนั้นการเลือกใช้ดนตรีเพื่อให้ได้ประโยชน์มากที่สุด จึงควรเลือกลักษณะจำเพาะของดนตรีให้เหมาะสมกับชนิดของงานที่ทำ และต้องเหมาะสมกับแต่ละบุคคลด้วย

ดนตรีกับการเสริมสร้างพัฒนาการด้านต่าง ๆ

ปัจจุบัน การเลี้ยงดูเด็กให้เติบโตเป็นคนเก่ง คนดี มีความรู้ความสามารถควบคู่ไปกับจริยธรรม เพื่อให้เป็นเยาวชนที่ดีของสถาบันครอบครัวและชาตินั้น ต้องมีความละเอียดอ่อน และพร้อมไปด้วยขั้นตอน วิธีการ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

ความสำคัญในการสร้างคุณภาพในเรื่องของดนตรี มีการควบคู่ไปกับพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็กนั้น ได้แก่ (พัฒนาการของเด็กกับดนตรี, 2546)

1. IQ (Intelligent Quotient) ความสามารถทางสติปัญญา
2. EQ (Emotional Quotient) ความฉลาดทางอารมณ์
3. MQ (Moral Quotient) ระดับความฉลาดทางจริยธรรม และศีลธรรม
4. PQ (Play Quotient) ความฉลาดที่เกิดจากการเล่น

IQ (Intelligent Quotient) ความสามารถทางสติปัญญา หมายถึง ความสามารถ

ในการวิเคราะห์เชิงวิชาการ เช่น ด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ การใช้และการเข้าใจภาษา ความจำ เป็นต้น โดยทั่วไปเราสามารถวัดระดับไอคิวด้วยแบบทดสอบไอคิว และที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันนี้คือ แบบวัดสติปัญญาสแตนฟอร์ด บิเน่ (Stanford-Binet Intelligence Test) ที่พัฒนาโดยนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน โดยปกติของค่าไอคิวจะอยู่ระหว่าง 90 ถึง 109 แต่ถ้าเด็กมีไอคิวมากกว่านั้น แสดงว่าฉลาดกว่าเด็กทั่วๆ ไป โดยทั่วไปเด็กที่มีไอคิวสูงจึงมักเป็นเด็กที่มีผลการเรียนที่ดี หรือมีความสามารถทางวิชาการสูง ช่างพูดช่างคุย มีความสนใจในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ สามารถแก้ปัญหาตามวัยได้ ถึงแม้พื้นฐานกรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาสมองถึง 80 เปอร์เซ็นต์ แต่สภาพแวดล้อมก็มีอิทธิพลเหมือนกัน จากการศึกษาวิจัย พบว่า เด็กทุกคนต้องการการกระตุ้นประสาทสัมผัส การเคลื่อนไหว การคิดและการได้รับการเอาใจใส่พูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ จะทำให้ค่าไอคิวของเด็กเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

“ดนตรี” จะเป็นตัวกระตุ้นประสาทสัมผัสทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการฟัง ร้อง เล่น อ่าน และเขียน เพราะกิจกรรมต่างๆ จะช่วยพัฒนาสมองทุกส่วน โดยเฉพาะส่วนความจำ เด็กวัย 3 - 4 ขวบ จะมีพัฒนาการในด้านนี้มากที่สุด เด็กที่ได้รับการเรียนดนตรีจะได้เปรียบกว่าเด็กที่ไม่ได้เรียน เพราะกิจกรรมดนตรีจะกระตุ้นสมองของเด็กในทุกสัปดาห์อย่างสม่ำเสมอ การได้ร้อง ได้เล่น ได้ฟังและตอบคำถามคุณครู จะเป็นการช่วยกระตุ้นให้เด็ก ๆ เกิดไอคิวที่สูงขึ้น

EQ (Emotional Quotient) คือ ความฉลาดทางอารมณ์ ซึ่งมีผู้ให้นิยามเกี่ยวกับ EQ ไว้ดังนี้

โกลด์แมน (Goldman, 1998 อ้างถึงใน ประสงค์ สังขะไชย, 2546, หน้า 19) ให้นิยาม EQ หมายถึง ความสามารถในการตระหนักรู้ถึงความรู้สึกของตนเอง และผู้อื่นเพื่อสร้างแรงจูงใจในตนเอง บริหารจัดการอารมณ์ต่าง ๆ ของตนเองและอารมณ์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ต่าง ๆ ได้ กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2543) ได้ให้ความหมายของความฉลาดทางอารมณ์ คือ ความสามารถทางอารมณ์ที่จะช่วยในการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ และมีความสุขเหมาะสมกับวัย ซึ่งประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการคือ

1. ดี หมายถึง ความสามารถในการควบคุมอารมณ์และความต้องการของตนเอง รู้จักเห็นใจผู้อื่น และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์และความต้องการของตนเอง ความสามารถในการเห็นใจผู้อื่น และความสามารถในการรับผิดชอบ
2. เก่ง หมายถึง ความสามารถในการรู้จักตนเอง มีแรงจูงใจ สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาและแสดงออกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น มี

ความสามารถในการรู้จัก และมีแรงจูงใจในตนเอง การตัดสินใจและการแก้ปัญหา และมี
ความสามารถในการมีสัมพันธภาพกับผู้อื่น

3. สุข หมายถึง ความสามารถในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข มีความภาคภูมิใจใน
ตนเอง พอใจในชีวิตและมีความสุขสงบทางใจ

ดนตรี จะเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยกล่อมเกลารมณ์ของผู้เรียนหรือผู้เล่นดนตรีให้มีจิตใจ
อ่อนโยน เห็นอกเห็นใจผู้อื่น สร้างสรรค์ บรรเทาอารมณ์ที่ไม่ดีให้คลายลงหรือสร้างความสุข
ให้กับจิตใจยามเคร่งเครียด ดังที่ พัทธกัญ คชวงษ์ (2541 อ้างถึงใน จันทิมา ดอกไม้, 2547)
ได้กล่าวว่า ดนตรีนับว่าช่วยพัฒนาอารมณ์ของเด็กในการให้ความเพลิดเพลิน ช่วยถ่ายทอดอารมณ์
ความรู้สึก ให้ผ่อนคลายความเครียด เพราะความไพเราะของเพลง ดีตาและท่วงทำนอง จะช่วย
กล่อมอารมณ์ของเด็กให้เพลิดเพลินเป็นปกติได้อย่างดี และยังพัฒนาอารมณ์ให้เกิดจินตนาการ
กว้างไกล มีความเยือกเย็น สุขุม รักสวย รักงาม เด็กจะเกิดความรู้สึกนุ่มนวลอ่อนโยนโดยอาศัย
คุณสมบัติของเสียงดนตรีซึ่งได้แก่ จังหวะ ความถี่ของเสียง ความสัมพันธ์ระหว่างช่วงเสียง
น้ำเสียง บันไดเสียงของดนตรีที่แตกต่างก่อให้เกิดอารมณ์ที่แตกต่างกัน ระดับเสียงที่มีอัตราเร่งมาก
หรือเสียงสูง จะกระตุ้นอารมณ์ให้รู้สึกฉุนเฉียวได้ง่าย ในขณะที่เสียงต่ำหรือเสียงต่ำ
จะก่อให้เกิดอารมณ์สงบลงได้

นอกจากนี้ ดนตรีสามารถส่งผลทางอารมณ์ได้ในทุกเพศทุกวัย และโดยเฉพาะในวัยเด็ก
ซึ่งเป็นวัยที่พร้อมจะรับประสบการณ์ใหม่ ๆ เพื่อเป็นเยาวชนที่มีคุณภาพ ดนตรีสามารถส่งผลที่ดี
แก่เด็กในทุกด้าน หากผู้ปกครองเล็งเห็นและมองโอกาสทางดนตรีให้กับเด็ก ๆ ในช่วงเวลาที่
เหมาะสม ก็จะช่วยให้เด็กมี EQ ที่ดีได้อีกด้วย

MQ (Moral Quotient) คือ ระดับความฉลาดทางจริยธรรม และศีลธรรม คิดค้นขึ้นมา
โดยจิตแพทย์เด็ก โรเบิร์ต โคลด์ จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เขาพบว่า เด็กที่เก่งด้านใดด้านหนึ่ง
คือ มีไอคิว อีคิวสูง แต่อาจมีจริยธรรมหรือเอเอ็มคิวต่ำได้ ซึ่งอาจทำให้กลายเป็นคนที่เห็นแก่ตัว
ในสังคมปัจจุบัน ถ้าเด็กได้รับการอบรมเลี้ยงดู และปลูกฝังในทางที่ดีก็จะเป็นคนดีในสังคมได้

การเรียนการสอนดนตรี ได้พัฒนาการเรียนการสอนที่เอื้อประโยชน์ในการปลูกฝังให้
เด็กมีการเรียนเป็นกลุ่ม มีการเล่นร่วมกันตามตำแหน่งเครื่องดนตรีต่าง ๆ มีการบ้าน มีเกมใน
ชั้นเรียนและมีแบบฝึกหัดทางดนตรี ที่จะช่วยให้เกิดการทํางานร่วมกันของเด็ก ๆ ในชั้นเรียน
อันจะทำให้เกิดความรู้สึกและระบบสังคมเล็ก ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีให้กับเด็กได้

PQ (Play Quotient) คือ ความฉลาดที่เกิดจากการเล่น นักจิตวิทยาและผู้เชี่ยวชาญด้าน
สมองพบว่า “การเล่น” เป็นสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งของเด็ก ที่ช่วยให้สมองทํางานได้ดี การที่พ่อแม่

เล่นกับลูก มีปฏิริยาโต้ตอบเมื่อเล่นด้วยกัน จะทำให้ลูกเกิดความอบอุ่นใจ ได้ใกล้ชิดผูกพันและความสุขที่ได้รับจากการเล่นนี้ จะส่งผลต่อสมองทำให้เกิดการหลั่งสารเคมีที่เป็นประจุไฟฟ้าเล็กๆ ขึ้นในเซลล์ประสาท ส่งข้อมูลไปตามเครือข่ายเส้นใยประสาทจนเชื่อมโยงกัน เด็กก็จะเฉลียวฉลาดมากขึ้นด้วย หากได้รับข้อมูลซ้ำๆ บ่อยๆ สมองจะรับการฝึกฝนและพัฒนาขึ้น

สอดคล้องกับ จงจินต์ จิตพิงษ์พานิช (2551) เชื่อว่าดนตรีและจังหวะเป็นเหมือนอาหารสมองที่ช่วยพัฒนาเด็ก ทั้งด้าน ร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เพราะธรรมชาติของเด็กแทบทุกคนชอบฟังเสียงดนตรี เด็กและดนตรีจึงมีสายใยเชื่อมโยงถึงกัน ไม่เว้นแม้กระทั่งเด็กเล็กๆ ที่เพิ่งจะลืมตาออกมาดูโลก เพราะสุนทรียะทางดนตรีจะช่วยให้เด็กมีจิตใจที่ละเอียดอ่อน ทั้งยังช่วยเพิ่มพลังแห่งจินตนาการและเพิ่มพลังสมองให้กับเด็ก เมื่อถึงวัยที่ก้าวสู่การเจริญเติบโตของเด็ก กิจกรรมทางดนตรีนับเป็นส่วนสำคัญสำหรับการพัฒนาการทุกด้าน

พัฒนาการด้านร่างกาย ทุกครั้งไคที่ได้ยินเสียงเพลง หนูน้อยที่อยู่ในเปลหรือในอ้อมแขนของคุณพ่อคุณแม่ จะขยับมือ ขยับเท้า และยิ้มร่าอย่างอารมณ์ดีทุกครั้งไป ด้านอารมณ์ เมื่อได้ยินจังหวะของดนตรีซ้ำๆ ที่จะทำให้หนูน้อยจะสงบลงและรู้สึกผ่อนคลาย หรือจังหวะเร็วๆ ก็จะทำให้ตื่นตัวตื่นเต้น สนุกสนาน ซึ่งเป็นการระบายอารมณ์และปลดปล่อยความรู้สึกทางหนึ่ง ในส่วนพัฒนาการด้านสังคม เด็กๆ จะมีโอกาสทำกิจกรรมทั้งแบบเดี่ยวและแบบกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการร้องเพลง เต้นระบำ รำหรือเล่นดนตรี และในส่วนของพัฒนาการทางด้านสติปัญญา ทำให้เด็กๆ ได้มีโอกาสต่อขยายความคิดของตนเองออกมาอย่างสร้างสรรค์ โดยการคิดทำเต้น หรือการพัฒนาทักษะทางด้านภาษาจากเนื้อร้อง รวมทั้งฝึกทักษะทางคณิตศาสตร์ หรือภาษาอังกฤษ ที่ผนวกเนื้อหาความรู้ให้เป็นบทเพลงสำหรับเด็กได้อย่างลงตัว

ดนตรีพัฒนาเด็กได้ถึง 6 Q ดังนี้ (จงจินต์ จิตพิงษ์พานิช, 2551)

IQ (Intelligence Quotient) คือ ระดับความสามารถทางสติปัญญา การจำ ภาษา ความสามารถในการคิดวิเคราะห์เชิงตรรกะ การให้เด็กร้องเพลงจะช่วยพัฒนาทักษะทางภาษา คุณพ่อคุณแม่หรือคุณครูควรให้เด็กคิดทำประกอบเพลง ตลอดจนการเล่นเครื่องดนตรี ช่วยให้สมองซีกซ้ายและซีกขวาทำงานประสานสัมพันธ์กัน

EQ (Emotional Quotient) คือ ระดับความสามารถในการควบคุมอารมณ์และการปรับตัวเข้ากับสังคม คุณพ่อคุณแม่หรือคุณครูควรเปิดเพลงคลาสสิกหรือเพลงไทยเดิมให้เด็กฟัง หรือให้ทำกิจกรรมทางดนตรีร่วมกับเพื่อน ๆ

MQ (Moral Quotient) คือ ความฉลาดทางด้านจริยธรรมและศีลธรรม เช่น การมีน้ำใจ มีใจเมตตา คุณพ่อคุณแม่หรือคุณครูควรให้เด็กฟังเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการปลูกฝังความรัก ความเมตตา การช่วยเหลือ หรือการแบ่งปัน

AQ (Adversity Quotient) คือ ระดับความสามารถในการเผชิญปัญหา และการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า คุณพ่อคุณแม่หรือคุณครูควรฝึกให้เด็กเล่นเครื่องดนตรีแบบคนเดียว และเล่นร่วมกับคนอื่น เพื่อฝึกการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยตนเอง

SQ (Spiritual Quotient) คือ ปัญญาทางจิตวิญญาณ หรือมีจิตใจที่สงบแผ่เมตตาทางศาสนา ไว้ คุณพ่อคุณแม่หรือคุณครูควรเปิดเพลงคลาสสิกให้เด็กฟังขณะทำงาน เพลงที่มีเสียงของธรรมชาติหรือดนตรีของศาสนา

PQ (Play Quotient) คือ ความฉลาดที่เกิดจากการเล่น การริเริ่มด้วยตนเอง คุณพ่อคุณแม่หรือคุณครูควรเปิดโอกาสให้เด็กได้ร้องเพลงหรือเต้นรำตามแบบที่เด็กชอบ เล่นเครื่องดนตรี หรือเลือกเพลงที่มีเนื้อหาสนุกกระตุ้นให้เด็ก ๆ คิดทำประกอบเอง

ทั้งนี้ ดนตรียังเป็นทางเลือกใหม่ในการแก้ไขปัญหาคอขวดหรือความบกพร่องอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการบกพร่องทางสมอง การฟังและการพูด รวมทั้งการสื่อสารและการได้ยิน กิจกรรมทางดนตรี จะช่วยให้บำบัดจิตใจและร่างกายได้ดีจนทำให้เด็ก ๆ มีพัฒนาการที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ยังรวมถึงการปรับพฤติกรรมทางอารมณ์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์มากสำหรับคุณพ่อคุณแม่ที่กำลังหนักใจกับลูกน้อยที่อารมณ์ร้อน โกรธง่าย ก้าวร้าว ขี้อาย ขี้กลัว เก็บตัว หรือเรียนช้าและไม่มีสมาธิ กิจกรรมทางดนตรีอาจเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะช่วยเหลือเด็ก ๆ ได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันมีการนำกิจกรรมทางดนตรีมาสร้างสรรค์ บรรณาการ และประยุกต์ใช้เป็นสื่อในการพัฒนาการและช่วยแก้ไขข้อบกพร่องของเด็ก ไม่ว่าจะเป็นเด็กที่มีความสนใจต่ำ เด็กที่มีสมาธิสั้น เด็กที่มีปัญหาเกี่ยวกับการพูด มีปัญหาเกี่ยวกับทักษะในการเคลื่อนไหว การปรับตัว ความคิดและจินตนาการ สายตา การอยู่ร่วมกัน การรักษาหรือลักษณะของอาการต่าง ๆ ความซาบซึ้ง ความสามารถ ระดับความสมหวัง ประการที่สำคัญ ดนตรีสามารถนำไปใช้บำบัด การที่เด็กฝึกการทั้งด้านการพูด ตา หู ร่างกาย สมอง หรือแม้กระทั่งเด็กที่มีปัญหาหรือความบกพร่องทางอารมณ์ ซึ่งผู้ที่นำกิจกรรมทางดนตรีมาใช้เชื่อกันว่า อิทธิพลหรืออำนาจของเสียงเพลงหรือดนตรีจะสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ คุณค่า และเกิดอารมณ์แก่เด็กในการที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ในตัวเด็กได้

ประการสำคัญในการเรียนการสอนดนตรี ดนตรีสามารถนำมาปรับพฤติกรรม หรือเสริมการเรียนรู้ของเด็กที่มีความต้องการพิเศษ โดยมุ่งที่จะให้กิจกรรมทางดนตรีเป็นตัวช่วย

เสริมสร้างพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็ก โดยการประยุกต์กิจกรรมทางดนตรีหรือเพลงที่เลือกสรร เป็นอย่างดีมาใช้กับเด็ก โดยการใช้เด็กเป็นศูนย์กลางของการบำบัด ทั้งนี้เพื่อต้องการมุ่งที่จะใช้ กิจกรรมทางดนตรีเป็นสื่อกระตุ้นหรือเร้าให้เด็กได้มีพัฒนาการ ประสบความสำเร็จในการปรับ พฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งยังส่งเสริมให้เด็กเกิดพฤติกรรมใหม่ อันเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ เป็นสิ่งปกติใน ชีวิตและวัยของเด็กแต่ละช่วงให้คงอยู่และพัฒนาการต่อไป

ดนตรี นับเป็นสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งของเด็กมีส่วนช่วยพัฒนาความรู้ ทักษะ และ กระตุ้นประสาทสัมผัส การนำสื่อทางดนตรีไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เด็ก มีชีวิตที่สงบสุข เพราะดนตรีเป็นศิลปศาสตร์อย่างหนึ่งที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง เด็กจะต้องใช้ สมรรถนะใช้สมาธิและความอดทนในการรับรู้ การนำดนตรีมาใช้เป็นส่วนประกอบในกิจกรรม การเรียนการสอน บทประพันธ์เพลงที่มีความไพเราะ มีรูปแบบทำนองลีลาสมบูรณ์ จะให้ ความซาบซึ้งและดำรงไว้ซึ่งคุณค่าทางอารมณ์ สามารถจินตนาการเป็นภาพที่มีความหมาย ซึ่งจะ เป็นประโยชน์แก่เด็กในแง่ที่จะพัฒนาจิตใจให้ละเอียดอ่อน ส่งเสริมพัฒนาการทางอารมณ์ เรื่อง ของการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้วิชาดนตรีหรือวิชาอื่น ๆ ก็ตาม การเรียนรู้ที่สมบูรณ์นั้น ควรจะมี ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันได้ในรายวิชาต่าง ๆ ปกติคนเราจะมีพื้นฐานดนตรีประทับในใจอยู่แล้ว เป็นทุนจากสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติ ดังนั้น จึงสามารถใช้ดนตรีเป็นสื่อเชื่อมโยงได้ โครงสร้าง ของวิชาดนตรีกับวิชาอื่น ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกัน จะเป็นส่วนช่วยให้สามารถจัดระบบที่ เหมาะสม

อาจสรุปได้ว่า ดนตรีเป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการความคิด อารมณ์ความรู้สึก ตลอดจนการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ ผู้ศึกษาได้เล็งเห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของ ดนตรี ด้วยเหตุนี้ จึงเห็นว่า ดนตรีเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นกิจกรรมในการส่งเสริมพัฒนาการ ในทุกด้าน และยังสามารถปลูกฝังนิสัยที่ดีงาม และบูรณาการในด้านต่าง ๆ ให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

ดนตรีกับผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นยังสามารถใช้คำว่าเด็กแทนได้ เพราะตัวเด็กเองมี ความรู้สึกยังเป็นเด็กไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นผู้ใหญ่ เพราะอยู่ในช่วงวัยรุ่นตอนต้น ช่วงนี้เป็นช่วงเชื่อมต่อ ระหว่างความรู้สึกของความเป็นเด็ก และความเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งย่อมเห็นได้ชัดว่าบทบาทของเด็กเริ่มมี การเปลี่ยนแปลงไป เป็นสาเหตุประการหนึ่งให้เด็กวัยนี้ว้าวุ่น ไม่เข้าใจในบทบาทของตนเอง อย่างแท้จริง เพราะในหลายโอกาสเด็กอาจต้องทำตัวเป็นเด็ก แต่ในหลายโอกาสผู้ใหญ่รอบข้าง มุ่งหวังให้เด็กทำตัวเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบในลักษณะของผู้ใหญ่

ในด้านร่างกายซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงของอวัยวะต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กว่านเนื่องจากไม่เข้าใจกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น บางครั้งอาจเกิดความรู้สึกไม่พอใจกับความเปลี่ยนแปลงของตน เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทำให้ตนแตกต่างจากเพื่อนรอบข้าง ในทางตรงกันข้าม เด็กบางคนอาจไม่พอใจ เนื่องจากร่างกายของตนไม่มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับเพื่อนรอบข้าง การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่เกิดขึ้นกับเด็กในวัยนี้ ได้แก่ ระบบสืบพันธุ์ที่พัฒนาจนสมบูรณ์ ร่างกายเริ่มสูงใหญ่อย่างรวดเร็ว ในเด็กชายเสียงเริ่มเปลี่ยนไป ซึ่งรู้จักกันว่าเสียงแตก การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ในบางครั้งรวดเร็วจนทำให้ผู้นั้นรู้สึกแสบคัน ไม่มีความสมดุล นักจิตวิทยา พบว่า การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของร่างกายในเด็กชายมักทำให้ผู้นั้นรู้สึกพึงพอใจ ไม่เป็นการสร้างปัญหาเท่ากับการเปลี่ยนแปลงในเด็กชายบางคนที่ช้ากว่าคนอื่น เพราะผู้นั้นมีความรู้สึกว่าตนด้อยกว่าผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นความสูง ความกำยำของร่างกาย ในทางตรงกันข้ามกับเด็กหญิง หลายกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกว่าเพื่อน ๆ ในหมู่เดียวกัน มักทำให้เกิดรู้สึกอับอาย ไม่ค่อยพอใจกับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นความจำเป็นของผู้ใหญ่รอบข้าง โดยเฉพาะผู้ปกครอง หรือครูอาจารย์ควรชี้แจงให้เด็กเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงในระบะนี้ว่า แต่ละคนมีการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไป ซึ่งไม่ใช่เรื่องความผิดปกติ หรือน่าอับอายแต่ประการใด

ในด้านสติปัญญา เด็กในวัยนี้เริ่มคิดอย่างมีเหตุผลได้แล้ว ซึ่งอยู่ในช่วงที่เพียเจท์ (Piaget) เรียกว่า Formal Operation Stage เด็กสามารถคิดเกี่ยวกับความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นนามธรรมมากขึ้น สามารถคิดถึงสิ่งหนึ่ง ๆ ในหลายแง่มุมได้มากขึ้น เริ่มมีระบบความคิด เด็กในวัยนี้จึงมักคิดและทำในสิ่งที่ผู้ใหญ่อาจไม่พอใจ ซึ่งในความคิดของเด็กนั้นตนเองคิดว่าเป็นสิ่งที่น่ากระทำ น่าเป็นไปได้ ไม่เห็นน่าเป็นปัญหาอะไร ผลของการมองโลกคนละทรรศนะนี้เองทำให้เกิดปัญหาในการปรับตัวระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งในหลายกรณีอาจกลายเป็นปัญหาที่รุนแรงได้ ผู้ใหญ่จึงควรเปิดโอกาสให้เด็กได้คิดได้ทำสิ่งที่ตนต้องการบ้าง ถ้าไม่เป็นสิ่งที่เสียหายเกินไป และคอยชี้ให้เห็นสิ่งที่ถูกที่ควรภายหลัง

ด้วยความคิดเห็นไม่ตรงกันระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่นี้เอง เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่เด็กเริ่มหันเข้าหาเพื่อน เพราะในหมู่เพื่อนฝูงนั้น ความคิดเห็นมักเป็นไปในแนวเดียวกัน เพื่อนจึงเริ่มมีความสำคัญมากขึ้น เด็กหลายคนในวัยนี้เป็นผู้ตามที่ยึดผู้นำซึ่งคือเพื่อนของตนอย่างดียิ่ง

จากที่กล่าวมานี้เห็นได้ชัดเจนว่าในวัยนี้ความเปลี่ยนแปลงของเด็กมีมากและรวดเร็ว ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาการด้านดนตรีของเด็ก กล่าวคือ เด็กในวัยนี้สามารถเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับดนตรีได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากสติปัญญาพัฒนาไปอย่างมากดังกล่าวดังกล่าวแล้ว มีความเข้าใจในเรื่องความรู้สึกของเพลงได้อย่างดี แนวคิดในเรื่องการประสานเสียงมีเด่นชัด ส่วนในด้านทักษะ เนื่องจากร่างกาย

เจริญเติบโตมากขึ้น การใช้กล้ามเนื้อต่าง ๆ มีมากขึ้น การเล่นดนตรีจึงดีขึ้นด้วย แต่อาจมีบางช่วงที่เด็กรู้สึกแสบคัน หยิบจับหรือเล่นดนตรีไม่ค่อยเข้าท่า เพราะการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายรวดเร็วเกินไป ในด้านเจตคติต่อดนตรี เด็กส่วนใหญ่มักชอบเพลงร็อก หรือเพลงป๊อปเพราะมีจังหวะเร้าใจ สนุกสนานเข้ากับความคิดความอ่านของตนเอง อย่างไรก็ตาม เด็กอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับการปลูกฝังให้รักและเข้าใจดนตรีไทยมาตั้งแต่เด็ก ยังคงยึดมั่นและศึกษาดนตรีไทยต่อไปด้วยความรัก ความชอบมากขึ้น เพราะคนมีความคิดวิจารณ์ญาณมากขึ้นนั่นเอง ส่วนเด็กอีกกลุ่มหนึ่งที่ศึกษามาทางด้านดนตรีตะวันตกจะมีความเข้าใจในดนตรีตะวันตกที่ตนเล่นมาแต่เล็กมากขึ้น มีความรัก ความชอบเพิ่มพูนขึ้น การแสดงออกก็มีความละเอียดอ่อนมากขึ้น

ในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กิจกรรมที่น่าจะเหมาะสมสำหรับผู้เรียนในวัยนี้ ควรเป็นสิ่งที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมด้วย มีส่วนคิดและทำด้วยตนเอง ดังนั้นการใช้ทักษะดนตรี เช่น การร้อง การฟัง การเคลื่อนไหว เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้เรียน น่าจะช่วยให้ผู้เรียนสนใจ กระตือรือร้นในการเรียนดนตรีได้ (ณรุทธ์ สุทธจิตต์, 2541)

ทฤษฎีการเรียนรู้กับการสอนดนตรี

ณรุทธ์ สุทธจิตต์ (2541, หน้า 81-87) ได้ให้ความหมายการเรียนรู้ไว้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นอย่างถาวร ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์หรือการฝึกปฏิบัติและเป็นผลเนื่องมาจากทางด้านวุฒิภาวะและสภาพแวดล้อม

ในทางจิตวิทยา ทฤษฎีการเรียนรู้สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ (ณรุทธ์ สุทธจิตต์, 2541) ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนดนตรีโดยสรุปได้ ดังนี้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม

เป็นทฤษฎีที่ใช้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองเป็นหลัก ซึ่งจะใช้การเสริมแรง การให้รางวัล การลงโทษ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดให้ผู้เรียนแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ต้องการตอบสนองออกมา แต่ในการลงโทษมักไม่ช่วยให้ผู้เรียนหยุดพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ต้องการตอบสนองออกมา แต่ในการลงโทษมักไม่ช่วยให้ผู้เรียนหยุดพฤติกรรมที่ไม่ต้องการอย่างถาวร เป็นเพียงการเก็บพฤติกรรมนั้นไว้ ซึ่งสามารถจะแสดงออกมาเมื่อใดอีกก็ได้ ดังนั้น ควรใช้การให้รางวัลหรือการเสริมแรงเพื่อพฤติกรรมที่ต้องการและไม่สนใจกับสิ่งที่ไม่ต้องการ ซึ่งจะดีกว่าการลงโทษ

ในการเรียนการสอนดนตรี ควรคำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลักว่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้สิ่งใดได้ และควรให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกฝนสิ่งนั้น ๆ เสมอ เพื่อป้องกันการลืม พยายามให้ผู้เรียนได้

เรียนรู้ด้วยตัวเอง โดยผู้สอนควรมีหลักในการให้คำแนะนำเป็นครั้งคราว มิฉะนั้นผู้เรียนอาจไม่สามารถตอบสนองได้อย่างถูกต้อง

2. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มปัญญานิยม

เป็นทฤษฎีที่กล่าวว่า การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์เดิมและความสามารถในการคิดหาเหตุผลของบุคคลนั้น สิ่งสำคัญของทฤษฎีนี้คือ

ก) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนมีโอกาสรับรู้สิ่งนั้นอย่างเด่นชัด ผู้สอนและผู้เรียนจะต้องมีความเข้าใจตรงกันก่อนว่าต้องการเรียนรู้อะไร

ข) การเรียนรู้สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นต้องใช้ประสบการณ์เดิมของผู้เรียนเป็นจุดเริ่มต้น โดยชี้ให้ผู้เรียนเห็นความคล้ายคลึง หรือความเหมือนของประสบการณ์เดิมกับประสบการณ์ใหม่

ค) การเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องสัมพันธ์ ดังนั้น ผู้สอนจึงควรทราบว่า ผู้เรียนมีประสบการณ์เดิมอะไรบ้าง และนำมาเชื่อมโยงกับประสบการณ์ใหม่ที่จะเรียนรู้

ง) เนื่องจากการเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่อง บางครั้งประสบการณ์ใหม่จะไม่สมบูรณ์แบบ แต่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์นั้นได้ เนื่องจากผู้เรียนนำประสบการณ์เดิมที่มีมาช่วยทำให้ประสบการณ์ใหม่สมบูรณ์แบบและเกิดการเรียนรู้ขึ้นได้

สิ่งที่ได้จากทฤษฎีนี้ในการเรียนการสอนดนตรี คือ ควรให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดลำดับการเรียนรู้ของผู้เรียนในเรื่องของกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดของเสียงออกมาเป็นภาษาดนตรี เพื่อให้ผู้เรียนได้แนวคิดทั้งทางด้านเสียง และทางด้านสัญลักษณ์ที่ใช้แทนเสียง โดยควรคำนึงเสมอว่าดนตรีเป็นเรื่องของเสียง ฉะนั้น การเรียนการสอนควรเริ่มจากเสียงก่อนที่จะกล่าวถึงสัญลักษณ์ของเสียง หรือตัวโน้ต

3. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มปัญญาสังคม

เป็นทฤษฎีที่กล่าวว่า การเรียนรู้ของมนุษย์เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบกายของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมย่อมมีอิทธิพลต่อกันและกันเสมอ การเรียนรู้เกิดขึ้นโดยการสังเกตหรือการเลียนแบบ แต่ไม่ได้สังเกตและลอกเลียนแบบทุกอย่าง แต่จะใช้ปัญญาวิเคราะห์ในการเรียนรู้หรือเลียนแบบบางสิ่งบางอย่างที่ตนรับรู้หรือต้องการรับรู้ สิ่งที่สำคัญคือแรงจูงใจ ถ้าตัวแบบหรือสิ่งที่สามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียนได้ การเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นอย่างดี มีประสิทธิภาพ สิ่งสำคัญของทฤษฎีนี้คือ

ก) ตัวแบบหรือครูผู้สอน ควรแสดงพฤติกรรมหลาย ๆ ครั้งเป็นตัวอย่าง เพื่อให้ผู้เรียนได้สังเกต รับรู้ และจดจำพฤติกรรม หรือแนวความคิดที่ตัวแบบต้องการสอน

ข) การเรียนรู้จะมีประสิทธิภาพ ถ้ามีการให้คำอธิบายที่ชัดเจน โดยการกำหนดเป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

ค) แนะนำขั้นตอนในการเรียนรู้หรือสังเกต เพื่อให้ผู้เรียนมีวิธีคิดหรือการเรียนรู้อย่างเป็นลำดับ

ง) ให้การเสริมแรงเมื่อผู้เรียนแสดงพฤติกรรมที่เรียนรู้ไป เพื่อประเมินการเรียนรู้ หรือเลียนแบบ และควรมีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

จ) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้แม้ไม่ได้แสดงพฤติกรรมออกมา เพราะการเรียนรู้เน้นที่พฤติกรรมภายใน ไม่ใช่เฉพาะพฤติกรรมการแสดงออกเท่านั้น

ฉ) ความตั้งใจในการเรียนรู้ ความคิดหวังในความสามารถของตนเอง และการรู้จักประเมินตนเอง เป็นปัจจัยสำคัญนอกเหนือไปจากการตั้งใจ หรือการเสริมแรงจากผู้สอนที่ทำให้มนุษย์สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ดีมีประสิทธิภาพ

สิ่งที่ได้จากทฤษฎีนี้ในการเรียนการสอนคนตรี คือ การนำมาใช้ในการสอนทักษะคนตรี เนื่องจากการเรียนทักษะ จำเป็นต้องเรียนรู้จากตัวอย่างคือครูผู้สอน ซึ่งผู้สอนควรเตรียมตัวให้พร้อมเสมอในการสอน และควรแสดงพฤติกรรมที่ดี เหมาะสมถูกต้องเสมอ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลียนแบบได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมโดยตลอด

4. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม

เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกรักของผู้เรียนในการเรียนรู้อย่างมากที่สุด ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดี เมื่อผู้เรียนมีส่วนในการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ สามารถเลือกเรียนสิ่งต่าง ๆ ได้ตามความสนใจโดยไม่มีการบังคับ รวมทั้งมีส่วนในการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง สิ่งสำคัญของทฤษฎีนี้ คือ

ก) สร้างสัมพันธภาพอันดีให้เกิดขึ้นระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนวางใจที่จะเรียน ด้วยความรู้สึกรักความต้องการของผู้เรียนเอง

ข) ให้ผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองตามความสนใจ โดยผู้สอนเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความสนใจที่จะเรียนด้วยตนเอง

ค) ผู้สอนมีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือ แนะนำ ให้กำลังใจ ช่วยให้ผู้เรียนมีความสบายใจในการเรียน เกิดแรงจูงใจภายในที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง

ง) ประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยผู้สอนเป็นผู้ช่วยเหลือให้ผู้เรียนรู้จักสร้างหลักเกณฑ์สำหรับการประเมินผล และประเมินผลตนเองด้วยความซื่อสัตย์

จ) เห็นความสำคัญของตนเองเท่าเทียมกับผู้อื่น รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

มีเหตุผลในการแสดงความคิดเห็น

สิ่งที่ได้จากทฤษฎีนี้ในการเรียนการสอนดนตรี คือการสอนดนตรีโดยให้อิสระกับผู้เรียน เน้นความเป็นตัวของตัวเอง สร้างสรรค์งานดนตรีตามความคิดและจินตนาการของตนเอง โดยผู้สอนจะคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำ และผู้สอนควรหาท่วงทำนองที่ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยความสนใจ และชี้แนะให้ผู้เรียนเข้าใจ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ทางจิตวิทยาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนดนตรี ได้ดังนี้ (ณรุทธ์ สุทธจิตต์, 2541, หน้า 90-91)

1. เกี่ยวกับเรื่องของการจัดประสบการณ์ดนตรีให้มีระบบระเบียบ เช่น จากแนวคิดที่ง่าย ๆ ไปสู่แนวคิดที่สลับซับซ้อน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้สาระดนตรีได้อย่างเป็นลำดับขั้น
2. เกี่ยวกับเทคนิควิธีสอน ทำให้ผู้สอนมีแนวคิดในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการสอนให้สอดคล้องกับผู้เรียน ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสนใจเรียนดนตรีมากขึ้น
3. ควรใช้เทคนิควิธีการสอนหลาย ๆ วิธี เพื่อเป็นการจูงใจผู้เรียน
4. กระบวนการเรียนการสอนดนตรีควรเป็นกระบวนการของการเรียนรู้เกี่ยวกับเสียงก่อนการเรียนรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์ของเสียง
5. การเรียนการสอนดนตรี ควรคำนึงถึงประสบการณ์เดิมของผู้เรียนเป็นสำคัญ
6. ควรให้ผู้เรียนมีโอกาสนับถือนดนตรี เพื่อสร้างความเข้าใจในเนื้อหา และทักษะดนตรี
7. การเสริมแรงช่วยให้การเรียนการสอนดนตรีมีประสิทธิภาพได้
8. การวัดผลการเรียนดนตรี ควรใช้เทคนิควิธีหลาย ๆ แบบ เพราะบางครั้งผู้เรียนอาจเรียนรู้สาระดนตรี แต่ไม่ได้แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่เห็นเด่นชัด เช่น ในเรื่องของความซาบซึ้ง
9. ควรยอมรับในความรู้ความสามารถของผู้เรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดการเรียนรู้และการประเมินผล
10. ไม่มีทฤษฎีการเรียนรู้ใดที่นำมาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนดนตรีได้ดีที่สุด ทั้งนี้เพราะผู้เรียนมีประสบการณ์ที่แตกต่างกัน การเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ อาจได้รับการประยุกต์มาจากหลายทฤษฎี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้สอนจะพิจารณาว่าอะไรเหมาะกับผู้ที่เรียนที่สุด และใช้สิ่งนั้นเป็นหลักในการจัดการเรียนการสอนดนตรี ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนดนตรีได้ด้วยความสนใจ มีความหมายและเจตคติที่ดีต่อวิชาดนตรี

สรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมด้วยทฤษฎี วิธีการ และเทคนิคการสอนที่หลากหลาย

ทฤษฎีและหลักการสอนดนตรี

สุกรี เจริญสุข (2544) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีการสอนดนตรีไว้ ดังนี้

1. ทฤษฎีความเหมือน โดยสามารถแบ่งเป็นทฤษฎีย่อย 2 ทฤษฎี

1.1 ทฤษฎีการเลียนแบบ เป็นการเรียนรู้ทางสุนทรียภาพของนักเรียนที่ต้องอาศัยต้นแบบที่ดี คือ การที่ครูปฏิบัติให้นักเรียนดูและฟังจนนักเรียนเกิดความประทับใจและจดจำเพื่อนำไปเป็นแบบอย่างปฏิบัติตามให้เหมือนหรือใกล้เคียงกับสิ่งที่ได้รับรู้มา เช่น การร้องเพลง การเล่นดนตรี และการทำท่าประกอบ

1.2 ทฤษฎีการทำซ้ำ เป็นการย้ำทักยะเพื่อให้เกิดความแม่นยำ ความชำนาญทำให้กำกับและจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยต้องอาศัยการปฏิบัติเครื่องดนตรีซ้ำ ๆ หลาย ๆ ครั้ง จนขึ้นใจและเกิดความชำนาญ

2. ทฤษฎีความแตกต่าง เป็นการต้องการแสวงหาความแตกต่าง ความต้องการให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ สามารถแบ่งได้เป็นทฤษฎีย่อยได้ 2 ทฤษฎี คือ

2.1 ทฤษฎีการแหกคอก คือ ทฤษฎีที่เกิดจากการสร้างผลงานเก่าให้แตกต่างไปจากเดิมโดยอาศัยความรู้เดิมเป็นพื้นฐาน และสร้างแนวทางขึ้นใหม่เพื่อแสดงออกถึงความเป็นตัวเอง เช่น การแต่งทำนองขึ้นใหม่โดยใช้คอร์ดเดิม

2.2 ทฤษฎีทางเทวดา คือ การสร้างผลงานที่มีทักษะสมบูรณ์ มีความถูกต้องแม่นยำเป็นตัวของตัวเองโดยการสร้างผลงานใหม่

3. ทฤษฎีความเป็นฉัน เป็นวิธีการเรียนรู้สุนทรียภาพโดยแสวงหาตัวเองอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ วัฒนธรรมที่เป็นสัณฐานภายในเป็นความรู้ที่ครูสะสมอยู่ภายใน นำออกมาถ่ายทอดเป็นงานที่เป็นของตน ยกต่อการเลียนแบบ

เมอร์รริออน (Merriam, 1989 อ้างถึงใน ชญานิศ อุดุลยานนท์, 2553) กล่าวถึงการสอนดนตรีว่า นักเรียนมีการตอบสนองดนตรีที่แตกต่างกัน บางคนใช้อารมณ์ จินตนาการ บางคนใช้ภูมิปัญญาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับดนตรี บางคนตอบสนองดนตรีได้ดีกว่าถ้ามีกิจกรรมโดยการวิเคราะห์ การสนทนา การเคลื่อนไหว มีรูปภาพ หรือกิจกรรมที่ปฏิบัติซ้ำ ไม่มีวิธีไหนที่ระบุชัดเจนว่ามีผลต่อการตอบสนองทางดนตรี ของนักเรียน ความรู้พื้นฐานทางดนตรีมีส่วนช่วยได้บ้าง การวิเคราะห์ด้วยตนเองทำให้นักเรียนชอบดนตรีมากขึ้นถ้าปฏิบัติซ้ำ ๆ

ณรุทธ์ สุทธจิตต์ (2536, หน้า 100-122) ได้สรุปหลักการสอนดนตรีประเภทต่าง ๆ ไว้ดังนี้

หลักการสอนดนตรีของหม่อม ดุษฎี บริพัตร กล่าวว่า หลักการที่สำคัญในการสอนดนตรี คือ มุ่งพัฒนาความรู้ความสามารถทางด้านดนตรีของผู้เรียนตามความถนัดของแต่ละบุคคล โดยเน้นให้ผู้เรียนใช้ความคิดของตนเองเป็นหลัก เน้นให้สร้างสรรค์ มิใช่การเลียนแบบเพียงอย่างเดียว โดยการบูรณาการทักษะดนตรีและการเคลื่อนไหว ผู้เรียนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดทางดนตรีโดยใช้พื้นฐานทางการเคลื่อนไหวและทักษะดนตรีเป็นสื่อ

หลักการสอนดนตรีของอรรณพ บรรจงศิลป์ กล่าวว่า จุดมุ่งหมายของการสอนดนตรี คือ การพัฒนาการรับรู้ด้านดนตรีและความเข้าใจในเรื่องโครงสร้างหรือองค์ประกอบดนตรี เพื่อนำไปสู่ความซาบซึ้งในดนตรีและความสามารถในการประยุกต์ใช้ความรู้ และทักษะดนตรีในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การฟัง การร้อง การเต้น การเคลื่อนไหว การสร้างสรรค์ และการอ่าน ส่วนโครงสร้างหรือองค์ประกอบดนตรีได้แก่ จังหวะ ทำนอง เสียงประสาน รูปแบบ อารมณ์เพลงและลีลาโดยใช้กิจกรรมดนตรีเป็นสื่อ

หลักการสอนดนตรีของคาลโครซ สาระสำคัญในการสอนดนตรีของคาลโครซคือ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับดนตรี ซึ่งเน้นเรื่องเสียงเป็นสำคัญ โดยใช้หลักการเคลื่อนไหวเป็นสื่อไปสู่ความเข้าใจเรื่องดนตรี

หลักการสอนดนตรีของออร์ฟ มุ่งเน้นที่กระบวนการ โดยออร์ฟแนะนำให้เริ่มต้นสอนในสิ่งที่ยากที่สุด กระบวนการเรียนการสอนของออร์ฟ มีวิธีการ ดังนี้คือ การใช้ส่วนต่างๆ ของร่างกาย การใช้เครื่องดนตรี การใช้สัญลักษณ์ Solfege และสัญลักษณ์มือ

Tomburg (1979 อ้างถึงใน สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2541, หน้า 290-292) ได้ทดลองการสอนดนตรีที่ใช้วิธีการเลียนแบบจากตัวแบบ มีรายละเอียด ดังนี้

1. ผู้สอนแบ่งหน่วยการเรียนรู้เป็นขั้น ๆ ให้ผู้เรียนเลียนแบบหรือปฏิบัติตาม
2. ผู้สอนยึดมั่นในหลักการการเรียนรู้ด้วยการเลียนแบบ ขั้นแรก ผู้เรียนต้องตั้งใจใส่ใจและจดจำ ขั้นที่สองผู้เรียนต้องเป็นผู้กระทำหรือปฏิบัติ
3. ขั้นสอนหรือขั้นแสดง เริ่มจากการใช้ตัวอย่างหลายๆ ตัวอย่าง เพื่อตอบสนองความแตกต่างของผู้เรียน ขณะแสดงตัวอย่างผู้สอนต้องอธิบายไปด้วย
4. หลังจากผู้สอนแสดงตัวอย่างแล้ว ให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติทันที เป็นการประเมินว่าผู้เรียนรับรู้หรือเรียนรู้สิ่งที่สอนได้หรือไม่ ถ้าได้ผลยังไม่เป็นที่น่าพอใจ ผู้สอนต้องแสดงตัวอย่างใหม่เพื่อช่วยให้ผู้เรียนทำได้สำเร็จ ผู้เรียนต้องได้รับคำชมเพื่อเป็นการเสริมแรงให้อยากเรียนต่อไป
5. ตัวแบบครั้งต่อไปอาจเป็นภาพยนตร์ โทรทัศน์ หรือภาพในหนังสือ

ณรุทธ์ สุทธจิตต์ (2538, หน้า 99 - 100) กล่าวว่า การเรียนการสอนดนตรีไม่ว่าระดับใดก็ตาม ถ้าผู้สอนมีหลักการหรือเทคนิควิธีการสอนที่ถูกต้องเหมาะสม ย่อมช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ มีความเข้าใจในสาระดนตรีได้ เทคนิคและวิธีการสอนเป็นสิ่งจำเป็นช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนให้ดีขึ้น การเรียนการสอนดนตรีที่ดีจึงควรพิจารณาจากหลักการแนวคิดที่เหมาะสมกับการพัฒนาของผู้เรียนและสาระดนตรี ได้แก่

1. การสอนให้ผู้เรียนมีประสบการณ์เกี่ยวกับเสียงก่อนที่จะแนะนำหรือสอนเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางดนตรี

2. ผู้เรียนควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมดนตรีทุกประเภท

3. สาระดนตรีและกิจกรรม ควรจัดให้เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน

4. กิจกรรมที่จัดในการเรียนการสอนควรมีหลากหลายแตกต่างกันไป

ณรุทธ์ สุทธจิตต์ (2544, หน้า 98) ได้กล่าวถึงหลักการสอนดนตรีโดยทั่วไป ไว้ดังนี้คือ

1. สอนให้รู้จักเสียงก่อนสัญลักษณ์ ให้นักเรียนมีโอกาสร้องก่อนเรียนเกี่ยวกับการเขียนโน้ต

2. เน้นให้ผู้เรียนสังเกต และฟังเสียงตลอดจนลองเลียนเสียงต่าง ๆ ที่ได้ยิน เพื่อให้เห็นความเหมือนความแตกต่าง และผลที่เกิดจากเสียง ทำให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงดีกว่าอธิบายสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ให้ผู้เรียนฟัง

3. สอนสิ่งต่าง ๆ ทีละอย่าง ได้แก่ จังหวะ ทำนอง และลีลาของดนตรี โดยมีทั้งการสอนและการปฏิบัติควบคู่กันไป ก่อนที่ผู้เรียนจะเรียน และปฏิบัติบทเรียนที่ยากมากขึ้น

4. ในการฝึกแต่ละขั้นตอน ผู้เรียนควรปฏิบัติได้เป็นอย่างดีในแต่ละขั้นตอนก่อนก้าวไปสู่การปฏิบัติที่ยากขึ้นต่อไป

5. ควรใช้วิธีอุปนัยในการสอน คือ การให้ตัวอย่างฝึกปฏิบัติ แล้วค่อยสรุปเป็นหลักการและทฤษฎี

6. ให้ผู้เรียนมีโอกาสคิดวิเคราะห์ และฝึกปฏิบัติในเรื่องคุณภาพของเสียง และประยุกต์สิ่งที่ได้รับกับดนตรี

7. การสอนซอด้วงโน้ต ควรให้มีความสัมพันธ์กับบทเพลงที่ใช้ประกอบการเรียน
คุณหญิง พนมยงค์ บุญทัศนกุล (2547) กล่าวถึงหลักปฏิบัติ ดังนี้

1. พัฒนาลึกลับที่ฝังงมในวัฒนธรรม (ศิษย์) โดยผ่านการสอนดนตรี เพราะดนตรีช่วยให้มีสมาธิ รู้จักตั้งสติ มีจิตใจเบิกบานรู้จักซาบซึ้งในความงาม

2. ไม่มุ่งหวังผลฉาบฉวยทันตาเห็น แต่ให้รู้จักมีความสุขขณะฝึกดนตรี โดยไม่กังวลว่า จะไปถึงดวงดาวหรือไม่ เมื่อคิดเช่นนั้นผลในระยะยาวจะลึกซึ้ง

3. เน้นการเตรียมพร้อมทางร่างกาย จิตใจ สมอง โดยมีแบบฝึกหัดพิเศษให้ฝึก อย่างสม่ำเสมอเพื่อคลายกล้ามเนื้อ คลายความเครียดในสมอง

4. เน้นการฝึกโสตประสาท การฝึกความรู้สึกทางจังหวะ หรือชีพจรของคนตรี

5. ฝึกการสร้างสรรค์ ความกล้าแสดงออก

6. เน้นฝึกการเคลื่อนไหวที่เป็นธรรมชาติในขณะที่เล่นเครื่องดนตรี และขณะขับร้อง

7. เน้นการทำความเข้าใจในบทเพลง เพื่อถ่ายทอดความหมายอย่างถูกต้อง และจริงใจ

สรุปได้ว่าการร้องควรเป็นประสบการณ์ที่ผู้สอนดนตรีจัดเตรียมขึ้นอย่างมีหลักการ และ จูมมุ่งหมายการสอนที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทั้งในด้านการร้อง และ ประสบการณ์ดนตรีอื่น ๆ ควบคู่กันไป ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ สนใจเกี่ยวกับการร้องและทำให้ผู้เรียนรักและซาบซึ้งดนตรีได้ในที่สุด

กิจกรรมทางดนตรี

เสียงดนตรีเป็นภาษาสากลที่ใช้สื่อสารกันทั่วโลก สามารถถ่ายทอดความรู้สึกของมนุษย์ จึงเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตประจำวัน มนุษย์มีความคุ้นเคยกับดนตรี ทั้งในด้านการเรียนรู้ การสื่อสาร การแสดงออก การท้าทาย การแสดงความสามารถขั้นสูงที่บุคคลพึงกระทำได้ กิจกรรมดนตรีช่วยระบายนอารมณ์ เป็นการผ่อนคลายความเครียดขณะทำงานหรือเวลาว่าง กล่าวโดยสรุป ดนตรีเป็นกิจกรรมนันทนาการที่ต้องมีควบคู่กับสังคม และเป็นส่วนหนึ่งใน ชีวิตประจำวันที่มีบทบาทต่อบุคคล ชุมชน และประเทศชาติ

ณรุทธ์ สุทธจิตต์ (2544, หน้า 133) ได้กล่าวถึงความหมายของกิจกรรมดนตรีว่า กิจกรรมดนตรี หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ทางดนตรีที่ผู้จัดกิจกรรมกำหนดขึ้น เพื่อประโยชน์ ในการเรียนรู้ดนตรีสำหรับผู้ร่วมกิจกรรมดนตรี ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และทักษะดนตรี องค์ประกอบของกิจกรรมดนตรี ได้แก่ ผู้จัดกิจกรรม ผู้ดำเนินกิจกรรม ผู้ร่วมกิจกรรม และ ลักษณะหรือรูปแบบของกิจกรรม กิจกรรมดนตรีมีหลากหลายเป็นไปตามจุดประสงค์ สภาพของ การจัดกิจกรรม และประเภทของกิจกรรม

จุดประสงค์ของการจัดกิจกรรมดนตรี

ณรุทธ์ สุทธจิตต์ (2534, หน้า 156 - 158) ได้กล่าวถึงแนวการจัดกิจกรรมสามารถสรุปได้

ดังนี้

1. เพื่อให้เกิดความซาบซึ้ง มีเจตคติที่ดี และตระหนักในคุณค่าของสุนทรียภาพในการดนตรี

2. เพื่อรับรู้ และเรียนรู้ถึงความงาม ความไพเราะของดนตรีศิลป์

3. เพื่อเข้าใจและมีความรู้เกี่ยวกับดนตรีทั่วไปให้เป็นพื้นฐานในการศึกษาเพิ่มเติมในระดับสูง

4. นำดนตรีไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อผ่อนคลายและความบันเทิง รวมทั้งก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ ความคิดสร้างสรรค์ และความสามัคคีอันดีในหมู่คณะ

ประเภทของกิจกรรมดนตรี ประกอบด้วย 6 กิจกรรม คือ

1. การร้องเพลง เป็นการแสดงถึงความสามารถโดยเฉพาะของแต่ละบุคคล สามารถนำไปประกอบกิจกรรมนันทนาการในวาระ และโอกาสที่แตกต่างกันออกไป เช่น

- การร้องเพลงอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินในหมู่เพื่อนฝูง
กันเอง

- การร้องเพลงในชุมชน จะเป็นกลุ่มหรือเดี่ยว เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดความสนุกสนานและเป็นหมู่คณะ เช่น เพลงลูกเสือ

- การร้องเพลงประสานเสียง เป็นการร้องเพลงเฉพาะหมู่คณะหรือสถาบันหรือท้องถิ่น เช่น เพลงประจำสถาบันอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หรือเพลงประจำวงซิมโฟนีเป็นต้น

- การร้องเพลงสำหรับเด็ก เป็นการร้องเพลงประกอบดนตรีบางชิ้น เช่น ออร์แกน กีตาร์ และเปียโน เป็นต้น

- การร้องเพลงไทยเดิม เป็นการร้องเพลงเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีไทย

2. การเล่นหรือบรรเลงดนตรี เป็นกิจกรรมนันทนาการที่สามารถปฏิบัติได้ทั้งดนตรีไทยและดนตรีสากล เช่น การเล่นกีตาร์ เปียโน ออร์แกน หรือเล่นเครื่องดนตรีไทย เช่น พิณ ซอ ซึง ฆ้อง ขลุ่ย ปี่ เป็นต้น เป็นความสามารถเฉพาะบุคคลโดยอาศัยการฝึกฝน และมีทักษะของการเล่นดนตรีที่ถูกต้องอย่างมีแบบแผน จึงมีความไพเราะเพลิดเพลินใจ และทำให้มีความสุข

3. การฟังดนตรี เป็นการร่วมกิจกรรมโดยการฟัง การได้ยิน ก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ความซาบซึ้งในจังหวะทำนองดนตรี ในปัจจุบันจัดเป็นการศึกษาแขนงหนึ่งเรียกว่า สังคีตนิยม ซึ่งรวมไปถึงการฟังเพลงจากการร้อง เทปหรือแผ่นดิสก์ วิทยุ โทรทัศน์ คอนเสิร์ต และการขับร้อง

4. กิจกรรมเพลงประกอบจังหวะ เป็นการฟังเพลงจังหวะดนตรีแล้วมีการเคลื่อนไหวทางร่างกายประกอบ เช่น ลีลาศ กิจกรรมเข้าจังหวะ ตาเวอร์บไม้ม้า รำวง รำกลองยาว

ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการแสดงออกถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น

5. **กิจกรรมดนตรีแบบสร้างสรรค์** เป็นการแสดงออกถึงความสามารถทางด้านความคิด และจินตนาการในเชิงสร้างสรรค์ เช่น การแต่งเพลง การประดิษฐ์เครื่องดนตรี การกำหนดเสียงดนตรี

6. **กิจกรรมส่วนผสมดนตรี** เป็นการแสดงออกโดยมีดนตรีเป็นองค์ประกอบ เช่น การเดินรำพื้นเมือง หนึ่งตะลุง โอเปร่า สเต็กน้ำแข็ง ยิมนาสติก ประเภท Floor Exercise การบริหารร่างกายประกอบดนตรี (สำนักงานพัฒนาการกีฬาและนันทนาการ, 2553)

สรุปได้ว่า กิจกรรมดนตรี หมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนดนตรีควรให้ประสบการณ์ด้านต่าง ๆ เป็นการให้เด็กเกิดทักษะดนตรีหลาย ๆ ด้าน ทักษะดนตรีดังกล่าวประกอบด้วย การฟัง การร้องเพลง การอ่าน เขียนโน้ต การเคลื่อนไหวร่างกาย การเล่นเครื่องดนตรีและการคิดสร้างสรรค์ กิจกรรมต่าง ๆ ทางดนตรีที่ผู้จัดกิจกรรมกำหนดขึ้น เพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้ดนตรีสำหรับผู้ร่วมกิจกรรมดนตรี ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจและทักษะดนตรี องค์ประกอบของกิจกรรมดนตรี ได้แก่ ผู้จัดกิจกรรม ผู้ดำเนินกิจกรรม ผู้ร่วมกิจกรรม และลักษณะหรือรูปแบบของกิจกรรมกิจกรรม ผู้ร่วมกิจกรรม และลักษณะหรือรูปแบบของกิจกรรม

การร้องเพลง

การร้องเพลงเป็นกิจกรรมที่แสดงออกทางดนตรีที่นำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์ประกอบดนตรี ความซาบซึ้งในดนตรี และเป็นสื่อในการแสดงออกทางอารมณ์ของมนุษย์ การร้องจึงเป็นกิจกรรมดนตรีที่มีความสำคัญมาก ด้วยเหตุผลสองประการคือ ประสบการณ์ดนตรีส่วนใหญ่มักจะใช้การร้องเป็นพื้นฐานเพื่อที่จะนำไปสู่การเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ทางดนตรี และการร้องเป็นกิจกรรมดนตรีที่ช่วยให้เด็กค้นพบและใช้เสียงของตนเองเป็นสื่อ หรือเครื่องดนตรีในการแสดงออกทางดนตรี

ความหมายของการร้องเพลง

วณิ ลัดดาภิบาล (2542) กล่าวว่า การร้องเพลงเป็นกิจกรรมทางดนตรีที่ทำได้ง่าย สะดวก และประหยัดกว่ากิจกรรมดนตรีอื่น ๆ เพราะในบรรดาเสียงดนตรีทั้งหมด เสียงร้องเพลงเป็นเสียงดนตรีที่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด สอดคล้องกับ ดุษฎี พนมยงค์ บุญทัสนกุล (2547) กล่าวว่า การร้องเพลงเป็นสิ่งบันเทิงใจที่สุด ประหยัดที่สุด เพราะเครื่องดนตรีชนิดนี้คือ “เส้นเสียง” ซึ่งอยู่ภายในตัวเราไม่ต้องไปซื้อหาจากไหน

คุณิ พนมยงค์ บุญทัศนกุล (2547) กล่าวว่า การร้องเพลงเป็นเรื่องที่ทุกคนสามารถทำได้ เป็นทักษะทางดนตรี เป็นการเปล่งเสียงออกมาตามระดับเสียง ทำนอง จังหวะ ซึ่งการเปล่งเสียงที่เป็นธรรมชาติที่สุด ต้องเป็นการประสานกันระหว่างร่างกายและจิตใจ

ดวงใจ อดาตยกุล (2545, หน้า 2) กล่าวว่า การร้องเพลงเป็นความสามารถพิเศษที่มีเฉพาะในผู้ที่มีพรสวรรค์ คือ สามารถใช้สมองสั่งการในการเปล่งเสียงตามที่ได้ยินและตามหัวใจ ต้องการได้ตรงเสียงและมีความไพเราะถึงจุด ๆ หนึ่งด้วยเอกลักษณ์เฉพาะตน

พิชัย ปรัชญานุสรณ์ (2545) กล่าวถึง การร้องเพลง (Singing) ว่า เป็นศิลปะการแสดงดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เสียงขับร้อง (Voice) มีความแตกต่างกันไปในมนุษย์แต่ละคน การร้องเพลงนับเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่อาศัยอวัยวะกลองเสียงเป็นสำคัญ ซึ่งถือเป็นเครื่องดนตรีประจำตัวที่ใกล้ชิดติดตัวและไม่ต้องซื้อหา

สรุปได้ว่า ศิลปะการร้องเพลงเป็นศิลปะการดนตรีที่ก่อให้เกิดความซาบซึ้งใจมากที่สุด กล่าวคือ เสียงขับร้องแสดงความรู้สึกกึกก้องได้ตรงที่สุด ดังจิตกวีชาวเยอรมันท่านหนึ่งกล่าวว่า “ดนตรีที่ยั่งยืนที่สุด ตรงไปตรงมาที่สุด และเปี่ยมสุขที่สุด ก็คือ เสียงขับร้อง”

แนวคิดในทักษะการร้องเพลง

การร้อง จัดได้ว่าเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่เมื่อเด็กเริ่มออกเสียงได้ก็เริ่มส่งเสียงออกมา ในลักษณะของการร้องเพลง เด็กมักพยายามเลียนแบบเสียงที่ได้ยินเสมอ ถ้าเสียงที่ได้ยินเป็นเสียงการร้องเพลง เด็กก็พยายามร้องตามเสียงที่ได้ยิน ซึ่งในระยะแรก ๆ อาจฟังดูไม่เป็นทำนอง แต่สังเกตได้ว่าเด็กเลียนแบบทำนองที่ได้ยินโดยการร้อง ซึ่งมีใช้ลักษณะของการพูด ในเวลาต่อมาเด็กอาจฮัมทำนองด้วยตนเอง ซึ่งแสดงว่าเด็กเริ่มมีแนวคิดในการร้องเพลง มีความสนใจและต้องการแสดงออกทางดนตรี จึงอาจกล่าวได้ว่า การร้องเพลงเป็นกิจกรรมการแสดงออกทางดนตรีที่เด็กกระทำได้เป็นอันดับแรก นอกจากนี้ การร้องยังเป็นสื่อการแสดงออกทางอารมณ์ของเด็กอีกด้วย การร้องจึงเป็นกิจกรรมดนตรีที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการเรียนการสอนดนตรี โดยเฉพาะในระดับปฐมวัยและประถมศึกษา

การขับร้องเพลง

การขับร้องเกี่ยวข้องโดยตรงกับระบบทางเดินหายใจ นับตั้งแต่บริเวณส่วนท้อง กระบังลม ปอด หลอดลม กลองเสียง สายเสียง อวัยวะภายในปากทั้งหมด โพรงจมูก และบริเวณส่วนกะโหลกศีรษะ

1. หลักการขับร้องเพลงที่ดีประกอบด้วย

การหายใจอย่างถูกต้อง ทำทางการร้อง เช่น ยืนหรือนั่งขับร้องอย่างถูกวิธี การเปล่งเสียงร้องที่ไพเราะ มีระดับเสียงที่เหมาะสมกับผู้ร้อง สามารถทำเสียงสูง – ต่ำได้ไม่เพี้ยน และควบคุมความดัง – ค่อยได้ ร้องได้ถูกต้องตามจังหวะของทำนองเพลง ร้องตามภาษาที่ใช้กับทำนองเพลงได้เหมาะสมและกลมกลืนตามลักษณะของพยัญชนะ สระ คำ และพยางค์ต่าง ๆ ของภาษานั้น ๆ มีอารมณ์ของการขับร้องที่สอดคล้องกับความหมายของบทเพลงนั้น จดจำทั้งคำร้องและทำนองเพลงได้ถูกต้องแม่นยำ

2. ลักษณะการขับร้อง มีทั้งร้องกับเครื่องดนตรีและร้องเดี่ยวโดยไม่ใช้เครื่องดนตรีประกอบ

3. การขับร้องเพลงประสานเสียง 4 แนว สำหรับชายและหญิงสามารถแบ่งตามแนวและหน้าที่ของระดับเสียง 4 ระดับ คือ 1) แนวเบส (Bass) เป็นระดับเสียงนักร้องชายเสียงต่ำ 2) แนวเทเนอร์ (Tenor) เป็นระดับเสียงนักร้องชายเสียงสูง 3) แนวอัลโต (Alto) เป็นระดับเสียงนักร้องหญิงเสียงต่ำ 4) แนวโซปราโน (Soprano) เป็นระดับเสียงนักร้องหญิงเสียงสูง

4. การขับร้องเพลงในบทเพลงต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการขับร้องเพลงประเภทอุปรากร (Opera) จะแบ่งช่วงเสียงของนักร้องละเอียดยิ่งขึ้นเป็นถึง 11 ระดับ คือ

1) บาสโซโพรฟุนโด (Basso Profundo) เป็นเสียงนักร้องชายที่มีระดับเสียงต่ำที่สุด แสดงอารมณ์ที่มีพลังอำนาจ 2) บาสโซคานตานเต (Basso Cantante) เป็นเสียงนักร้องชายที่มีระดับเสียงต่ำมาก เหมาะสำหรับการร้องเป็นทำนองเพลงไพเราะในแนวต่ำ 3) เบส บาร์โตน (Bass Baritone) เป็นเสียงนักร้องชายที่มีระดับเสียงค่อนข้างต่ำ 4) บาร์โตน (Baritone) เป็นเสียงนักร้องชายที่มีระดับเสียงต่ำ กลาง 5) เทเนอร์ (Tenor) เป็นเสียงนักร้องชายที่มีระดับเสียงสูงที่สุด 6) เฮลเดนเทเนอร์ (Helden - Tenor) เป็นเสียงนักร้องชายที่มีระดับเสียงสูง ใช้เพื่อแสดงการขับร้องไปในทางความกล้าหาญ 7) เคาน์เตอร์เทเนอร์ (Counter - Tenor) เป็นเสียงนักร้องชายที่มีระดับเสียงสูงที่มีลักษณะบีบให้เป็นเสียงแหลมเล็กคล้ายเสียงนักร้องหญิง เหมาะสำหรับสไตลการร้องเพลงในยุคเรอเนซองส์ 8) คอนทราลโต (Contralto) เป็นเสียงนักร้องหญิงที่มีระดับเสียงต่ำซึ่งหายากที่จะสามารถร้องโน้ต F ที่ต่ำกว่าโดกลาง 9) ฟัลคอนและเมซโซโซปราโน (Falcon and Mezzo-soprano) เป็นเสียงนักร้องหญิงที่มีระดับเสียงค่อนข้างต่ำ ใช้เพื่อเป็นเสียงแสดงอารมณ์ลึก ๆ ของหญิง 10) โซปราโน (Soprano) เป็นเสียงนักร้องหญิงที่มีระดับเสียงสูงมาก เพื่อแสดงถึงการร้องเพลงที่มีความเด่น หรือเป็นตัวเอกตามเรื่องราวต่าง ๆ ในอุปรากร 11) โคลราทูรา (Coloratura) เป็นเสียงนักร้องหญิงที่มีระดับเสียงสูงที่สุดและสามารถร้องเพลงได้อย่างคล่องแคล่ว ว่องไวหรือพลิ้วเสียงได้ด้วย

วิธีการสอนขับร้อง

การพัฒนาเทคนิคการขับร้องของนักร้อง เป็นสิ่งที่จำเป็นและควรปฏิบัติโดยสม่ำเสมอ เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพของนักร้องให้มีการวางท่าทางที่ถูกต้อง ใช้พลังลมอย่างสมบูรณ์ เปล่งเสียงถูกวิธี ป้องกันการร้องเพี้ยน ป้องกันการร้องผิดวิธี ซึ่งจะทำให้เจ็บคอหรือเจ็บกลัมนั่นเอง ส่วนใดส่วนหนึ่ง ทำให้ร้องเพลงไม่ไพเราะ การพัฒนาเทคนิคการขับร้องของนักร้องควรอยู่ภายใต้การควบคุมและดูแลของผู้สอน โดยใช้ระยะเวลาและใช้ความสม่ำเสมอในการปูพื้นฐานการขับร้องที่ถูกต้อง

Boytim (2003 อ้างถึงใน ชญานิศ อุดุลยานนท์, 2553) กล่าวว่า ในการเรียนร้องเพลง ช่วงแรก ๆ นั้น สิ่งที่ต้องคำนึงถึง คือ ความสามารถของนักเรียนในเรื่องดังต่อไปนี้

1. ความสามารถในการร้องเพลงโดยไม่มีดนตรีประกอบและความสามารถในการอ่านทำนอง
2. ช่วงกว้างของเสียง ครูต้องหาช่วงกว้างของเสียงของนักเรียนก่อนที่จะเริ่มสอนร้องเพลง เพื่อให้สามารถเลือกคีย์เพลงที่เหมาะสมกับเสียงนักเรียนได้
3. ครูต้องสังเกต และวิเคราะห์ว่านักเรียนเป็นคนแบบไหน มีลักษณะอย่างไร เช่น ขี้เกียจหรือขยัน เพื่อช่วยพัฒนาให้นักเรียนเห็นคุณค่าของตนเอง
4. ศึกษาว่านักเรียนสามารถเรียนรู้ได้เร็ว หรือมีระเบียบวินัยในการซ้อมหรือไม่
5. ศึกษามุมมอง และทัศนคติของนักเรียนขณะที่เรียนการวอร์มเสียง เรียนการหายใจ จะช่วยให้คาดการณ์ได้ว่านักเรียนจะสามารถใช้เทคนิคต่าง ๆ ที่เรียนไปประยุกต์ใช้กับเพลงได้หรือไม่

คุชฎี พนมยงค์ บุญทัศนกุล (2547, หน้า 8) กล่าวว่า หัวใจของการสอนร้องเพลง คือ ครูคนนั้น ๆ ต้องมีความสามารถในการแยกแยะปัญหาในการเปล่งเสียงของศิษย์ได้ดี และค้นหาวิธีการปรับปรุงเสียงให้มีคุณภาพ

ดวงใจ อมาตยกุล (2545) กล่าวว่า ครูสอนขับร้องแต่ละคน จะมีวิธีการสอนที่แตกต่างกันหรือเลือกวิธีการสอนที่แตกต่างกันมาใช้ในการสอน เพื่อแก้ไขและปรับปรุงการร้องเพลงของลูกศิษย์แต่ละคนเป็นรายบุคคล เนื่องจากปัญหาของผู้เรียนแต่ละคนจะแตกต่างกัน ครูจะเป็นผู้ฟังเสียงของนักเรียนให้ตลอดแนว เพื่อเสริมส่วนที่ดีและแก้ไขส่วนที่บกพร่อง ครูมีส่วนสำคัญในการใช้ประสบการณ์เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และส่งเสริมส่วนที่ดีให้ดียิ่งขึ้นจนผู้เรียนสามารถพึ่งพาตนเองได้และพึ่งพาครูน้อยลงเป็นลำดับ ในการสอนขับร้องเบื้องต้น ควรเริ่มสอนการทำงานของสรีระก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจถ่องแท้ถึงการทำงานของกล้ามเนื้อต่าง ๆ ครูผู้สอนสามารถ

ปฏิบัติตัวอย่างที่ดีให้ลูกศิษย์ดูได้ กระบวนการเลียนแบบก็เป็นวิธีการสอนวิธีหนึ่งที่นำมาใช้ในบางกรณี แต่เมื่อนักเรียนเข้าใจแล้ว ให้ใช้วิธีการประยุกต์เพื่อให้เป็นของตัวเอง

ประโยชน์ของการร้องเพลง

วิภา คงคากุล (2543) กล่าวว่า คนตรีนั้นใช้ในการบำบัดเพื่อสุขภาพ เพื่อช่วยให้สมรรถภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจดีขึ้น โดยหนึ่งในกิจกรรมดนตรีที่ใช้เพื่อผ่อนคลายความเครียด คือ การร้องเพลง

ศุภฎี พนมยงค์ บุญทัศนกุล (2547) ได้สรุปประโยชน์ของการร้องเพลงไว้ ดังนี้

1. ทำให้มีความคิดที่ละเอียดอ่อน ดนตรีและการขับร้องเป็นศาสตร์ที่ต้องการความละเอียดอ่อนก็เท่ากับฝึกการใช้ความคิดที่ละเอียดอ่อน
2. เพิ่มความจำ การท่องเนื้อเพลง สมองได้รับการกระตุ้นอยู่เสมอ เซลล์สมองพัฒนาความจำที่ดีขึ้น
3. เพิ่มความรู้ทางวรรณคดีและภาษา เพลงที่ดี คำร้องทุกบท ล้วนเป็นวรรณกรรมชั้นเยี่ยม
4. เพิ่มบุคลิกภาพ สร้างความเชื่อมั่นในตนเอง
5. ทำให้จิตใจมั่นคงแน่วแน่ และอดทน
6. มีผลดีต่อสุขภาพต่อระบบการหายใจ ระบบหมุนเวียนของโลหิต ระบบขับถ่าย เพิ่มการแสดงออกทางใบหน้า และเพิ่มความกระตือรือร้นทางความคิดความอ่านมากขึ้น
7. เป็นการพักผ่อนหย่อนใจ ดนตรีสามารถทำให้เราผ่อนคลายความเครียดทั้งทางร่างกายและจิตใจได้
8. ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างร่างกายและจิตใจ เมื่อร่างกายผ่อนคลาย จิตใจก็คลายเครียด ความสมดุลระหว่างกายและใจก็จะเกิดขึ้น

สรุปได้ว่า การร้องเพลงนอกจากจะสร้างความเพลิดเพลิน และสนุกสนานแล้ว ยังทำให้มีความจำที่ดี มีความคิดละเอียดอ่อน มีความเข้าใจด้านวรรณคดีและภาษา มีบุคลิกภาพที่ดี มีผลดีต่อสุขภาพร่างกาย ส่งผลให้มีสุขภาพจิตที่ดีด้วย

ดนตรีกับการปลูกฝังคุณธรรม

การเลี้ยงดูเด็ก และเยาวชนให้เติบโตเป็นคนดี คนเก่ง มีความรู้ความสามารถ ควบคู่ไปกับจริยธรรม เพื่อให้เป็นเด็กและเยาวชนที่ดีของสถาบันครอบครัวและชาตินั้นต้องมี

ความละเอียดอ่อน และพรั่งพร้อมไปด้วยขั้นตอน วิธีการ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การเลี้ยงดู โดยการใช้ดนตรีเป็นเครื่องมือหนึ่งในการส่งเสริมให้เด็ก และเยาวชนมีคุณสมบัติดังกล่าวได้ เพราะดนตรีถือเป็นเครื่องมือสร้างมนุษย์ในจิตใจ และกล่อมเกลานักเรียนได้เป็นอย่างดี (ชเนศ จำเกิด, 2550) ดนตรีเป็นศิลปศาสตร์อย่างหนึ่งที่มีความละเอียดลึกซึ้ง ผู้เรียนจะต้องใช้ สมาธิ ใช้สมาธิ และใช้ความอดทนในการรับรู้ ความละเอียดลึกซึ้งของดนตรีส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ และเสริมสร้างพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน ดังที่ Parriott (1969, pp. 128-135) กล่าวว่า ดนตรีก่อให้เกิดพลัง (Power) ดนตรีก่อให้เกิดความสว่างแก่จิตใจ (Enlighten) ดนตรีก่อให้เกิดความสุข (Wellbeing) ดนตรีก่อให้เกิดทักษะ (Skill) ดนตรีก่อให้เกิด ความสมบูรณ์ (Wealth) ดนตรีก่อให้เกิดความผูกพันรักใคร่ (Affection) ดนตรีก่อให้เกิด ความเคารพนับถือ (Respect) ดนตรีก่อให้เกิดคุณธรรม (Rectitude) สอดคล้องกับ Buckwalter (1985 อ้างถึงใน อุไรรัตน์ ศรีวิบูลย์, 2546) กล่าวว่า ดนตรีช่วยกระตุ้นความทรงจำ ช่วยควบคุม อารมณ์และกระตุ้นความรู้สึกนึกคิด ช่วยทำให้จิตใจสงบและมีสมาธิ ไม่ต่างจาก โกวิท ประวาล พฤกษ์ (2550 หน้า 82-83) กล่าวว่า ดนตรีเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาผู้เรียนให้มีระเบียบ วินัย ตั้งใจ และขยันหมั่นเพียร นอกจากนี้ ซูซูกิ (Suzuki อ้างถึงใน พิชัย ปรัชญานุสรณ์, 2545) กล่าวว่า ดนตรีทำให้เกิดวินัย ความอดทน ความว่องไวและจิตใจที่งดงาม สอดคล้องกับ พระบรมราชาวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเนื่องในวันสังคีตมงคล ครั้งที่ 2 ณ เวทีลีลาศ สวนอัมพร เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2512 มีพระราชดำริว่า ดนตรีมีความสำคัญต่อชีวิต ดนตรีสามารถสร้างความอดทน ความขยันขันแข็ง และความสามัคคี (กรมศิลปากรและสำนักงานอุทยานการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ องค์การมหาชน, 2553) อีกทั้ง ดนตรีสามารถเสริมสร้างพัฒนาการของเด็กในด้านความสามารถ ทางสติปัญญา IQ (Intelligent Quotient) ดนตรีจะเป็นตัวกระตุ้นประสาทสัมผัสทุกด้านไม่ว่าจะเป็น การฟัง การร้อง การเล่น การอ่าน การเขียน กิจกรรมต่าง ๆ ทางดนตรีจะช่วยพัฒนาสมอง ทุกส่วน โดยเฉพาะส่วนพัฒนาการทางด้านความจำ กิจกรรมดนตรีจะช่วยกระตุ้นให้เด็กเกิด IQ ที่สูงขึ้น อีกทั้งดนตรีสามารถพัฒนาเด็กด้านความฉลาดทางด้านอารมณ์ EQ (Emotional Quotient) ดนตรีจะเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยกล่อมเกลาร่างกายของผู้เรียนให้มีจิตใจอ่อนโยน เห็นอกเห็นใจผู้อื่น และดนตรีสามารถพัฒนาความฉลาดทางจริยธรรมและศีลธรรม MQ (Moral Quotient)) กล่าวคือ การเรียนการสอนดนตรีได้พัฒนาการเรียนการสอนที่เอื้อประโยชน์ในการปลูกฝังให้เด็กมีการเรียน เป็นกลุ่ม มีการเล่นร่วมกันตามตำแหน่งเครื่องดนตรีต่าง ๆ มีเกมในชั้นเรียนและมีแบบฝึกหัด ทางดนตรีที่จะช่วยให้เกิดการทำงานร่วมกันของเด็ก ๆ ในชั้นเรียน อันจะทำให้เกิดความสามารถ

และระบบสังคมเล็ก ๆ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ จงจินต์ จิตพิงษ์พานิช (2551) เชื่อว่าดนตรีเป็นเหมือนอาหารสมองที่ช่วยพัฒนาเด็กทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เพราะสุนทรียะทางดนตรีจะช่วยให้เด็กมีจิตใจที่ละเอียดอ่อน ทั้งยังช่วยเพิ่มพลังแห่งจินตนาการและเพิ่มพลังสมองให้กับเด็กเมื่อถึงวัยที่ก้าวสู่การเจริญเติบโตของเด็ก กิจกรรมทางดนตรีนับเป็นส่วนสำคัญสำหรับพัฒนาการทุกด้าน ไม่ต่างจาก ซีฮอร์ (Zeehor) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าด้านการดนตรีเพื่อการบำบัดทางจิต พบว่า ดนตรีเป็นกิจกรรมกระตุ้นมนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นสิ่งสร้างอารมณ์เฉพาะเป็นการแสดงออกทางอารมณ์ เป็นการส่งเสริมสติปัญญาและความคิด เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเป็นกิจกรรมสร้างความซาบซึ้งถึงดนตรี โดยอาศัยจังหวะดนตรีเป็นสื่อ เป็นกิจกรรมฝึกหัดนิสัย

จากคุณค่าของดนตรีจะเห็นได้ว่า ดนตรีสามารถเสริมสร้างพัฒนาการด้าน IQ, EQ และ MQ ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะทางด้าน IQ และ EQ ในขณะเดียวกันทฤษฎีพัฒนาการลักษณะที่ส่งเสริมจริยธรรม นักทฤษฎีที่เชื่อว่า การพัฒนาทางสติปัญญา และอารมณ์ เป็นรากฐานของการพัฒนาทางจริยธรรม คือ เพียเจต์ (Piaget) และ โคลเบอร์ก (Kohlberg) นักทฤษฎีทั้งสองท่านเชื่อว่าจริยธรรมของเด็กจะเจริญขึ้นตามความเจริญของความสามารถทางการเรียนรู้ (Cognitive Ability) สติปัญญา และอารมณ์ของเด็กในบุคคลปกติที่สติปัญญาไม่เจริญถึงขีดสุด จะมีจริยธรรมในขั้นสูงสุดไม่ได้เช่นกัน โคลเบอร์กได้พบความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับลักษณะอื่น ๆ ของมนุษย์ในการศึกษาผลงานของนักวิจัยต่าง ๆ ที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับระดับสติปัญญาทั่วไป และความสัมพันธ์ของจริยธรรมกับความสามารถที่จะรอผลได้ที่ดีกว่าในอนาคต นอกจากนั้น ผู้ที่มีจริยธรรมสูงยังเป็นผู้ที่มีสมาธิดี มีความสามารถควบคุมอารมณ์ของตน และมีความภาคภูมิใจในตนเอง และสภาพแวดล้อมสูงกว่าผู้ที่มีจริยธรรมต่ำ โคลเบอร์ก จึงสรุปว่า ความเป็นผู้ที่มีจริยธรรมสูงเกิดจากความสามารถในการควบคุมตนเองในด้านต่าง ๆ โดยทั่วไปด้วย

จากที่กล่าวข้างต้นพบว่า ดนตรีสามารถพัฒนาคุณธรรมของผู้เรียนได้โดยพัฒนา IQ และ EQ ให้เจริญถึงขีดสุด งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงประยุกต์ใช้กิจกรรมทางดนตรี ซึ่งได้แก่ กิจกรรมการร้องเพลง เป็นสื่อในการพัฒนา IQ และ EQ เพื่อให้เด็กเกิดการพัฒนาทางการเรียนรู้ (Cognitive Ability) สติปัญญา และอารมณ์โดยใช้ทฤษฎีหรือระบบการเรียนรู้ทางการขับร้อง เพื่อให้เกิดความรัก ความซาบซึ้ง เห็นคุณค่า เพื่อพัฒนาสติปัญญาของเด็กให้เจริญขึ้น อันจะส่งผลให้คุณธรรมเกิดขึ้นตามไปด้วย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้มีการกระทำกันครั้งแรกในราวปี พ.ศ. 2520 กล่าวคือ ได้มีการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการศึกษาปัญหาต่าง ๆ มีการศึกษาเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มและกระบวนการกลุ่ม โดย เคอร์ท เลวิน (Kurt Lewin) ผู้ที่ถือว่าเป็นบิดาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้เขียนหนังสือเพื่อชี้ให้เห็นถึงการเชื่อมโยงของช่วงระหว่างรูปธรรม (Concrete) กับนามธรรม (Abstract) ซึ่งหมายถึง การนำเอาทฤษฎี (Theory) กับปฏิบัติ (Practice) เข้ามาร่วมกันในการแก้ปัญหาโดยคู่ปัญหาสังคม เขาพยายามใช้ทฤษฎีทางสังคม (Social Theory) และการปฏิบัติทางสังคม (Social Action) มาร่วมกันแก้ปัญหาในการทำงานต่าง ๆ เป็นระบบโดยใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ เป็นการจัดการทางสังคมอย่างมีเหตุผล มีการวางแผนและมีการประเมินผล การปฏิบัติงานตามที่วางแผนไว้ เขาได้พบความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างการปฏิบัติงานกับการวิจัยและได้เสนอแนะว่า การปฏิบัติงานกับการวิจัยต้องควบคู่กันไป เป็นการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้เพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพในการทำงานอย่างเป็นระบบมีขั้นตอนที่ถูกต้อง สมบูรณ์ ครบวงจรของการทำงาน เพื่อจุดมุ่งหมายในการปรับปรุงงานตลอดเวลา (วิชัช วงษ์ใหญ่, 2537, หน้า 1)

รากฐานการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาจากแนวคิดของ เคอร์ท เลวิน (Lewin, 1946) ได้ศึกษาปัญหาของชนกลุ่มน้อยในอเมริกากระยะเฟื่องฟูติดสงครามโลกครั้งที่สองโดยใช้กระบวนการศึกษาในลักษณะกลุ่ม ร่วมกันทำงานและตัดสินใจอย่างมีพันธะต่อกัน เพื่อมุ่งมั่นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (a group activities....group decision and commitment to improvement) และใช้การปฏิบัติ 3 ขั้นตอน คือ การวางแผน การปฏิบัติการ และการสะท้อนผลการปฏิบัติ คอเรีย (Corey, 1949) นำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาประยุกต์ใช้กับโครงการวิจัยในโรงเรียน โดยเน้นที่ความร่วมมือและเข้าใจต่องานของกลุ่มปฏิบัติการ (Collective and Understanding) ที่ประเทศอังกฤษ อีเลียท และอเดลแมน (Elliott & Adelman, 1973) ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นแนวทางช่วยเหลือครูให้พัฒนาการสอนเพื่อการเรียนรู้และสืบสวนสอบสวนในชั้นเรียน และเน้นการปฏิบัติงานด้วยการควบคุมตนเองหรือด้วยกลุ่ม (Self or Group Control) มากกว่าการใช้ผู้ควบคุมคุณภาพที่มาจากภายนอก (Quality Controller)

ประเทศออสเตรเลีย ได้สนใจใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการทางการศึกษามาเป็นเวลานานกว่าหนึ่งทศวรรษ โดยใช้ในการวิจัยทางการศึกษาทั่ว ๆ ไปและใช้ในการพัฒนาโรงเรียน เคมมิส และแมคทาตากาท (Kemmis & Mc Taggart, 1982) ชาวออสเตรเลียได้เสนอกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มีรูปแบบสมบูรณ์มากขึ้นและเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายในรูปของวงจร

การปฏิบัติการ (The Action Research Spiral) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน (Plan) การปฏิบัติ (Act) การสังเกต (Observe) และการสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflect) เมื่อครบวงจรหนึ่ง ๆ จะพิจารณาปรับปรุงแผน (Replaning) เพื่อนำไปปฏิบัติในวงจรต่อไปจนกว่าการเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่ศึกษาได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ทั้งนี้ เคมมิส และเมคทาเกท มีความเห็นว่าวิธีการปฏิบัติที่จะถือได้ว่าเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการนั้นจะต้องมีการร่วมมือ (Collaborative Approach) จากที่กล่าวมาทั้งหมด เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้เสนอรายละเอียดจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

มีผู้ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการ ไว้จำนวนมาก ซึ่งสามารถจำแนกเป็นความหมายที่กำหนดขึ้นโดยนักวิจัยทั่วไป และความหมายที่กำหนดขึ้นโดยนักวิจัยปฏิบัติการ ดังนี้

ประวิต เอรารวรรณ์ (2545, หน้า 5) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่า หมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้าร่วมกันอย่างเป็นระบบของกลุ่มปฏิบัติงาน เพื่อทำความเข้าใจต่อปัญหาหรือข้อสงสัยที่กำลังเผชิญอยู่ และให้ได้แนวทางการปฏิบัติหรือวิธีการแก้ไขปรับปรุงที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในการปฏิบัติงาน ซึ่งถ้ากล่าวในบริบทของโรงเรียน ก็คือการวิจัยที่เกิดขึ้นในโรงเรียนและชั้นเรียน โดยที่ครูพยายามปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนของตนเอง จากการสะท้อนตนเอง การหาข้อสรุปเพื่อแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ รวมทั้งการใช้ความเข้าใจ และมโนทัศน์ของตนเองมากกว่าของผู้เชี่ยวชาญ การวิจัยปฏิบัติการจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานและผู้เกี่ยวข้องได้ใช้ความสามารถหรือควบคุมสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ด้วยตนเอง

ยาใจ พงษ์บริบูรณ์ (2551) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือ การวิจัยที่ใช้กระบวนการปฏิบัติอย่างมีระบบ โดยผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการและวิเคราะห์วิจารณ์ผลการปฏิบัติ จากการใช้วงจร 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน การลงมือกระทำ การสังเกต และการสะท้อนการปฏิบัติ ซึ่งดำเนินการต่อเนื่องกันไป ผลที่ได้นำไปปรับแผนเข้าสู่วงจรใหม่จนกว่าจะได้ข้อสรุปที่แก้ไขปัญหาได้จริง หรือพัฒนาสภาพการณ์ของสิ่งที่ศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สมโภชน์ อเนกสุข (2548) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นรูปแบบของการแสวงหาความรู้ความจริงอย่างเป็นระบบ โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้เทคนิคกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานของตน

นุชวรา เหลืองอังกูร (2550, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่า

เป็นการวิจัยที่เน้นการพัฒนาหรือแก้ปัญหาโดยอาศัยการทำงานร่วมกันของทีมผู้ร่วมวิจัย มีวงจรการพัฒนาต่อเนื่องจนกว่าผลการพัฒนาจะเป็นที่พึงพอใจ

กงศักดิ์ ธาตุทอง (2549, หน้า 1-2) ได้กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการไว้ ดังนี้

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการวิจัยอย่างเป็นระบบเกี่ยวข้องกับความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการสะท้อนข้อมูลที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อนำผลที่ได้ไปใช้ในการปรับปรุงการปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่พอใจของผู้วิจัย
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการค้นหาปัญหาเพื่อการปรับปรุงและทำความเข้าใจปัญหาด้วยการกระทำและเรียนรู้จากผลของการกระทำนั้น ๆ
3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการทำวิจัยในงานของผู้วิจัยและงานของกลุ่มผู้ร่วมวิจัยเป็นการทำงานร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยพัฒนาทั้งงานของผู้วิจัยทำและงานของผู้ร่วมวิจัยไปพร้อม ๆ กัน ในการทำงานร่วมกัน ผู้วิจัยต้องมองว่าผู้ร่วมวิจัยเป็นคนที่มีชีวิตจิตใจไม่ใช่วัตถุ พร้อมทั้งช่วยกระตุ้นให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างมีจุดหมาย และช่วยให้ผู้ร่วมงานสร้างประวัติศาสตร์ผลงานด้วยตัวของเขาเอง
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการไม่ใช่แค่การนำเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการเรียนการสอน โดยการตั้งสมมติฐาน ทดสอบสมมติฐาน สรุปและตีความจากข้อมูลเท่านั้น การทำวิจัยดังกล่าว คนจะถูกมองกลายเป็นวัตถุสิ่งของเท่านั้น แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการใช้แนวคิดทางวิทยาศาสตร์ จะเกี่ยวข้องกับบุคคลและการพัฒนาให้ดีขึ้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการจะเป็นระบบที่หมุนไปเรื่อยเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งตัวผู้ทำวิจัย และสถานการณ์แวดล้อม

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการต่างประเทศที่ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการ ดังนี้

Lewin (1946 อ้างถึงใน ยาใจ พงษ์บริบูรณ์, 2551) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือ การวิจัยที่ใช้กระบวนการศึกษาในลักษณะกลุ่มร่วมกันทำงานและตัดสินใจอย่างมีพันธะต่อกัน เพื่่อมุ่งมั่นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น และใช้การปฏิบัติการ 3 ขั้นตอน คือ การวางแผน การปฏิบัติการ และการสะท้อนผลการปฏิบัติ

คอเรีย (Corey, 1953, p. 6) กล่าวว่า กระบวนการที่ผู้ปฏิบัติงานได้พยายามที่จะศึกษาปัญหาของพวกเขโดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างความถูกต้องรวมทั้งประเมินผลการตัดสินใจ และการกระทำนั้น กล่าวได้ว่าเป็นวิจัยปฏิบัติการ

บ็อกดันและไบเคเลน (Bogdan & Biklen, 1982, p. 215) ได้ร่วมกันกำหนดความหมายของการวิจัยปฏิบัติการว่า หมายถึง เป็นการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่เป็นระบบ เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการเปลี่ยนแปลงสังคม

มาร์ชและสตาฟฟอร์ด (March & Stafford, 1984, p. 149) ได้กำหนดความหมายของการวิจัยปฏิบัติการว่า หมายถึง รูปแบบการแก้ไขปัญหา ซึ่งสามารถช่วยเหลือครูในการนำหลักสูตรไปใช้

กิบสัน (Gibson, 1989 อ้างถึงใน ชีรวุฒิ เอกะกุล, 2551) ได้ให้ความหมายการวิจัยปฏิบัติการในแนวทางของการจัดกิจกรรมทางการศึกษาว่า คือ การวิจัยที่เกิดขึ้นในโรงเรียนและชั้นเรียน โดยครู ผู้มีความตั้งใจในการปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของตนเอง ซึ่งอาศัยกระบวนการย้อนกลับข้อมูลด้วยตนเอง และการปฏิบัติงานร่วมกัน ครูทำการหาข้อสรุปเพื่อแก้ปัญหาที่ตนเองประสบอยู่ และใช้ความรู้สึกลึกซึ้งในทัศนของตนเองมากกว่าของผู้เชี่ยวชาญ การวิจัยปฏิบัติการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานได้เพิ่มพูนความสามารถเพื่อควบคุมสภาพการณ์ที่เป็นอยู่

เคมีสและแมคแทกการ์ท (Kemmiss & McTaggart, 1990 อ้างถึงใน กิตติพร ปัญญาธิคุณ, 2549) กล่าวถึงความหมายของวิจัยเชิงปฏิบัติการว่า เป็นแบบหนึ่งของการรวบรวม การศึกษาค้นคว้า การสะท้อนตนเอง โดยผู้ปฏิบัติงานในสถานการณ์ทางสังคม เพื่อปรับปรุงหลักการเหตุผลและความยุติธรรมของสังคมของตนเองหรือการปฏิบัติทางการศึกษา ในขณะเดียวกันก็เข้าใจงานที่ปฏิบัติและเข้าใจสถานการณ์ที่กำลังดำเนินการอยู่

ซูเบอร์-สเคอร์ริท (Zuber-Skerritt, 1991) เป็นผู้นำที่มีชื่อเสียงในการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาคุณภาพทางวิชาการของบุคลากร (Staff Development) ในมหาวิทยาลัย ได้ให้ความหมายของคำว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการในรูป The CRASP Model ดังนี้

1. ร่วมมือในการสืบสวนสอบสวนปัญหาอย่างวิเคราะห์วิจารณ์ (Critical Collaborative Enquiry)
2. สะท้อนผลการปฏิบัติการ โดยผู้ปฏิบัติ (Reflective Practitioners)
3. อธิบายข้อค้นพบ และเผยแพร่ (Accountable to Public)
4. ประเมินผลการปฏิบัติการของตน (Self Evaluation)
5. มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา (Participative Problem-Solving) และการดำเนินการพัฒนากิจกรรมต่อไป

นอกจากนี้ ซูเบอร์-สเคอร์ริท ยังได้ค้นพบว่า การใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการพัฒนากิจกรรมทางวิชาการระดับอุดมศึกษา จะมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้สอนเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามอุดมการณ์ของมหาวิทยาลัยใน 5 ลักษณะต่อไปนี้ คือ การมีทัศนคติเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ การใช้การวิจัยช่วยพัฒนาการสอน การสร้างข้อค้นพบและเผยแพร่

การประเมินตนเอง และประการสุดท้าย คือ การมีลักษณะเป็นนักวิชาชีพทางการศึกษา

ไวร์สมา (Wiersma, 1991, p. 13) มีความเห็นที่แตกต่างออกไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการสรุปอ้างอิง โดยกล่าวว่า การวิจัยปฏิบัติการเป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยประยุกต์ เป็นการวิจัยที่ดำเนินการโดยครูหรือผู้บริหารเพื่อช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องที่เกิดขึ้นในโรงเรียน มีจุดเน้นที่ข้อสรุปของปัญหาในปัจจุบันของแต่ละห้องที่ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษาอื่น ๆ เพียงเล็กน้อยในการสรุปอ้างอิง

ฮาลเซย์ (Halsey, 1972 cited in Cohen & Manion, 1992, p. 217) ให้คำนิยามของการวิจัยปฏิบัติการในแงุ่มที่กะทัดรัด และง่ายต่อการทำความเข้าใจ เป็นการทำการวิจัยกับเหตุการณ์ที่เป็นส่วนย่อย ๆ ในโลกแห่งความเป็นจริง และมีการตรวจสอบผลการกระทำนั้น ๆ ได้อย่างใกล้ชิด

แซกเกอร์ (Sagor, 1992, p. 7) ได้กล่าวถึงการวิจัยปฏิบัติการว่า หมายถึง งานวิจัยที่ผู้ทำต้องการปรับปรุงงานของตน ผู้วิจัยเชิงปฏิบัติการดำเนินการวิจัยเองเพราะต้องการทราบว่าตนสามารถทำอะไรบางอย่างในทางที่ดีกว่าเดิมเพียงใด

จอห์นสัน (Johnson & Kromann-Kelly, 1995 อ้างถึงใน สุวิมล ว่องวาณิช, 2551) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ หมายถึง การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และตีความหมายโดยมีแผนงานกำหนดและแลกเปลี่ยนผลกับเพื่อนร่วมวิชาชีพ กระบวนการวิจัยปฏิบัติการต้องตอบคำถาม 5 ข้อ ดังต่อไปนี้ 1) คำถามที่ต้องการศึกษาคืออะไร 2) ข้อมูลที่เกี่ยวข้องมีอะไรบ้าง 3) ข้อมูลที่ต้องจัดเก็บคืออะไร 4) จะวิเคราะห์ข้อมูลอย่างไร และ 5) จะแปลความหมายนั้นว่าอย่างไร การตอบคำถามเหล่านี้ต้องใช้เวลาวางแผน และในทุกขั้นตอนต้องอภิปรายกับเพื่อนร่วมงาน ชูแบอร์ – สเคอร์ริท (Zuber-Skerritt, 1996 อ้างถึงใน สุวิมล ว่องวาณิช, 2551) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนการทำงานเป็นวงจรต่อเนื่อง 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวางแผนกลยุทธ์ 2) การปฏิบัติ (นำแผนไปปฏิบัติ) 3) การสังเกต (โดยมีการประเมินตนเอง) และ 4) การสะท้อนผลเชิงวิพากษ์จากตนเองและเพื่อนร่วมงานในผลที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 - 3 จากนั้นมีการทำงานในวงจรรอบที่ 2 โดยมีการปรับแผนการทำงาน แล้วนำไปปฏิบัติ ทำการสังเกตผลที่เกิดขึ้นและสะท้อนผลเพื่อปรับปรุงต่อไป

ดิก (Dick, 2000 อ้างถึงใน สุวิมล ว่องวาณิช, 2551) กล่าวว่า การวิจัยปฏิบัติการ ประกอบด้วยวิธีวิทยาการวิจัยที่ทำให้เกิดผลของการปฏิบัติ และผลของการวิจัยในเวลาเดียวกัน โดยมีขั้นตอนการวิจัยที่เป็นวงจรต่อเนื่อง ประกอบด้วยผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นข้อความที่เป็นภาษามากกว่าตัวเลข นอกจากนี้ยังมี

การสะท้อนผลซึ่งครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นกระบวนการ และผลลัพธ์ การวิจัยปฏิบัติการจึงเป็นกระบวนการที่มีความยืดหยุ่น ตอบสนองต่อความต้องการจำเป็นที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งนี้ Dick มีความเห็นว่า การวิจัยปฏิบัติการเป็นการวิจัยที่มีการสร้างสมมติฐานการวิจัยจากข้อมูลที่รวบรวมได้ระหว่างการทำวิจัย และสามารถใช้กระบวนการดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำหรับการวิจัยนำร่อง การนำไปใช้เป็นเครื่องมือวินิจฉัยจุดบกพร่องต่าง ๆ หรือใช้เพื่อการประเมินผล อย่างไรก็ตาม Dick เห็นว่าการมีส่วนร่วมไม่จำเป็นต้องมีตลอดการวิจัย อาจให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมเพียงแค่ผู้ให้ข้อมูลลักษณะสำคัญ

จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศที่มีความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ สามารถสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือ การศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ และตีความหมายอย่างมีระบบและยืดหยุ่น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการจำเป็นที่เกิดขึ้นในสถานการณ์เฉพาะถึงการปฏิบัติงานเพื่อเข้าใจดีขึ้น หรือแก้ปัญหาเกี่ยวกับงานที่ทำอยู่ของผู้วิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีขั้นตอนการทำงานเป็นวงจรต่อเนื่อง 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การสังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ ซึ่งทั้ง 4 ขั้นตอนจะเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้อง และการดำเนินการจะเป็นลักษณะต่อเนื่องไปจนกว่าจะได้ข้อสรุปที่แก้ไขได้จริง หรือพัฒนาสภาพการณ์ของสิ่งที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นความพยายามที่จะปรับปรุงการศึกษาโดยการเปลี่ยนแปลง (Changing) การศึกษานั้น และการเรียนรู้ลำดับขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลงนั้น
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการทำงานของกลุ่ม (Participatory) และให้การปรึกษาหารือร่วมมือกันทำงาน (Collaboration) ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการฝึกปฏิบัติตามแนวทางที่กลุ่มกำหนด
3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการใช้การสะท้อนการปฏิบัติ (Reflection) โดยประเมินตรวจสอบในทุก ๆ ขั้นตอน เพื่อปรับปรุงการฝึกหรือการปฏิบัติให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการเรียนอย่างมีระบบ (Systematic Learning Process) โดยบุคคลที่เกี่ยวข้องนำความคิดเชิงนามธรรมมาสร้างเป็นข้อสมมติฐาน ทดลองฝึกปฏิบัติและประเมินผลการปฏิบัติซึ่งเป็นการทดสอบ (Test) ว่าข้อสมมติฐานของแนวคิดนั้นผิดหรือถูก

5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ (Smart Small) อาจจะเริ่มต้นจากบุคคล (ครู/ นักวิจัย) คนเดียวที่พยายามดำเนินการให้มีการเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงบางสิ่งบางอย่างทางการศึกษาให้ดีขึ้น โดยขณะที่ปฏิบัติต้องปรึกษา รับฟังข้อคิดเห็นและอาศัยการร่วมปฏิบัติจากผู้เกี่ยวข้อง

6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการสร้างความรู้ใหม่ที่ทำให้แนวทางปฏิบัติเชิงรูปธรรมจากการบันทึก (Record) พัฒนาการของกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เห็นกระบวนการเข้าสู่ปัญหา การแก้ปัญหา การปรับปรุง และได้ผลสรุปที่สมเหตุสมผล ในขณะที่เดียวกันสามารถนำปรากฏการณ์ที่ศึกษามาประมวลเป็นข้อเสนอเชิงทฤษฎี (Proposition) ได้ (การปฏิบัติการ, 2542)

แมคเคอร์มาน (McKernan, 1996 อ้างถึงใน ประวิต เอรารวรรณ์, 2545, หน้า 9 - 10) กล่าวว่า การวิจัยปฏิบัติการมีหลักการสำคัญอยู่ 16 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. เพิ่มพูนความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ
2. มุ่งปรับปรุงการปฏิบัติตน และการปฏิบัติงานของบุคคล
3. เน้นที่ปัญหาเร่งด่วนของผู้ปฏิบัติงาน
4. ให้ความสำคัญต่อความร่วมมือกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
5. ดำเนินการวิจัยภายใต้สถานการณ์ที่กำลังเป็นปัญหา
6. ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมอย่างเป็นธรรมชาติ
7. เน้นการศึกษาเฉพาะกรณีหรือศึกษาเพียงอย่างเดียว
8. ไม่มีการควบคุมหรือจัดกระทำต่อตัวแปร
9. ปัญหา วัตถุประสงค์ และระเบียบวินัย มีลักษณะเป็นกระบวนการการสืบเสาะหาความรู้ ความจริง
10. มีการประเมินหรือสะท้อนผลที่เกิดขึ้นเพื่อทบทวน
11. ระเบียบวิจัยมีลักษณะเป็นนวัตกรรม สามารถคิดขึ้นมาใหม่ให้เหมาะสมกับปัญหา
12. กระบวนการศึกษามีความเป็นระบบหรือเป็นวิทยาศาสตร์
13. มีการแลกเปลี่ยนผลวิจัย และนำไปใช้จริง
14. ใช้วิธีการแบบบรรยายข้อมูล หรือการอภิปรายร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ
15. คิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ซึ่งต้องมาจากการกระทำความเข้าใจ การตีความ และการคิดอย่างอิสระ
16. เป็นการวิจัยที่ปลดปล่อยความคิดอย่างอิสระ และเป็นการเสริมสร้างพลังร่วมกัน

ในการทำงาน (Empowerment)

สรุปได้ว่า หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ต้องตระหนักอยู่เสมอ คือ กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความสำคัญต่อกระบวนการดำเนินการวิจัย นั่นคือ การวิจัยชนิดนี้ไม่ควรจะทำตามลำพังและควรใช้วงจรของกระบวนการวิจัยซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติการ สังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ เพื่อนำมาปรับปรุงแผนงานแล้วดำเนินการกิจกรรมที่ปรับปรุงใหม่ ซึ่งวงจรของ 4 ขั้นตอนดังกล่าว จะมีลักษณะการดำเนินการเป็นบันไดเวียน กระทำซ้ำตาม วงจรจนกว่าจะได้ผลปฏิบัติการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางพัฒนาขึ้นโดยรับฟังความคิดเห็น ข้อติเตียนผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ คือ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้บริหาร หรือสังคมภายนอก บันทึกผลการปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทุก ๆ ขั้นตอน

จุดมุ่งหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

จุดมุ่งหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อจะปรับปรุงประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานประจำให้ดีขึ้น โดยนำเอางานที่ปฏิบัติอยู่มาวิเคราะห์สภาพปัญหาอันเป็นเหตุให้งานนั้นไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร จากนั้นใช้แนวคิดทางทฤษฎีและประสบการณ์การปฏิบัติงานที่ผ่านมา เสนาหาข้อมูลและวิธีการที่คาดว่าจะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ แล้วนำวิธีการดังกล่าวไปทดลองใช้กับกลุ่มที่เกี่ยวข้องปัญหานั้น

Cohen and Manion (1992) ได้จำแนกจุดมุ่งหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1. เป็นแนวทางการวิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น หรือเพื่อปรับปรุงเงื่อนไขสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
2. เป็นแนวทางในการฝึกอบรมบุคลากรประจำการ โดยมุ่งส่งเสริมให้ครูได้ทักษะและวิธีการใหม่ ๆ ให้มีความชัดเจนในการวิเคราะห์และตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตน
3. เป็นแนวทางของการเพิ่มพูนหรือเสนอนวัตกรรมต่าง ๆ ทางการเรียนรู้การสอนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
4. เป็นแนวทางของการปรับปรุงการสื่อสารที่ล้มเหลวระหว่างครูผู้ปฏิบัติงานกับนักวิจัย และแก้ไขปรับปรุงความล้มเหลวของการวิจัยแบบดั้งเดิมให้มีความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น
5. เป็นแนวทางของการเสนอทางเลือกใหม่ที่มีความพึงพอใจเพิ่มมากขึ้นและแนวทางที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาในชั้นเรียน

นอกจากนี้ สมโภชน์ อเนกสุข (2548) กล่าวถึงเป้าหมายการวิจัยปฏิบัติการไว้ ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาบุคลากร

1.1 การวิจัยปฏิบัติการเป็นการส่งเสริมให้ผู้ทำวิจัยได้ฝึกทักษะใหม่ๆ เช่น การคิดวิเคราะห์เพื่อแก้ปัญหาด้วยตนเอง การจดบันทึก เป็นต้น ทำให้สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น

1.2 การวิจัยปฏิบัติการเป็นแนวทางส่งเสริม และพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย

2. เพื่อพัฒนางาน

2.1 โดยค้นหาปัญหา แสวงหาทางเลือก หรือวิธีการที่เหมาะสมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงานเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนางานอย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น โดยประเมินสิ่งที่ค้นพบจากการวิจัย นำไปปรับแผน แล้วลงมือทำ

การวิจัยปฏิบัติการเป็นสิ่งที่มีความหมาย เป็นงานวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อเชื่อมโยงสิ่งที่ได้จากข้อค้นพบที่มีคุณภาพจากข้อมูลในการวิจัยเข้ากับประสิทธิผลของระบบที่เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยนั้น และใช้ข้อค้นพบนั้นไปปรับปรุงหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนางานที่ปฏิบัติอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎี หลักการ ประสบการณ์เป็นแนวทางในการดำเนินการ

ประเภทของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

นักวิชาการหลายคนได้อธิบายถึงประเภทของวิจัยเชิงปฏิบัติการ อาทิ Crundy, Holter และ Schwartz Barcott, McKernan และ McCutcheon และ Jurg ต่างก็ให้แนวคิดเกี่ยวกับวิจัยเชิงปฏิบัติการว่า แบ่งเป็น 3 ประเภท (กิตติพร ปัญญาบุญโณผล, 2549) คือ

ประเภทที่ 1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ยึดเทคนิค (Technical Action Research)

โครงการที่ใช้วิธีของวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ยึดเทคนิคนั้น ดำเนินการโดยบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีประสบการณ์สูงหรือมีคุณสมบัติที่จัดว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ทำให้งานที่ปฏิบัติมีทั้งประสิทธิผล และประสิทธิภาพมากขึ้น การปฏิบัติมุ่งโดยตรงไปที่ผลการวิจัยแต่ในขณะเดียวกัน ผู้ปฏิบัติการวิจัยเองเป็นผู้ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมแบบเป็นกันเอง ในกระบวนการของการปรับปรุง การวิจัยแบบนี้มีผลทำให้เกิดการสะสมของการทำนายความรู้ ความสำคัญอยู่ที่การตรวจสอบความตรง และการทำให้ทฤษฎีที่มีอยู่ละเอียดมากขึ้น และให้ความสำคัญของการพิจารณาจากทฤษฎีนำไปสู่เรื่องเฉพาะของการปฏิบัติงาน พุดง่าย ๆ คือ นำทฤษฎีสู่การปฏิบัติ

ประเภทที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เกิดจากประสบการณ์การปฏิบัติ (Practical Action Research)

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการประเภทนี้ ผู้วิจัยในฐานะผู้ปฏิบัติงานกับผู้เกี่ยวข้อง หรือผู้วิจัยกับผู้ปฏิบัติงานช่วยกันกำหนดปัญหา และเป็นเหตุให้เกิดการลองใช้วิธีการต่าง ๆ เข้าไป เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุง การกำหนดปัญหาเกิดหลังจากการสนทนาระหว่างผู้วิจัยกับผู้เกี่ยวข้อง หรือผู้วิจัยกับผู้ปฏิบัติงานต่างก็เข้าใจกัน การวิจัยเชิงปฏิบัติการประเภทนี้แสวงหาหนทางเพื่อการปรับปรุงการปฏิบัติโดยใช้สติปัญญาของผู้ร่วมปฏิบัติงานเป็นสำคัญ ทำไปแก้ไขไปแล้วแต่สถานการณ์ เป้าหมายสำคัญของนักวิจัยแบบ Practical Action Research คือ เข้าใจการปฏิบัติงานและแก้ปัญหาเฉพาะหน้า (McKernan, 1991 อ้างถึงใน กิตติพร ปัญญาภิญโญผล, 2549) วิจัยเชิงปฏิบัติการประเภทนี้ช่วยพัฒนาการทางวิชาชีพโดยเน้นที่การตัดสินใจของผู้วิจัยเอง ที่มุ่งเพื่อให้เกิดสิ่งดี ๆ กับงานของตนและผู้เกี่ยวข้อง

ประเภทที่ 3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่อิสระปลดปล่อยจากพันธการทั้งปวง

(Emancipatory Action Research) หรือวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

การวิจัยประเภทนี้ ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติเป็นไปอย่างอิสระ โดยผู้ปฏิบัติงานทุกคนต่างมีความสามารถ มีจิตสำนึก มีวิจารณญาณส่วนตนในตัวเองที่จะผลักดันให้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เป้าหมายสำคัญ 2 ประการของวิธีการประเภทนี้ คือ ประการแรก การทำให้เกิดความใกล้ชิดกันมากขึ้นระหว่างปัญหาที่เกิดขึ้นจริง (กับผู้ปฏิบัติงานในเฉพาะแห่งเฉพาะที่) กับทฤษฎีที่ใช้อธิบายและใช้แก้ปัญหา ประการที่สองซึ่งมีเป้าหมายเหนือกว่าวิจัย 2 ประเภทแรก คือ เพื่อช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถกำหนดและสามารถตั้งฐานเบื้องต้นของปัญหาออกมาได้โดยใช้ความสามารถรู้คิดที่มีอยู่ในตัวผู้ปฏิบัติงานเอง

วิธีการแบบนี้ ต้องผ่านกระบวนการของการพัฒนาการวิพากษ์วิจารณ์ที่ทำให้เกิดการใกล้ชิดและมีความเป็นไปได้ในการเชื่อมโยงทฤษฎีกับการปฏิบัติ ดังนั้นการกระทำที่นำโดยการวิพากษ์วิจารณ์ก่อนจึงประกอบด้วย 3 อย่าง คือ ทฤษฎี การทำความเข้าใจความกระจำแจ้งในทฤษฎีและลงมือกระทำ (Grundy, 1982 อ้างถึงใน กิตติพร ปัญญาภิญโญผล, 2549) ไม่ได้หมายความว่า การวิจัยประเภทนี้จะเริ่มต้นด้วยทฤษฎีและจบลงด้วยการปฏิบัติ แต่เป็นการได้คำบอกกล่าวจากทฤษฎีก่อน ดังนั้น ทฤษฎีจึงเป็นแนวทางเริ่มต้นของการปฏิบัติความสัมพันธ์ที่เป็นพลวัตระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติ ในการวิจัยประเภทนี้ นำไปสู่การขยายทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติในขณะที่การทำงานยังดำเนินการอยู่

สิ่งสำคัญประการหนึ่งของการเชื่อมโยงทฤษฎีกับการปฏิบัติคือ การจัดกระบวนการของการทำความเข้าใจกับการนำทฤษฎีมาใช้และการทดสอบในลักษณะที่เฉพาะสิ่ง โดยใช้กระบวนการสะท้อน (Process of Reflection) กับกลุ่มคนเฉพาะกลุ่มหนึ่ง กระบวนการของการสะท้อนเหล่านี้จะทำให้เกิดความกระจำแจ้งในรูปของการรู้แจ้งเห็นจริง (Authentic Insights) ภายในตัวผู้ร่วมปฏิบัติงาน และตามด้วยสื่อสารเกี่ยวกับการรู้แจ้งเห็นจริงเป็นลำดับถัดไป

นอกจากนี้สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องโดยตรงก็คือ การจัดทำแผนเพื่อการปฏิบัติหลังจากกระบวนการทำความเข้าใจชัดในทฤษฎีแล้ว จากนั้นก็นำไปสู่การประยุกต์ใช้โดยการลงมือทำซึ่งจะทำให้เกิดการตัดสินใจเพื่อการปฏิบัติ ซึ่งอิสระจากข้อจำกัดหรือข้อขัดข้องทั้งปวงจากสิ่งแวดล้อม

ความแตกต่างของวิจัยเชิงปฏิบัติการทั้ง 3 ประเภท ไม่ใช่อยู่ที่วิธีวิทยาการวิจัย แต่เป็นเรื่องของข้อตกลงเบื้องต้น (Assumption) และทัศนคติการมองโลกของผู้ปฏิบัติงานที่เป็นสาเหตุของความหลากหลายในการนำวิธีวิทยาการวิจัยไปใช้ (Grundy, 1982 อ้างถึงใน กิตติพร ปัญญาภิบาล, 2549)

ความแตกต่างที่เด่นชัดตามที่ Grundy (1982 อ้างถึงใน กิตติพร ปัญญาภิบาล, 2549) ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นเรื่องของอำนาจ กล่าวคือ วิจัยเชิงปฏิบัติการที่ยึดเทคนิค ผู้มีอำนาจควบคุมคือตัวผู้วิจัยหลักที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ และผู้อำนวยการความสะดวก ในขณะที่วิจัยเชิงปฏิบัติการที่เกิดจากประสบการณ์การปฏิบัติ อำนาจเฉลี่ยอยู่ในกลุ่มบุคคลที่เข้าร่วม เน้นไปที่แต่ละคนมีอำนาจในการลงมือกระทำ ส่วนอำนาจของวิจัยเชิงปฏิบัติการที่อิสระปลดปล่อยเป็นอำนาจทั้งหมดภายในของทั้งกลุ่ม

แมคเคอร์มาน (McKernan, 1996 อ้างถึงใน ประวิต เอรารวรรณ์, 2545, หน้า 7-8) ได้แบ่งการวิจัยปฏิบัติการออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การวิจัยปฏิบัติการเชิงวิธีวิทยาศาสตร์ (Scientific Action Research) เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่อาศัยกระบวนการวิทยาศาสตร์เป็นวิธีวิจัยหรือวิธีแก้ปัญหา ยกตัวอย่างเช่น

รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของ Kurt Levin มีขั้นตอน คือ การวางแผน (Planning)

การค้นหาคำความจริง (Fact Finding) การดำเนินการ (Execution) และการวิเคราะห์ผล (Analysis)

รูปแบบการวิจัยปฏิบัติการของ Taba-Noel Hilda Taba ซึ่งเป็นนักทฤษฎีหลักสูตรได้ประยุกต์วิธีการของ Dewey ที่มี 5 ขั้นตอนมาใช้ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรโดยแยกได้เป็น 6 ขั้นตอน คือ 1) ระบุปัญหา 2) วิเคราะห์ปัญหา 3) กำหนดแนวคิดหรือสมมุติฐาน 4) รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล 5) ปฏิบัติหรือดำเนินการ 6) ประเมินผลการปฏิบัติ

รูปแบบการวิจัยปฏิบัติการของ Lippitt – Rake ซึ่งมีกระบวนการ ดังนี้

- 1) เริ่มต้นจากกลุ่มที่มีความต้องการที่จะค้นหาความรู้ความจริง
- 2) ร่วมกันกำหนดว่า “อะไรคือสิ่งที่กลุ่มอยากรู้”
- 3) สร้างเครื่องมือวิจัยที่เป็นวิทยาศาสตร์ขึ้นมา
- 4) กำหนดกลุ่มเป้าหมาย และทดลองใช้เครื่องมือ
- 5) รวบรวมข้อมูลโดยมีการร่วมกันกำกับติดตามอย่างใกล้ชิด
- 6) รวบรวมข้อมูลด้านทัศนคติที่เปลี่ยนไปของผู้เกี่ยวข้อง เช่น ตั้งคำถามว่า

มองสิ่งต่าง ๆ แตกต่าง ไปจากเดิมหรือไม่เมื่อรู้ความจริง

7) ร่วมมือค้นหาความจริงนำเสนอความจริง ซึ่งอาจต้องใช้เทคนิควิจัยเฉพาะ และควรแบ่งงานกันอย่างเสมอภาค

8) ในบางครั้งข้อค้นพบที่เกิดขึ้นอาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมหรือการรับรู้ทางสังคมของกลุ่มหรือคนใดคนหนึ่ง ซึ่งต้องช่วยกันสำรวจให้พบ

- 9) เสนอข้อค้นพบให้กลุ่มอื่นรู้โดยการสนทนาหรือเขียนเป็นรายงาน

2. การวิจัยปฏิบัติการเชิงปฏิบัติการ (Practical – deliberative Action Research)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจ และปรับปรุงพัฒนาวิธีการปฏิบัติงาน ซึ่งรูปแบบนี้จะเน้นการให้เกิดการวิจัยขึ้นจากค่านิยมในการปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานเป็นผู้เริ่มโครงการ และบทบาทของผู้วิจัย คือ การกระตุ้น และช่วยให้เกิดความเข้าใจและทำการปรับปรุงการปฏิบัติงาน เช่น รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของ John Elliott จะเน้นวิธีการให้ผู้ปฏิบัติงานสะท้อนการพัฒนาตนเองในมุมมองของ John Elliott เขาเชื่อว่าการวิจัยปฏิบัติการจะนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ดีในสถานการณ์ทางสังคม

3. การวิจัยปฏิบัติการเชิงอิสระ (Emancipator Action Research)

เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการตอบสนองความต้องการขององค์กร โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจ และปรับปรุงการปฏิบัติงาน โดยกลุ่มผู้วิจัยมีอิสระในการเผชิญหน้ากับปัญหา และร่วมมือกันแสวงหาวิธีการที่ดีที่จะแก้ไข แล้วสะท้อนตนเองจากผลการปฏิบัติ เช่น รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin หรือการวิจัยปฏิบัติการตามรูปแบบ Kemmis และคณะ ซึ่งมีความคิดว่า กระบวนการวิจัยปฏิบัติการมีลักษณะเป็นเกลียว (Spiral) ประกอบด้วยการวางแผน การปฏิบัติ การสังเกตผล และการสะท้อนผล

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

Cohen and Manion (1992) ได้เสนอกรอบขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการกับการศึกษาไว้ 8 ขั้นตอน ดังนี้

1. การจำแนก ประเมินและกำหนดปัญหาที่พบในการสอน
2. การอภิปรายเบื้องต้น และการสร้างความตกลงระหว่างสมาชิก
3. การศึกษารวบรวมรายงานการวิจัย เพื่อค้นหาว่าสามารถเรียนรู้อะไร ได้จากการศึกษาเปรียบเทียบจุดประสงค์ ขั้นตอน และปัญหาที่ประสบอยู่
4. การปรับหรือการนิยามใหม่ของข้อความเริ่มต้นของปัญหาจากขั้นตอนแรก
5. การเลือกขั้นตอนการวิจัย
6. การเลือกขั้นตอนการประเมินผล
7. การนำโครงการไปปฏิบัติ รวมทั้งเงื่อนไขและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
8. การอภิปรายผลข้อมูล

Lewin (1946) ได้อธิบายถึงขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่าเป็นขั้นตอนการดำเนินงานในลักษณะบันไดเวียน (Spiral of Steps) ซึ่งในแต่ละขั้นตอนนี้ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติ และการประเมินผลการปฏิบัติงาน ซึ่งขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะเริ่มต้นด้วยแนวคิดทั่วไปที่ต้องการปรับปรุง หรือเปลี่ยนแปลงการพิจารณาว่าจะเริ่มต้นปรับปรุงในส่วนไหนนั้น กลุ่มผู้ร่วมงานจะเป็นผู้กำหนดว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหาที่แท้จริงและผลที่ติดตามมา กลุ่มผู้ร่วมงานคิดวางแผนการทำงานร่วมกันในรูปแบบที่เป็นความสนใจร่วมกัน (Thematic Concern) กลุ่มร่วมกันคิดว่าจะเริ่มต้นเปลี่ยนแปลง ณ จุดใด ซึ่งเป็นความตัดสินใจบนพื้นฐานของความเป็นไปได้ แนวความคิดทั่วไปเกิดขึ้นจากการสำรวจสภาพความเป็นจริง ซึ่งผลที่ได้จากการสำรวจเบื้องต้นนี้ กลุ่มผู้ปฏิบัติการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะนำไปกำหนดเป็นแผนงานทั่วไปในการปฏิบัติงาน

การแบ่งแผนงานทั่วไปออกเป็นขั้นตอนการปฏิบัติ ผู้วิจัยเริ่มต้นแรกด้วยการเปลี่ยนแปลงวิธีการที่ใช้ในการปรับปรุงงาน และต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับผลที่คาดว่าจะได้รับก่อนที่จะเริ่มต้นปฏิบัติการวิจัยในขั้นตอนที่หนึ่ง กลุ่มผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบด้วยความรอบคอบและวางแผนการติดตามผลที่จะเกิดตามมาแล้วพิจารณาว่าวิธีการนั้นสามารถปฏิบัติได้จริง เมื่อเริ่มต้นดำเนินการ ผู้วิจัยจะได้รับข้อมูล ข้อเท็จจริงใหม่ ซึ่งกลุ่มผู้วิจัยแต่ละคนต้องมีการสะท้อนกลับอย่างชัดเจน เพื่อที่จะนำข้อมูลสารสนเทศที่ได้ไปใช้ในการวางแผนใหม่ จากนั้นจึงดำเนินการปฏิบัติงานในแผนที่สองซึ่งจะมีการตรวจสอบ ประเมินผล และการวางแผนใหม่เช่นกัน

ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการตามแนวคิดของ Lewin เน้นที่ความจำเป็นสำหรับการวางแผน การปฏิบัติงานที่ต้องมีความยืดหยุ่น และมีการตอบสนอง แต่ในสภาพของความเป็นจริงทางสังคม ต้องยอมรับว่าในการปฏิบัตินั้นไม่สามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างได้ตามความต้องการ Lewin ได้กล่าวถึงความคาบเกี่ยวของการปฏิบัติ และการสะท้อนกลับว่า ได้มีการออกแบบเพื่อทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงแผนสำหรับการปฏิบัติงานในลักษณะที่มนุษย์เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ของตนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นวิธีการที่กลุ่มคนสามารถจัดรวบรวม สถานการณ์จากสิ่งทีพวกเขาสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง และการแลกเปลี่ยนกับ บุคคลอื่น

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีลักษณะเป็นเกลียวของความคิด การพิจารณาและ การกระทำ ซึ่งเรียกว่า “เกลียวปฏิสัมพันธ์ (Interacting Spiral)” ซึ่งเสนอไว้โดย (Stringer, 1999) ประกอบด้วย 3 ระยะ คือ ดูว่ามีปัญหาอะไร (Look) คิดพิจารณา (Think) และลงมือปฏิบัติ (Act) ซึ่งรูปแบบลักษณะนี้จะนำไปสู่การปฏิบัติที่ไม่จำเป็นต้องเป็นแนวเส้นตรง กระบวนการทั้งหลาย สามารถเกิดขึ้นได้ซ้ำอีก และจะมีการปรับปรุงกระบวนการและการให้ความหมายในคอนต่อไป

แนวคิดของ คอนแกนและแบรนนิค (Conghlan & Brannick, 2001, p. 19) พบว่า กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการประกอบด้วย 4 ขั้นตอน เริ่มจากการวินิจฉัยสถานการณ์ของปัญหา ที่จำเป็นต้องแก้ไข รวมทั้งการระบุนกรอบแนวคิดทฤษฎีและหลักการพื้นฐานสำหรับใช้รองรับ การปฏิบัติงาน จากนั้นจึงทำการวางแผนปฏิบัติการตามจุดมุ่งหมายของการแก้ปัญหาที่กำหนดไว้ โดยอาศัยข้อมูลจากผลการวิจัยในขั้นตอนแรกและความร่วมมือของบุคคลฝ่ายต่าง ๆ แล้วจึงลงมือ ปฏิบัติการตามแผนการที่วางไว้ทีละขั้นตอน เสร็จแล้วจึงทำการประเมินผลการปฏิบัติงานทั้งที เกิดขึ้นโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เพื่อตรวจสอบดูความถูกต้องและความเหมาะสมของการวินิจฉัย และการปฏิบัติการตามแผนสารสนเทศที่ได้จากการประเมินผลในขั้นตอนนี้จะนำไปสู่ การดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในวรอบต่อไป

ประวิต เอรารวรรณ์ (2545, หน้า 11-12) ได้กล่าวถึง กระบวนการวิจัยหรือขั้นตอน การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่สำคัญว่ามีอยู่ 5 กระบวนการ คือ

1. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ Kurt Lewin มีการประยุกต์ใช้มากในการวิจัย เพื่อจัดการหรือทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กระบวนการของ Lewin จะมีลักษณะเป็นลำดับ การตัดสินใจแบบบันไดเวียน (Spiraling Decision) ซึ่งเริ่มต้นจากการสำรวจสภาพการณ์ปัจจุบัน แล้วกำหนดขอบเขตปัญหาให้ชัดเจน วางแผนแล้วลงมือปฏิบัติ และประเมินผลที่เกิดขึ้น ดังนั้น

ขั้นตอนการปฏิบัติการวิจัยของ Lewin จึงประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน (Planning) การค้นหาความจริง (Fact Finding) การดำเนินการ (Execution) และการวิเคราะห์ผล (Analysis)

ในกระบวนการวิจัยปฏิบัติของ Lewin มีแนวคิดสำคัญ 3 ประการที่กลุ่มนักวิจัยต้องมีหรือกระทำ คือ

- 1) การอาศัยความร่วมมือกัน (Collaborative) ของผู้ปฏิบัติงานทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัยต้องอาศัยความร่วมมือจากกลุ่ม
- 2) การอาศัยความเคลื่อนไหวภายในกลุ่ม (Group Dynamics) โดยการใช้กระบวนการกลุ่มมาเป็นเครื่องมือ
- 3) การสะท้อนผล ตามวงจรมันไดเวียน (Spiral of Reflective) แนวคิดของ Lewin มีอิทธิพลต่อการวิจัยปฏิบัติการของ Elliott และกลุ่มนักวิจัยของมหาวิทยาลัย Deakin โดยนำเอาวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมันไดเวียนของ Lewin มาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติการทางการศึกษาในประเทศออสเตรเลียเวลาต่อมา

2. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ John Elliott

John Elliott เป็นคนหนึ่งที่บุกเบิกการวิจัยปฏิบัติการทางการศึกษาในระยะต่อมา โดยได้ประยุกต์กระบวนการของ Lewin มาใช้เป็นกระบวนการวิจัยปฏิบัติการเพื่อปรับปรุงการจัดการศึกษาและพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในประเทศอังกฤษ โดยเขียนบทความชิ้นแรกชื่อ “What is action-research in school ?” ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1978 Mckernan (1996 อ้างถึงใน ประวิต เอรารรณ์, 2545, หน้า 13 – 15)

ขั้นตอนการปฏิบัติการ เริ่มต้นด้วยการให้ผู้วิจัยกำหนดความคิดทั่วไปแล้วสำรวจสภาพการณ์เบื้องต้น กำหนดแผน นำแผนไปใช้ กำกับติดตามการใช้แผนและดูผลที่เกิดขึ้น แล้วสำรวจสภาพการณ์อีกครั้งเพื่อนำไปปรับเปลี่ยนความคิดเพื่อเริ่มวงจรใหม่ Elliott เห็นว่าความคิดทั่วไปเป็นสิ่งที่ความก้าวหน้าของการปฏิบัติ ส่วนการสำรวจสภาพการณ์เบื้องต้นเป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงและการปฏิบัติตามแผน คือ กระบวนการที่ดำเนินการต่อๆ ไป

จุดที่ Elliott ได้ประยุกต์จากแนวคิดของ Lewin ก็คือ นักวิจัยสามารถเปลี่ยนแปลงความคิดทั่วไปได้ในวงจรใหม่ และเห็นว่าในการสำรวจ การวิเคราะห์ และการกำกับติดตามสามารถกระทำได้ในแต่ละวงจร ไม่ใช่จะกำหนดไว้เฉพาะในขั้นตอนเริ่มต้นเท่านั้น เหตุผลเพราะการวิเคราะห์หรือการกำหนดปัญหาในการวิจัยนั้น บางครั้งนักวิจัยพบว่า ปัญหาที่กำลังดำเนินการวิจัยไม่ใช่ปัญหาที่แท้จริงก็ควรเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นทั่วไปแล้วเริ่มใหม่ อย่างไรก็ตามแนวคิดของ

Elliott ยังคงไม่แตกต่างไปจากแนวคิดของ Lewin ในส่วนที่เป็นขั้นตอนการวิจัยที่ยังมีลักษณะเป็นบันไดเวียน

3. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin

ในประเทศออสเตรเลีย Stephen Kemmis และคณะ ได้นำแนวความคิดของ Lewin มาประยุกต์ใช้ในการวิจัยปฏิบัติการเพื่อปรับปรุงการจัดการศึกษาของออสเตรเลียจนได้รับการยอมรับและเผยแพร่ไปกว้างขวาง ซึ่งในความคิดของ Kemmis และคณะนั้น การวิจัยปฏิบัติการคือการวิจัยแบบมีส่วนร่วม และการร่วมมือกันเป็นหมู่คณะจะกระทำคนเดียวไม่ได้ เพราะการกระทำเพียงคนเดียวถึงแม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะทำลายพลังกายเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกลุ่ม ดังนั้นในขั้นตอนของการวิจัยปฏิบัติการ จึงต้องกำหนดจุดสนใจร่วมกัน (Thematic Concern) เช่นสนใจที่จะพัฒนาหลักสูตรและวิธีการสอนให้มีประสิทธิภาพหรือพัฒนาให้ผู้เรียนเข้าใจวิธีการวิทยาศาสตร์ให้ลึกซึ้งเป็นต้น เมื่อได้จุดสนใจร่วมกันแล้ว ก็จะนำไปสู่การปฏิบัติที่สำคัญ 4 ประการ ที่เกี่ยวข้องกันเป็นวงจร คือ

- 1) การพัฒนาแผนการปฏิบัติเพื่อปรับปรุงสิ่งที่ปัญหา ซึ่งเป็นการปฏิบัติงานที่มีโครงสร้าง และแนวทางการวางแผนต้องมีความยืดหยุ่น และต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตที่อาจส่งผลกระทบต่อแผนที่กำหนดไว้
- 2) การปฏิบัติตามแผน ซึ่งเป็นการดำเนินการตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ อย่างละเอียด รอบคอบ และมีการควบคุมอย่างสมบูรณ์
- 3) การสังเกตการปฏิบัติ เป็นการบันทึกข้อมูลหลักฐาน หรือร่องรอยต่าง ๆ อย่างมีวิจารณญาณเกี่ยวกับผลที่ได้จากการปฏิบัติ โดยอาจใช้วิธีการวัดแบบต่าง ๆ เข้าช่วย ซึ่งสารสนเทศจากการสังเกตนี้จะนำไปสู่การสะท้อนสะท้อน และปรับปรุงการปฏิบัติอย่างเข้าใจและถูกทิศทาง
- 4) การสะท้อนสะท้อนผลการปฏิบัติ เป็นกระบวนการทบทวนการปฏิบัติจากบันทึกที่ได้จากการสังเกตว่าได้ผลอย่างไร มีปัญหาหรือข้อขัดแย้งอย่างไร เพื่อเป็นพื้นฐานการวางแผนในวงจรต่อไป

ดังนั้น องค์ประกอบสำคัญของกระบวนการวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Kcakin จึงประกอบด้วยจุดสำคัญ 4 จุด ดังที่กล่าวมา คือ การวางแผน(Plan) การปฏิบัติ (Action) การสังเกต (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) ซึ่งมีการเคลื่อนไหวลักษณะ “เกลียวสว่าน” ไปในจุดทั้ง 4 จุด ไม่อยู่นิ่ง และไม่จบลงด้วยตนเอง

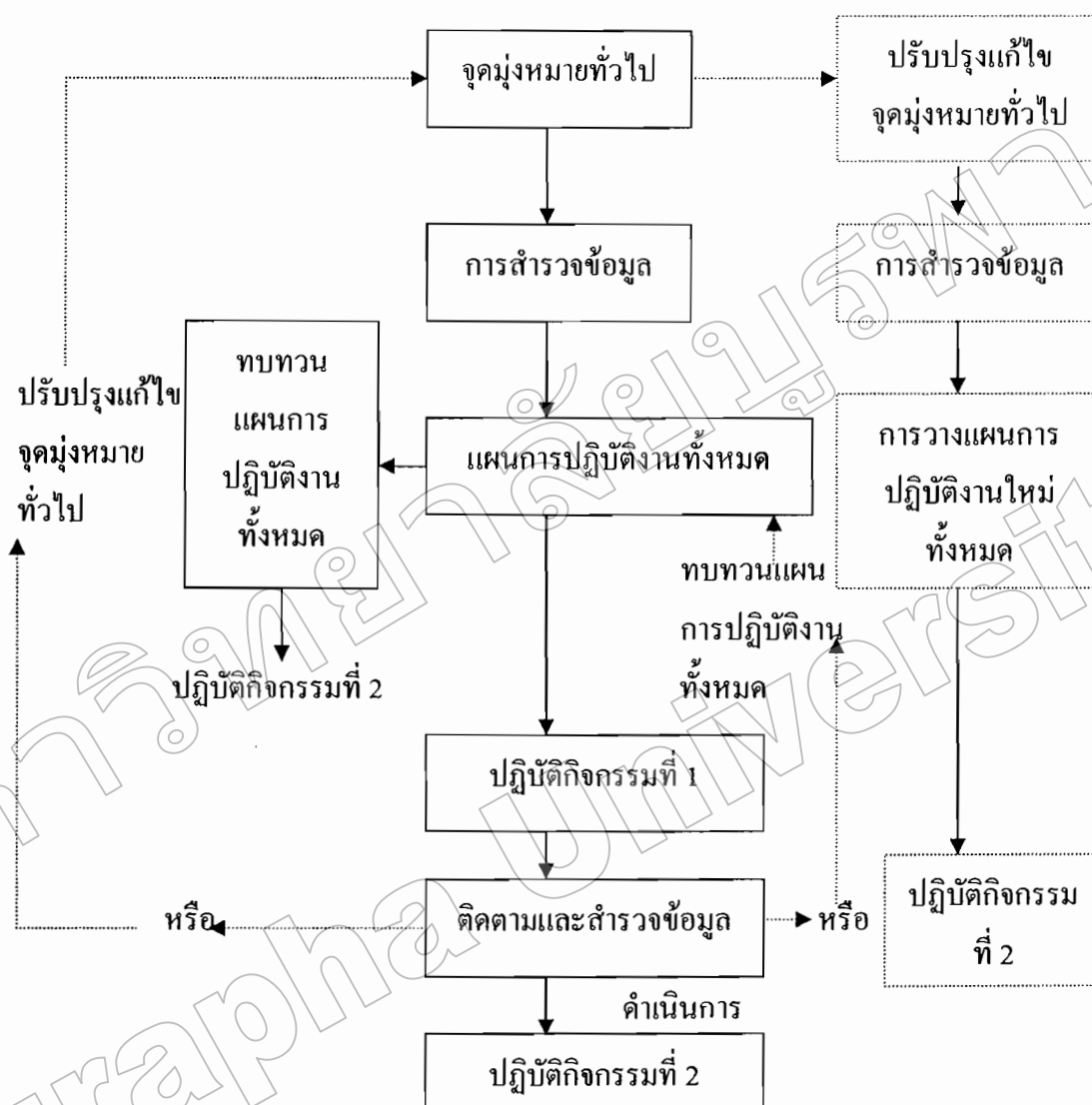
4. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ David Ebbutt

แอบบัทท์ (Ebbutt, 1983 อ้างถึงใน ประวิต เอรารวรรณ์, 2545) กล่าวถึงกระบวนการ

วิจัยปฏิบัติการของ Kemmis และ Elliott ว่า เป็นการประยุกต์ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการของ Lewin มาใช้ ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงแค่การศึกษาข้อเท็จจริงที่มีอยู่ แต่ยังรวมถึงการศึกษาข้อเท็จจริงเพื่อนำมาประกอบการอภิปราย การหาข้อสรุป การกำหนดระยะเวลาการตรวจสอบความเป็นไปได้ ซึ่งการวิจัยปฏิบัติการทั้ง 3 รูปแบบนั้น พิจารณาคูจะพบว่า หากนักวิจัยต้องการที่จะย้อนกลับไปยังจุดเริ่มต้นอีกครั้ง นักวิจัยต้องดำเนินการวิจัยซ้ำรอยตามขั้นตอนเดิม

ประเด็นดังกล่าว แอบบัทท์ เสนอว่า แนวทางที่เหมาะสมในกระบวนการวิจัยปฏิบัติการ คือ การพิจารณาแต่ละขั้นตอนใดจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จ โดยดูได้จากข้อมูลย้อนกลับ ขณะดำเนินการ หากขั้นตอนใดสำเร็จก็ดำเนินการต่อ แต่ถ้าขั้นตอนใดไม่สำเร็จ ก็ปรับเปลี่ยนแผนใหม่เฉพาะขั้นตอนนั้น ไม่ต้องย้อนกลับไปยังจุดเริ่มต้นใหม่ ซึ่งเป็นรูปแบบการวิจัยปฏิบัติการที่ใช้ในการจัดการศึกษาของแอบบัทท์

สำหรับรูปแบบของ แอบบัทท์ การดำเนินการวิจัยปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดไว้นั้น ประกอบด้วยกิจกรรมหลักกิจกรรม นอกจากนั้นขณะดำเนินการ นักวิจัยยังสามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่องกันไปในแนวเส้นตรง ถ้ากิจกรรมที่กำหนดไว้สามารถปฏิบัติได้ บรรลุวัตถุประสงค์ ในทางตรงข้ามถ้ากิจกรรมนั้นไม่เหมาะสม นักวิจัยก็สามารถปฏิบัติได้ 2 กรณี คือ 1) ปรับปรุง แก้ไข แนวคิดทั่วไป 2) จะปรับปรุง แก้ไข แผนงานทั้งหมดก็ได้

ภาพที่ 2 การวิจัยปฏิบัติการตามแนวคิดของแอบบัทท์

5. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ James McKernan

แมคเคอร์นาน (Mckernan, 1996 อ้างถึงใน ประวิต เอราวรรณ, 2545, หน้า 18 – 20)

ได้เสนอวงจรการวิจัยปฏิบัติการที่ยืดเอาระยะเวลาในการปฏิบัติงานและกิจกรรมเป็นหลักโดยวงจรปฏิบัติที่ 1 เริ่มจากการระบุปัญหาที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติและมีการปรับปรุงการปฏิบัติงานนั้น เมื่อปฏิบัติงานจนจบวงจรแล้ว ก็เริ่มระบุปัญหาในการปฏิบัติงานและกิจกรรมใหม่ในวงจรปฏิบัติที่ 2 และต่อไปเรื่อย ๆ กิจกรรมในแต่ละวงจรประกอบด้วย

- 1) การนิยามปัญหาในสถานการณ์ที่นักวิจัยประสบอยู่ในการปฏิบัติงาน

- 2) การประเมินความต้องการจำเป็นที่จะปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติงาน
- 3) การกำหนดสมมติฐาน เป็นการกำหนดผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นหลังจากปฏิบัติ
- 4) การพัฒนาแผนงานปฏิบัติซึ่งต้องทำอย่างละเอียดรอบคอบ
- 5) การลงมือปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ ซึ่งต้องมีการบันทึกข้อมูลไว้
- 6) การประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ
- 7) การสะท้อนผลการปฏิบัติ อธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นและทำความเข้าใจ
- 8) การตัดสินใจในการดำเนินการกิจกรรมในช่วงเวลาต่อไป

จากกระบวนการวิจัยปฏิบัติการที่กล่าวมาทั้ง 5 กระบวนการนั้น จะเห็นว่า มักจะเริ่มต้นด้วยการกำหนดปัญหาหรือจุดที่ต้องการปรับปรุงแก้ไข แล้วนำมาสู่ขั้นตอนใหญ่ ๆ 3 ขั้นตอน คือ การดำเนินการนั้นจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วม และการร่วมมือกันทำงานเป็นกลุ่ม รวมทั้งต้องมีการสะท้อนผล เพื่อการปรับปรุงสิ่งที่กำลังดำเนินการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ซึ่ง Kemmis and McTaggart (1988) ได้กล่าวถึงหลักการพิจารณาว่าเป็นกระบวนการวิจัยปฏิบัติการหรือไม่อยู่ 4 ประการ คือ

1. เป็นสารปฏิบัติที่ไม่ใช่สิ่งที่ทำตามปกติ แต่ต้องทำเป็นระบบ และได้รับความร่วมมือจากกลุ่ม
2. ไม่เป็นเพียงการแก้ปัญหาที่กำลังประสบอยู่เท่านั้น แต่ต้องเกิดมาจากแรงกระตุ้นที่ต้องการปรับปรุงพัฒนางานที่ตนเองปฏิบัติอยู่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
3. ไม่ใช่การปรับปรุงพัฒนางานของผู้อื่น แต่เป็นงานของกลุ่มตนเองที่มีบทบาทหน้าที่
4. การวิจัยปฏิบัติการไม่ใช่วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่จะมองในแง่การทดสอบสมมติฐานเพื่ออธิบายสภาพการณ์อย่างเดียว แต่ต้องเป็นระบบที่หมุนวนไปเรื่อย ๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งตัวนักวิจัย และสถานการณ์แวดล้อม

ดังนั้น ในการวิจัยปฏิบัติการของนักวิจัย ก็ควรคำนึงถึงและพิจารณากระบวนการที่ได้ลงมือปฏิบัติว่าสอดคล้องเป็นไปตามหลักการดังกล่าวมานี้หรือไม่ เพื่อให้เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติงานหรือแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข การดำเนินการในครั้งต่อไป ซึ่งการดำเนินการตามขั้นตอนดังกล่าวนี้จะต้องดำเนินการหลาย ๆ รอบ เพื่อให้ได้ข้อมูล/ข้อสรุปที่เที่ยงตรงน่าเชื่อถือที่สุด การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แนวคิดของ

แบบบันทึกประกอบด้วย วางแผน (Planning) ขั้นปฏิบัติการ (Action) ขั้นสังเกต (Observation) และขั้นสะท้อนกลับ (Reflection)

จุดเน้นของวิจัยเชิงปฏิบัติการ

Kemmis and McTaggart (1988, pp. 22-25 อ้างถึงใน กิตติพร ปัญญาภิญโญผล, 2549) กล่าวถึงจุดเน้นของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 17 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นวิธีการที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงาน โดยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและอาศัยการเรียนรู้จากผลสืบเนื่องของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการวิจัยที่ต้องนำตัวเองเข้าไปร่วมในกิจกรรม เป็นการวิจัยที่บุคคลจะต้องดำเนินการเพื่อที่จะปรับปรุงงานที่ตนปฏิบัติอยู่ (และสามารถใช้แนวทางปฏิบัติของบุคคลอื่นเป็นข้อมูลหาคำตอบ)
3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการดำเนินการผ่านขั้นตอนของการสะท้อนภาพตนเองในลักษณะเกลียวสว่าน ซึ่งมีวัฏจักรของการวางแผน การดำเนินงาน (การใช้แผนดำเนินงาน) การสังเกต (อย่างมีระบบ) การสะท้อนข้อมูล และหลังจากนั้นก็ย้อนกลับไปวางแผน การดำเนินการ การสังเกต และการสะท้อนข้อมูลเพื่อการวางแผนต่อไปใหม่ จะต้องดำเนินการตามขั้นตอนและมีระบบ โดยผ่านการกลั่นกรองวิพากษ์วิจารณ์จากกลุ่มผู้ดำเนินงานร่วมกัน
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการร่วมมือกันทำงาน การวิจัยประเภทนี้ต้องมีความรับผิดชอบในการกระทำเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น ขยายขอบเขตของความร่วมมือระหว่างกลุ่มที่ทำงานด้วยกันโดยตรงให้กว้างที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อผลของการปฏิบัติที่จะตามมา
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการก่อให้เกิดชุมชนแบบพัฒนาตนเอง โดยสมาชิกจะเข้าร่วมกิจกรรม และให้ความร่วมมือทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย (การวางแผน การปฏิบัติงานตามแผน การสังเกตและการสะท้อนข้อมูล) โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างชุมชนให้พึ่งตนเอง มีความรับผิดชอบในการพัฒนาตนเองในด้านความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ การปฏิบัติ และผลสืบเนื่องที่ตามมา มีความเป็นอิสระในการที่จะคิดเกี่ยวกับสถาบันและตนเอง เพื่อที่จะสร้างกฎระเบียบ และคุณค่าทางสังคมของตนเองขึ้น
6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีระบบ ที่บุคคลปฏิบัติการตามเจตนาที่ใคร่ครวญแล้ว ซึ่งไม่ใช่การกระทำโดยบังเอิญ หรือไม่มีแผนงาน แต่เป็นกระบวนการของการใช้สติปัญญาอย่างรอบคอบ เพื่อที่จะดำเนินการใด ๆ ในการพัฒนาการศึกษาให้เป็นที่ยอมรับ (มีข้อมูลพร้อมเพรียงที่จะยอมรับในการปฏิบัติ) โดยผ่านแนวทางของชีวิตที่แน่นอน มีคุณค่าทางการศึกษา

7. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวข้องกับบุคคล ในการสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับการปฏิบัติ สอบถามถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องระหว่างเหตุการณ์ การกระทำ และผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น ทำให้เข้าใจสภาพความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำ และผลของการกระทำที่กระทบต่อชีวิตของเขา ซึ่งทฤษฎีของการวิจัยเชิงปฏิบัติการได้พัฒนาตามแนวหลักการนี้ กล่าวคือ ใช้ผลของการกระทำ เป็นแนวทางพินิจพิเคราะห์ เพื่อพัฒนาการกระทำที่ผ่านกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

8. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการเปิดให้บุคคลทำการปฏิบัติตามแนวคิดของข้อ สมมติฐานเกี่ยวกับสถาบันที่ไม่ทดสอบ โดยเก็บรวบรวมกิจกรรมจากแนวปฏิบัติที่ผ่านมา ซึ่งมีความผิดพลาดมาตรวจสอบเพื่อปรับปรุงการปฏิบัติในครั้งต่อไป

9. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการเปิดใจกว้างในการรวบรวมเหตุการณ์ (หรือข้อมูล) โดยไม่เพียงแต่เก็บรายละเอียดที่จะอธิบายสิ่งที่จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนถูกต้องที่สุดเท่านั้น (โดยกำหนดคำถามที่จะหาคำตอบและการเก็บข้อมูลจากชีวิตจริง) แต่จะรวบรวมและวิเคราะห์ ด้วยตนเองพร้อมทั้งการตัดสินใจปฏิบัติได้ตอบ และความประทับใจกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น ในขณะนั้นด้วย

10. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการเก็บเรื่องราวส่วนตัว ซึ่งสามารถจะบันทึก ความก้าวหน้าและสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนรู้ 2 ชุดคู่ขนานกัน คือ การเรียนรู้ เกี่ยวกับการปฏิบัติที่กำลังศึกษาอยู่ (การปฏิบัติของเราที่กำลังพัฒนาไปอย่างไร) และการเรียนรู้ เกี่ยวกับกระบวนการ (การปฏิบัติการ) ของการศึกษา (โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการของเราดำเนินไป อย่างไร)

11. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการทางการเมือง เพราะการวิจัยนี้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลต่อผู้อื่น ด้วยเหตุนี้การวิจัยเชิงปฏิบัติการจะทำให้เกิดการต่อต้าน การเปลี่ยนแปลง ทั้งในตัวเองของผู้วิจัยและผู้อื่นอีกด้วย

12. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวข้องกับคน ในการวิเคราะห์ขั้นวิกฤติเกี่ยวกับสถานการณ์ (ชั้นเรียน โรงเรียน ระบบ) ที่เขาดำเนินการอยู่ สภาพการณ์เหล่านี้เป็นระบบของสถาบัน หรือแบบ ของการต่อต้านที่นักวิจัยเชิงปฏิบัติการพบก็คือ การเปลี่ยนแปลงแนวทางปฏิบัติที่จะเกิด ความขัดแย้งระหว่างแนวทางใหม่กับแนวคิดที่ได้รับการยอมรับในสถาบันอยู่แล้ว (การยอมรับ ในแง่ของการสื่อสาร การปฏิบัติ การตัดสินใจ และงานด้านการศึกษา) ด้วยการวิเคราะห์ใน สถาบันนั้น นักวิจัยเชิงปฏิบัติการสามารถจะเข้าใจถึงรากฐานของการต่อต้านและความขัดแย้ง โดย มีการแข่งขันระหว่างการปฏิบัติ แนวคิดด้านการศึกษา และคุณค่าด้านองค์กร และการตัดสินใจ ซึ่งความเข้าใจนี้จะช่วยให้นักวิจัยเชิงปฏิบัติการสามารถผ่านพ้นอุปสรรคและการต่อต้านนี้ไปได้

(ดังตัวอย่างเช่น การขอความร่วมมือกับผู้อื่นในกระบวนการวิจัย ชักชวนให้ผู้อื่นตรวจสอบ การกระทำหรือการปฏิบัติงาน หรือโดยการทำงานร่วมกันในบริบทของโรงเรียนที่กว้างออกไป เพื่อที่จะเข้าในระบบการศึกษาคีขึ้น เข้าในระบบการตัดสินใจ และงานการศึกษาด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง)

13. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเริ่มต้นด้วยงานเล็ก ๆ โดยการทำงานผ่านกระบวนการของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจจะเป็นเพียงบุคคลเดียว (ตัวนั่นเอง) ก็สามารถจะลงมือทำได้ และขยายงานต่อไปเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจจะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดหรือสถาบัน ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิรูปนโยบายหรือแนวปฏิบัติในชั้นเรียน โรงเรียน หรือระบบในวงกว้างออกไป

14. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเริ่มจากวัฏจักรเล็ก ๆ ของการวางแผน การปฏิบัติ การสังเกต และการสะท้อนภาพ ซึ่งจะช่วยให้นิยามประเด็นปัญหา แนวคิด และข้อตกลงเบื้องต้นได้ชัดเจนขึ้น อันจะนำไปสู่การนิยามปัญหาที่มีความยากและซับซ้อนมากขึ้น เมื่อการดำเนินงานก้าวหน้าต่อไป

15. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเริ่มจากผู้ทำงานร่วมมือกันในกลุ่มเล็ก ๆ แล้วขยายวงกว้างสู่การปฏิบัติการในชุมชน

16. การวิจัยเชิงปฏิบัติการจะช่วยให้เราสามารถรวบรวมบันทึกความก้าวหน้าต่าง ๆ ก) บันทึกเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงด้านกิจกรรมและการปฏิบัติ ข) บันทึกความเปลี่ยนแปลงด้านสื่อภาษา คำอธิบายและวิจารณ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงาน ค) บันทึกการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและรูปแบบขององค์การ ที่อธิบายคุณลักษณะของการปฏิบัติของเรา และ ง) บันทึกพัฒนาการให้มีความรอบรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการของเรา

17. การวิจัยเชิงปฏิบัติการทำให้สามารถแสดงให้เห็นถึงเหตุการณ์ที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ และการตรวจสอบเหตุผลว่ากำลังทำอะไร ในการพัฒนาเหตุผลเหล่านี้ ซึ่งอาจจะขอให้ผู้อื่นพิจารณาการปฏิบัติงานในแง่ของทฤษฎีและหลักฐาน เพื่อสะท้อนผลการปฏิบัติที่ได้จากผู้อื่นร่วมกับส่วนของตนเองด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยภายในประเทศ

วีระศักดิ์ จันทิมา (2547) ได้ศึกษาการเสริมสร้างความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยใช้กิจกรรมดนตรีพื้นเมือง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลองแบบ

กลุ่มเดียว ทำการทดสอบก่อนและหลังการทดลอง เพื่อศึกษาการเสริมสร้างความรับผิดชอบ โดยใช้กิจกรรมดนตรีพื้นเมือง กลุ่มทดลองในครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนบ้านล่งน้ำ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2546 จำนวน 27 คน โดยจัดกิจกรรมดนตรีพื้นเมือง จำนวน 6 สัปดาห์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กิจกรรมดนตรีพื้นเมือง 5 กิจกรรม และแบบวัดความรับผิดชอบของนักเรียน ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองทั้งก่อนและหลังการดำเนินกิจกรรม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบค่า t ผลการวิจัย พบว่า ความรับผิดชอบของนักเรียนดีขึ้น ภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรมดนตรีพื้นเมือง

ต้องจิตต์ จิตดี (2547) ได้ศึกษาการพัฒนาความมีวินัยในตนเองของเด็กปฐมวัย ที่ได้รับการจัดประสบการณ์กิจกรรมดนตรีตามแนวคาร์ล ออร์ฟ ผลการวิจัย พบว่า เด็กปฐมวัย ที่ได้รับการจัดประสบการณ์กิจกรรมดนตรีตามแนวคาร์ล ออร์ฟ มีพฤติกรรมความมีวินัยในตนเอง ได้แก่ ด้านความรับผิดชอบ ด้านการรู้จักเวลา ด้านความอดทน อดกลั้น ด้านความเชื่อมั่น ในตนเองและด้านความเป็นผู้นำ ผู้ตามสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ .05 และพฤติกรรมความมีวินัย ในตนเองมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่สูงขึ้นตลอดช่วงของการจัดกิจกรรม

พัชรา พุ่มชาติ (2533) ได้ศึกษาและเปรียบเทียบผลของการใช้เสียงดนตรีในการลดพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กปฐมวัย โดยการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ที่ใช้เสียงดนตรีประกอบกับการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ปกติต่อการลดพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กปฐมวัย กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวชั้นอนุบาลปีที่ 1 อายุ 4-5 ปี ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2533 โรงเรียนอนุบาลวัดธาตุทอง เขตพระโขนง กรุงเทพมหานครฯ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จำนวน 2 ห้องเรียน ๆ ละ 8 คน ระยะเวลาศึกษา 8 สัปดาห์ ๆ ละ 5 วัน ผลการศึกษา พบว่า เสียงดนตรีสามารถลดพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กปฐมวัยได้ทั้งการก้าวร้าวโดยการกระทำและโดยคำพูด และการใช้เสียงดนตรีประกอบการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ทำให้เด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมก้าวร้าวลดลงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ปกติอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01

เรวดี ดันนโสภาส (2545) ได้ศึกษาความสามารถทางดนตรีของเด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา ระดับผลการเรียนได้จากการฝึกเมโลเดียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือ นักเรียนที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา ระดับสติปัญญา 50 - 70 ไม่มีความพิการซ้ำซ้อน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพิบูลประชาสรรค์ กรุงเทพมหานคร ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2544 จำนวน 8 คน ผลการทดลอง พบว่า ความสามารถทางดนตรีของเด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา

หลังการฝึกเมโลเดียน มีความสามารถทางดนตรีอยู่ในระดับดีมาก (มัชฐานเท่ากับ 32.5 คะแนน จากคะแนนเต็ม 35 คะแนน)

อุริทธิ์ ลิ้มปรีะภากุล (2550) ได้ประเมินโครงการการฝึกอบรมด้านคุณธรรม จริยธรรม ให้กับเยาวชนโดยใช้เทคนิคการสอนด้วยกิจกรรมดนตรีบำบัดแนวผสมผสาน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ตัวแทนนักเรียนระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) โรงเรียนกุลสตรีเทคโนโลยี และบริหารธุรกิจ (กลุ่มโรงเรียนในเครือไทยเทค) เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร เข้าเป็นผู้ร่วมอบรม จำนวน 67 คน มีนักเรียนชาย 25 คนและนักเรียนหญิง 42 คน จากสาขาต่าง ๆ คือ บัญชี การขาย คอมพิวเตอร์ และช่างอิเล็กทรอนิกส์ การวิจัยครั้งนี้ใช้การฝึกอบรมโครงการ กิจกรรมดนตรีบำบัดแนวผสมผสานเป็นตัวสอนคุณธรรม จริยธรรม และมีการผสมผสานรูปแบบ ของกิจกรรมอื่น ๆ เข้าร่วมด้วย ทำให้เกิดประสิทธิภาพ โดยมีหลักการของ 15 Q เข้ามาเกี่ยวข้องใน การฝึกอบรม การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้รูปแบบของ CIPP MODEL เป็นกรอบในการประเมินผลของ โครงการ และทำการประเมินก่อนการฝึกอบรม (Pretest) ประเมินหลังการฝึกอบรม (Posttest) และ ตารางข้อบ่งชี้ที่ความคิดบันทึกความรู้สึกเป็นเครื่องมือในการทำวิจัยระหว่างทำกิจกรรม ผลการวิจัย พบว่า ก่อนการฝึกอบรม นักเรียนมีความคิด ความรู้สึกตระหนักในเรื่องคุณธรรม จริยธรรมในระดับพอสมควร และบางข้ออยู่ในระดับต่ำ หลังจากรับการฝึกอบรมตามแผนการสอน ปรากฏว่านักเรียนมีการพัฒนาในทางที่ดีขึ้นมากในบางข้อ แต่ในทุก ๆ หัวข้อมีทิศทางของการ พัฒนามากขึ้น

จันทิมา ดอกไม้ (2547) ทำการศึกษาวิจัยดนตรีไทยกับการกล่อมเกลาคิดใจของเยาวชน มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเชิงปริมาณถึงผลของการฟังดนตรีไทยที่มีต่อความรู้สึก จากเยาวชนใน เขตกรุงเทพมหานครในระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน จำนวน 150 คน และศึกษาในเชิงคุณภาพถึง ผลของการเรียนดนตรีไทยที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนที่ได้รับการฝึกดนตรีไทย จากสถาบันดนตรีไทยจากสถาบันไทยสาขาศิลปะเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 2 ปี จำนวน 4 คน ผล การศึกษาพบว่า ความรู้สึกของเยาวชนโดยทั่วไปที่มีต่อการฟังดนตรีไทย มีผลในการฟังแล้วทำให้ เกิดความประทับใจ มีความรู้สึกเคลิบเคลิ้มคล้อยตาม ความรู้สึกผ่อนคลาย ความตึงเครียด ช่วยลดอารมณ์ฉุนเฉียวหุนหันเหิน มีจิตใจเยือกเย็น สบายใจ และรู้สึกสำนึกในบุญคุณ อยู่ในระดับ ปานกลาง และมีผลน้อยต่อความรู้สึกเศร้า เสียใจ ความรู้สึกเกรี้ยว ความรู้สึกกังวล ความรู้สึกเบื่อ อึดอัด และทำให้วังวนนอนในระดับปานกลางและน้อยที่ใกล้เคียงกัน ผลของการเรียนดนตรีไทยที่มี ต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนที่ได้รับการเรียนดนตรีไทย ไม่ต่ำกว่า 2 ปี พบว่า เด็ก สมาชิกมากขึ้น มีความอ่อนโยนและใจเย็นขึ้น กล้าแสดงออก และมีความพยายามตั้งใจมากขึ้น

มีพัฒนาการด้านการฟัง การเรียนดีขึ้น มีความรับผิดชอบ มีความสุภาพอ่อนโยน มีสัมมาคารวะ และมนุษยสัมพันธ์ดี ซึ่งมีระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ จะมีความแตกต่างกัน คือ ในด้านบุคลิกภาพ ใช้เวลาในการเปลี่ยนแปลงโดยเฉลี่ยประมาณ 3 - 4 เดือน ด้านกระบวนการคิด ความจำ การแก้ปัญหา จะเป็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่ค่อย ๆ เป็น ค่อย ๆ ไป ใช้เวลาค่อนข้างนานโดยเฉลี่ยประมาณ 1 - 2 ปี และเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยเฉลี่ยอย่างถาวร ส่วนด้านสภาวะทางอารมณ์ การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ของเด็กจะค่อย ๆ เปลี่ยน ค่อย ๆ ซึมซับโดยไม่รู้ตัว เด็กอารมณ์เย็นขึ้น มีความอ่อนโยนไม่ก้าวร้าว มีความอดทนอดกลั้นที่จะไม่แสดงออกในสิ่งไม่ดี การเปลี่ยนแปลงในด้านนี้จะเป็นลักษณะของการแสดงออกที่อ่อนโยนขึ้น

สุรศักดิ์ หลาบมาลา และรสสุคนธ์ มกรมณี (2549) ศึกษาการวิจัยเรื่อง รูปแบบนวัตกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมของต่างประเทศ จำนวน 10 ประเทศ ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทยที่มีการเผยแพร่ทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ก่อนปี พ.ศ. 2549 และจากข้อมูลที่เสนอแนะโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ผลการวิจัยสรุปได้รูปแบบนวัตกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมสำหรับประเทศไทย ใช้ศิลปะ บทเพลง ดนตรี กีฬา เป็นสื่อ เครื่องมือ หรือเวทีแสดงความคิดเห็น และเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน

งานวิจัยต่างประเทศ

สวอนสัน (Swanson, 1998, p. 175) ได้ศึกษาผลของการพัฒนาโปรแกรมกิจกรรมบำบัด สำหรับสำหรับพัฒนาความสามารถของเด็ก ชื่อ โปรแกรม MTPCA โดยศึกษาถึงผลของ MTPCA ที่มีต่อศักยภาพในตัวบุคคล และการตอบสนองที่ทำให้พัฒนาความสามารถในด้านความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์ ทักษะสังคม ทักษะด้านกล้ามเนื้อ และทักษะด้านดนตรี ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาได้แก่ เด็กออทิสติก เด็กที่มีปัญหาด้านอารมณ์ และเด็กที่มีปัญหาด้านการเรียนรู้จำนวน 7 คน จากชั้นเรียนพิเศษ 2 ชั้นเรียน ผลจากการศึกษาพบว่า หลังจากเด็กได้รับการจัดกิจกรรมดนตรี โปรแกรม MTPCA ทำให้เด็กมีศักยภาพในตัวเองและทำให้มีการพัฒนาความสามารถในทักษะทั้ง 5 ด้าน แตกต่างจากก่อนไม่ได้รับการพัฒนากิจกรรมดนตรีในโปรแกรม MTPCA โดยมีศักยภาพในตัวเองและมีการพัฒนาความสามารถในทักษะทั้ง 5 ด้านสูงขึ้น

ชาลค์วิก (Schalkwijk, 1988, p. 148) ได้ศึกษาการใช้กิจกรรมดนตรีบำบัดกับเด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญาในประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยศึกษาการจัดกิจกรรมดนตรีสำหรับทั้งเด็กและผู้ใหญ่ที่มีความบกพร่อง กลุ่มตัวอย่างคือ นักดนตรีบำบัดจำนวน 112 คน จากการศึกษาพบว่า

1. การจัดกิจกรรมดนตรีบำบัดเป็นรายบุคคลเหมาะสมที่สุดสำหรับเด็กที่มีปัญหาด้านอารมณ์อย่างรุนแรง
2. การจัดกิจกรรมดนตรีบำบัดเป็นวิธีหนึ่งในการเสริมสร้างสัมพันธภาพของเด็กที่มีปัญหาด้านอารมณ์
3. การจัดกิจกรรมดนตรีบำบัดแบ่งตามจุดประสงค์ได้ 3 วิธี ได้แก่กิจกรรมดนตรีบำบัดเพื่อรักษาผู้ป่วยโรคจิต
4. กิจกรรมดนตรีบำบัดเพื่อแก้ไขทักษะด้านการเคลื่อนไหวและทักษะด้านภาษากิจกรรมดนตรีบำบัดเพื่อมุ่งให้เกิดประสบการณ์ในการยอมรับตนเอง ซึ่งวิธีที่ 2 และวิธีที่ 3 ได้รับความนิยมมากกว่าวิธีที่ 1

แฟรงเกนเบอร์เกอร์ (Frankenberger, 1979, p. 143) ได้ศึกษาผลของการใช้ดนตรีร่วมกับการฝึกอบรมแบบผ่อนคลายกับเด็กที่มีการเรียนรู้ช้า และมีความก้าวร้าว ผลปรากฏว่า การใช้ดนตรีร่วมกับการฝึกอบรมแบบผ่อนคลาย ช่วยทำให้เด็กมีการเรียนรู้ดีขึ้นและมีความก้าวร้าวทางอารมณ์ลดลง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งงานวิจัยในประเทศและต่างประเทศ พบว่ากิจกรรมทางดนตรีสามารถช่วยแก้ปัญหาให้กับเด็กและเยาวชน ทั้งในด้านความบกพร่องด้านความสามารถในการเรียนหรือสติปัญญา คือ สามารถช่วยทำให้เด็กมีการเรียนรู้ดีขึ้น ด้านพฤติกรรม คือ สามารถกล่อมเกลাজิตใจทำให้ความก้าวร้าวทางอารมณ์ลดลง และสามารถเสริมสร้างคุณลักษณะที่ดีให้กับเด็กและเยาวชนได้